

SLOBODA IZRAŽAVANJA I KLEVETA

Tarlach McGonagle

Studija sudske prakse
Evropskog suda
za ljudska prava

SLOBODA IZRAŽAVANJA I KLEVETA

STUDIJA SUDSKE PRAKSE EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Tarlach McGonagle
u saradnji sa Marie McGonagle i
Ronan Ó Fathaigh

Uredila Onur Andreotti

Ovu publikaciju je pripremio Savet Evrope u septembru 2016. godine.

Prevod i štampu ovog izdanja omogućio je zajednički projekat Evropske unije i Saveta Evrope „Jačanje pravosudne ekspertize o slobodi izražavanja i medija u Jugoistočnoj Evropi (JUFREX)“.

Reinforcing Judicial Expertise on Freedom of Expression and the Media in South-East Europe (JUFREX)

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

Izdanje na francuskom jeziku:
Liberté d'expression et diffamation
ISBN 978-92-871-8251-7

Izdanje na engleskom jeziku:
Freedom of expression and defamation
ISBN 978-92-871-8250-0

Izdavaštvo Saveta Evrope
F-67075 Strazbur Cedex
<http://book.coe.int>
© Savet Evrope, septembar 2016.

Za mišljenja koja su iznesena u ovom radu
odgovorni su autori, i ona ne odražavaju
zvaničnu politiku Saveta Evrope.

Sva prava zadržana.
Nijedan deo ove publikacije ne sme se
prevoditi, reprodukovati ili prenositi u bilo
kojem obliku i putem bilo kojeg sredstva,
niti elektronskim putem (CD-Rom, Internet,
itd) ni mehaničkim putem, uključujući
fotokopiranje, snimanje i svaki drugi vid
čuvanja ili pribavljanja informacija, bez
prethodne pismene dozvole Direkcije za
komunikacije (F-67075 Strazbur Cedex ili
publishing@coe.int).

Dizajn korica: Odeljenje za izradu
dokumenata i publikacija (SPDP),
Savet Evrope

Naslovna fotografija: Murat Cankoçak
Grafički raspored: Quorum Italia, Bari.

Izdavač publikacije na srpskom jeziku:
Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu
Španskih boraca 3, 11070 Beograd, Srbija

Za izdavača:
Tim Cartwright
Urednik izdanja na srpskom jeziku:
Maja Stojanović

Prevod na srpski jezik:
Aleksandra Majkić
Lektura:

Svetlana Stojković
Priprema i štampa:
Dosije, Beograd

Tiraž: 1000
ISBN 978-86-84437-68-8

Sadržaj

REČ ZAHVALNOSTI	5
SAŽETAK	7
UVOD	9
Pozadina	9
Struktura i obim	9
1. DEFINISANJE I POZICIONIRANJE KLEVETE	11
1.1. Sloboda izražavanja	11
1.2. Definicija, svrha, razgraničenje, razlike i uspostavljanje ravnoteže	14
1.3. Javna rasprava	19
1.4. Negativan efekat	24
1.5. Proporcionalnost	25
2. GLAVNA PITANJA	27
2.1. Činjenice i vrednosni sudovi	27
2.2. Predmet izjave	30
2.3. Ko je odgovoran?	42
2.4. Odbrana	44
3. PROCESNA PITANJA I PRAVNI LEK	49
3.1. Procesne garancije	49
3.2. Građanske mere i pravni lekovi	53
3.3. Krivične sankcije	58
ZAKLJUČAK	65
SUDSKA PRAKSA	67
O AUTORIMA	73

Reč zahvalnosti

Autori zahvaljuju Onur Andreotti iz Odeljenja za medije i internet Saveta Evrope na veoma korisnim komentarima u prethodnim verzijama i nacrtima ove studije. Autori takođe zahvaljuju Patricku Leerssensu i Rachel Woudi, pripravnicima istraživačima na Institutu za zakon o informisanju (IviR), na korisnoj pomoći u ovom istraživanju.

Rezime

U ovoj studiji istražena je obimna praksa Evropskog suda za ljudska prava („Sud“) koja se odnosi na slobodu izražavanja i klevetu. Studija započinje razjašnjavanjem koncepta klevete i pozicioniranjem klevete u odnosu na slobodu izražavanja i javnu raspravu. Njome se objašnjava to da zakoni o zaštiti od klevete koji su preterano zaštitnički u pogledu zaštite interesa ugleda i kojima se obezbeđuju dalekosežni pravni lekovi ili sankcije mogu imati negativan, odvrćajući efekat na slobodu izražavanja i javnu raspravu. Načelo proporcionalnosti u pogledu zakona o zaštiti od klevete i njihove primene zbog toga je veoma važno kada je reč o sprečavanju takvog negativnog efekta.

Značaj javne rasprave za demokratsko društvo, kao i potreba da se ona neguje, predstavljaju konstantne vrednosti, odnosno ciljeve sudske prakse ovog suda u vezi sa članom 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima („Konvencija“), koji se odnosi na slobodu izražavanja. Kao rezultat toga, Sud s neodobravanjem gleda na svako mešanje u pravo na slobodu izražavanja koje može imati negativan, odvrćajući uticaj na ostvarivanje ovog prava ili na javnu raspravu. S obzirom na važne uloge koje imaju novinari, mediji i drugi koji doprinose javnoj raspravi – bilo kao javni ili društveni čuvari ili kao prenosioци informacija i ideja, Sud je posebno oprezan u pogledu mešanja u njihovo pravo na slobodu izražavanja.

Ovo je dovelo do utvrđivanja različitih načela koja olakšavaju novinarima i medijima (naročito), ali i nevladinim organizacijama (NVO), pojedincima i onlajn posrednicima da ostvare demokratske uloge koje su im pripisane. Takva načela uključuju uređivačku slobodu i moguće pribegavanje preterivanju i provokaciji. To im, međutim, ne daje određene ruke da deluju kako hoće – njihovo pravo na slobodu izražavanja je regulisano obavezama i odgovornostima koje su istovremeno i opšteg karaktera i prilagođene specifičnostima i zahtevima njihovih uloga. U ovoj studiji je istražen način na koji je Sud razvio ova načela, koja su funkcionalno relevantna za medije i druge koji doprinose javnoj raspravi, kao i obaveze i odgovornosti koje ta načela oblikuju. Stalna interakcija između slobode izražavanja i zaštite ugleda rezultirala je nizom naglasaka i upozorenja, kao što je razlika između činjenica i vrednosnih sudova (što je veoma važno u sudskom postupku po pitanju klevete, jer istinitost ovog drugog ne podleže dokazivanju) i napora da se informacija proveri pre njenog objavljivanja. Da li je lice koje je meta navodne klevete javna ličnost takođe je ključno pitanje i to je posebno razmatrano zbog značaja otvorene rasprave o pitanjima koja su od javnog interesa.

Pored ispitivanja pojedinačnih detalja sudske prakse ovog suda po pitanju klevete, u ovoj studiji su utvrđeni i širi modeli prema kojima je Sud primenio ova načela

u praksi. Na taj način, u studiji je istražen niz glavnih i procesnih pitanja koja je Sud razmatrao u relevantnim slučajevima u okviru svoje prakse. Glavna pitanja uključuju obim klevete (zakon), njegovu primenu na različite teme i subjekte, odgovornost različitih aktera i odbranu od klevete. Procesna pitanja uključuju procesne garancije, građanske mere i pravne lekove, kao i krivične sankcije.

S obzirom na to da negativan, odvrćajući efekat može da nastane kroz bilo koje mešanje u pravo na slobodu izražavanja, Sud je dosledno smatrao da prethodna uzdržanost i krivične sankcije jasno imaju negativan efekat na slobodu izražavanja i javnu raspravu i trebalo bi da se koriste uz izrazitu uzdržanost, ako se uopšte i koriste. Stoga je suštinski značajan uvid u neophodnost i proporcionalnost mešanja – u svetlu doprinosa koje osporeno izražavanje ostvaruje u javnoj raspravi. Sledeći elementi se uzimaju u obzir i njima upravljaju načela slobode govora i proporcionalnosti: „pozicija podnosioca predstave, pozicija lica prema kome je usmerena kritika podnosioca, predmet objave, karakterizacija sporne izjave koju određuju domaći sudovi, formulacija koju koristi podnosilac i kazna koja mu je izrečena”.¹

Sud je dosledno smatrao da su priroda i težina sankcija posebno značajne prilikom procene proporcionalnosti ometanja prava na slobodu izražavanja. Sud je zauzeo stav da krivične osude same po sebi imaju negativan, odvrćajući efekat na slobodu izražavanja i veoma često je utvrđivao da – u zavisnosti od okolnosti slučaja – čak i „umerene” novčane kazne ili uslovne kazne zatvora predstavljaju neproporcionalno mešanje i samim tim doprinose ili dovode do kršenja prava na slobodu izražavanja.

1 *Krasulya protiv Rusije*, § 35

Uvod

POZADINA

Ova studija se nadovezuje na raniji rad o pitanju odnosa između prava na slobodu izražavanja i klevete koji je obavilo Odeljenje za medije i internet Saveta Evrope.

Sekretarijat Upravnog odbora za medije, informisanje i informaciono društvo (CDMSI) pripremio je 2012. godine „Studiju o usklađenosti zakona i prakse u vezi sa klevetom sa relevantnom praksom Evropskog suda za ljudska prava po pitanju slobode izražavanja, posebno u vezi sa načelom proporcionalnosti”.² Studija je predstavljala ažuriranje i reviziju radnog dokumenta koji je pripremio Upravni odbor za medije i nove komunikacione usluge (CDMC), koji je bio preteča CDMSI, a koji je objavljen 15. marta 2006.³ godine.

U ovoj studiji iz 2012. godine istražena je, između ostalog, sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava („Sud”) po pitanju slobode izražavanja u kontekstu slučajeva klevete i razmatrani su standardi Saveta Evrope i drugi međunarodni standardi po pitanju klevete. Ona sadrži informacije o zakonskim odredbama o kleveti u različitim državama članicama Saveta Evrope. Ova studija je takođe pokušala da utvrdi trendove u razvoju pravila o kleveti, kako u nacionalnim pravnim sistemima tako i u međunarodnom pravu.

STRUKTURA I OBIM

U ovoj studiji ispitana je obimna praksa Suda u vezi sa slobodom izražavanja i klevetom, ali nisu i ostala pitanja na koja je bila usmerena studija iz 2012. godine. Ova promena fokusa olakšala je ispitivanje sudske prakse Suda, koja je sada mnogo detaljnija nego ona u studiji iz 2012. godine. U tom smislu odabrana je i drugačija struktura u cilju adekvatnog organizovanja proširenog materijala. Studija je i dalje usklađena sa studijom iz 2012. godine iako uopšte nije zadržala načelo proporcionalnosti kao jedno od svojih centralnih razmatranja. Studija se takođe oslanja na originalni tekst studije iz 2012. godine na nekim mestima, gde je to primereno.

2 CDMSI(2012)Misc11Rev2, dostupno na www.coe.int/en/web/media-freedom/resources, pristupljeno 6. maja 2016. godine.

3 Predmetni dokument predstavlja konačnu verziju CDMC(2005)007 nekadašnjeg Upravnog odbora za medije i nove komunikacione usluge (CDMC).

Studija započinje razjašnjavanjem koncepta klevete i pozicioniranjem klevete u odnosu na slobodu izražavanja i javnu raspravu. Ona objašnjava kako zakoni o zaštiti od klevete koji su preterano zaštitnički u pogledu ugleda i kojima se obezbeđuju dalekosežni pravni lekovi ili sankcije mogu imati negativan, odvratajući efekat na slobodu izražavanja i javnu raspravu. Načelo proporcionalnosti u odnosu na zakone o zaštiti od klevete i njihove primene stoga je veoma važno kada je reč o sprečavanju takvog negativnog efekta.

U studiji su zatim utvrđena ključna načela koja regulišu tu vezu i prate obrasce kroz koje je Sud primenio ta načela u svojoj praksi u slučajevima klevete. Na taj način, u studiji je istražen niz glavnih i procesnih pitanja koja je Sud razmatrao u relevantnim slučajevima u okviru svoje prakse. Glavna pitanja uključuju obim klevete (zakon), njegovu primenu na različite teme i subjekte, odgovornost različitih subjekata i odbranu od klevete. Procesna pitanja uključuju procesne garancije, građanske mere i pravne lekove, kao i krivične sankcije.

Kako obimna praksa Suda po pitanju slobode izražavanja i klevete nastavlja da raste, i u obimu i po složenosti⁴, glavni cilj ove studije jeste da pruži detaljnu i pristupačnu analizu sudske prakse o ovom pitanju.

4 Pregled prakse ovog suda koja se bavi zaštitom ugleda može se naći u: Evropski sud za ljudska prava, „Bilten – Zaštita ugleda“, januar 2016, dostupno na www.echr.coe.int/Documents/FS_Reputation_ENG.pdf, pristupljeno 6. maja 2016.

Poglavlje 1

Definisanje i pozicioniranje klevete

1.1. SLOBODA IZRAŽAVANJA

Član 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima („Konvencija“) centralni je deo sistema Saveta Evrope za zaštitu prava na slobodu izražavanja. On glasi:

1. Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i davanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na ograničenja. Ovaj član ne sprečava države da zahtevaju posedovanje dozvole za rad radijskih, televizijskih i filmskih kompanija.

2. Ostvarivanje ovih sloboda, budući da za sobom povlače dužnosti i odgovornosti, može da podleže određenim formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama koji su propisani zakonom i koji su neophodni u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja zaprimljenih poverljivih informacija, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti pravosuđa.

Član 10, § 1 propisuje pravo na slobodu izražavanja kao složeno pravo koje se sastoji od tri različite komponente: slobode mišljenja, slobode primanja informacija i ideja i slobode širenja informacija i ideja. Član 10, § 1 takođe dozvoljava mogućnost da država reguliše audio-vizuelne medije putem šeme licenciranja.

Član 10, § 2 zatim nastavlja da razgraničava obim osnovnog prava koje je navedeno u prethodnom stavu. To čini nabrojanjem nekoliko razloga na osnovu kojih pravo može legitimno biti ograničeno, pod uslovom da su ograničenja „propisana zakonom“ i da su „neophodna u demokratskom društvu“. Ovaj pristup se opravdava povezivanjem dozvoljenih ograničenja prava na slobodu izražavanja sa postojanjem „dužnosti i odgovornosti“ koje regulišu njegovo ostvarivanje. Obim ovih dužnosti i odgovornosti varira u zavisnosti od „položaja“ lica koje ostvaruje pravo na slobodu izražavanja i od „tehničkih sredstava“ koja se koriste.⁵ Sud je nastojao da istraži prirodu i opseg relevantnih dužnosti i odgovornosti, ne kroz široka načela, već uzimajući u obzir specifičnosti svakog pojedinačnog slučaja.

⁵ *Fressoz i Roire protiv Francuske*, § 52.

Takođe, Sud teži da napravi razliku između različitih profesija kao što su novinarstvo, politika, obrazovanje i vojna služba. Značaj ovih razlika sa stanovišta javne rasprave biće istražen u Odeljku 1.3. u nastavku.

Član 10, u tumačenju Suda, pruža snažnu zaštitu prava na slobodu izražavanja. Sud je dosledno opisivao to pravo kao „jedan od osnovnih temelja demokratskog društva i jedan od osnovnih uslova za napredovanje društva i samorealizaciju svakog pojedinca”.⁶ Kao što je Sud potvrdio u svojoj prvobitnoj presudi u predmetu *Handyside protiv Velike Britanije*, sloboda izražavanja „obuhvata ne samo ‘informacije’ ili ‘ideje’ koje se blagonaklono primaju ili se smatraju bezopasnim ili nevažnim pitanjima, već i one koje vređaju, šokiraju ili uznemiravaju državu ili bilo koji deo stanovništva. Takvi su zahtevi pluralizma, tolerancije i otvorenosti bez kojih nema ‘demokratskog društva’”(§ 49). Ovo načelo stvara neophodan prostor za zdravu, pluralističku javnu raspravu u demokratskom društvu. U Odeljku 1.3. istražena je interakcija između zdrave rasprave i interesa ugleda, jer, kako je Sud istakao, „u ovoj oblasti, politička uvredljivost često se prelijeva u sferu privatnosti; a to su sve opasnosti politike i slobodne rasprave o idejama, koje su garanti demokratskog društva.”⁷

Sud je razvio standardni test kako bi se utvrdilo da li je došlo do kršenja člana 10 Konvencije. Jednostavno rečeno, kad god je bilo utvrđeno da je došlo do mešanja u pravo na slobodu izražavanja, takvo mešanje moralo je kao prvo biti propisano zakonom (odnosno moralo je biti na adekvatan način pristupačno i na razuman način predvidljivo u pogledu posledica). Kao drugo, ono mora da ima legitiman cilj, koji odgovara jednom od ciljeva koji su utvrđeni u članu 10, § 2. Za potrebe ove studije, „zaštita ugleda ili prava drugih” je od ključnog značaja. Treće, mešanje mora biti neophodno u demokratskom društvu, odnosno ono mora da odgovara „bitnim društvenim potrebama” i da bude srazmerno postavljenom legitimnom cilju (ili ciljevima).

U okviru doktrine slobodne procene, koja uzima u obzir način na koji se Konvencija tumači na nacionalnom nivou, države uživaju određenu diskreciju u tome na koji način regulišu izražavanje.⁸ Obim ovog diskrecionog prava, koje podleže proveri suda, varira u zavisnosti od prirode predmetnog izražavanja. Budući da države imaju samo usko polje ovakve slobodne procene u pogledu političkog izražavanja, one uživaju širu slobodu procene u pogledu pitanja javnog morala, pristojnosti i religije. Ova dihotomija se obično objašnjava dugogodišnjim prihvatanjem značaja političkog izražavanja u demokratiji u širem smislu i odsustvom evropskog konsenzusa o tome da li/kako da se regulišu pitanja kao što su javni moral, pristojnost i religija.

6 Videti, za ranija tela, *Lingens protiv Austrije*, § 41, parafraziranje *Handyside protiv Velike Britanije*, § 49.

7 *Lopes Gomes da Silva protiv Portugalije*, § 34; *Kuliš protiv Poljske*, § 52.

8 Prvobitno razvijeno u sudskoj praksi Suda (videti posebno: *Handyside protiv Velike Britanije*, §§ 47 do 50), pozivanje na doktrinu će biti sadržano u preambuli Evropske konvencije o ljudskim pravima čim prve izmene i dopune u vidu Protokola br. 15, CETS br. 213 stupe na snagu (koji je otvoren na potpisivanje 24. juna 2013. godine).

Kada vrši svoju nadzornu funkciju, Sud ne zauzima mesto nacionalnih vlasti, već razmatra odluke koje su doneli organi nacionalne vlasti u skladu sa njihovim pravom slobodne procene, koje im pripada na osnovu člana 10 Konvencije. Prema tome, Sud posmatra izražavanje na koje se žalilo u širim okolnostima slučaja i određuje da li su razlozi za ograničavanje koje su odredili organi nacionalne vlasti i način njihovog sprovođenja „relevantni i dovoljni“ u kontekstu tumačenja Konvencije. Sud mora da se „uveri da su nacionalne vlasti primenile standarde koji su u skladu sa načelima koji su sadržani u članu 10 i, štaviše, da su zasnovali svoje odluke na prihvatljivoj proceni relevantnih činjenica“.⁹

U ispitivanju posebnih okolnosti slučaja, Sud uzima u obzir sledeće elemente: „poziciju podnosioca predstavke, poziciju lica prema kome je usmerena kritika podnosioca, predmet objave, okarakterisanost sporne izjave koju određuju domaći sudovi, formulaciju koju koristi podnosilac i kaznu koja mu je izrečena“.¹⁰ O svakom od ovih elemenata biće reči kasnije. Na kraju, takođe vredni napomenuti da je „sloboda procene na nacionalnom nivou ograničena interesom demokratskog društva da omogući štampi da vrši svoju vitalnu ulogu ‘javnog čuvara’“,¹¹ što je potrebno posebno razmotriti i „ozbiljno odvagati“ pri određivanju neophodne ravnoteže.¹²

Pored ove doktrine slobodne procene, od posebnog značaja za pravo na slobodu izražavanja su i tri ostala načela tumačenja za koja se zalaže Sud. To su doktrina praktičnosti i delotvornosti, doktrina živog instrumenta i doktrina pozitivne obaveze. Prema doktrini praktičnosti i delotvornosti, sva prava koja su zagaranтована Konvencijom moraju da budu „praktična i delotvorna“, a ne samo „teorijska ili iluzorna“.¹³ Pod doktrinom „živog instrumenta“¹⁴ Konvencija se smatra „živim instrumentom“ koji je „potrebno tumačiti u svetlu savremenih uslova“.¹⁵ Cilj ove doktrine je da osigura to da se Konvencija razvija u korak s vremenom i da ne postane statična ili zastarela. Doktrina pozitivne obaveze podrazumeva to da nije uvek dovoljno da se država jednostavno uzdržava od mešanja u ljudska prava pojedinaca: često će biti potrebno i pozitivno ili afirmativno delovanje. Stoga, bez obzira na tendenciju da se obaveza država formuliše u negativnom smislu, da bi se osiguralo to da su prava koja su sadržana u Konvenciji praktična i delotvorna, države će morati da preduzmu pozitivne mere, „čak i u oblasti međusobnih odnosa između samih pojedinaca“.¹⁶

9 *Dichand i drugi protiv Austrije*, § 38; *Karman protiv Rusije*, § 32; *Grinberg protiv Rusije*, §§ 26 i 27.

10 *Krasulya protiv Rusije*, § 35. Videti takođe *Karman protiv Rusije*, § 33; *Jerusalim protiv Austrije*, § 35; *Fedchenko protiv Rusije (Br. 2)*, § 33.

11 *Chauvy i drugi protiv Francuske*, § 67.

12 *Colombani i drugi protiv Francuske*, § 57.

13 *Airey protiv Irske*, § 24.

14 Za pregled istorijskog razvoja doktrine „živog instrumenta“ od strane Evropskog suda za ljudska prava, videti Mowbray A. (2005), „The creativity of the European Court of Human Rights“, *Human Rights Law Review*, Sveska 5, br. 1, str. 57–79.

15 *Tyrer protiv Velike Britanije*, § 31; *Matthews protiv Velike Britanije* [Opšti komentar], § 39.

16 *X i Y protiv Holandije*, § 23.

1.2. DEFINICIJA, SVRHA, RAZGRANIČENJE RAZLIKE I USPOSTAVLJANJE RAVNOTEŽE

1.2.1. Definicija

Tekst Konvencije ne definiše pojam „klevete“, niti je Sud bio sklon tome da to uradi. Pojam se bolje definiše u opštem nacionalnom pravu, mada ni sve jurisdikcije nisu odlučile da ga definišu. Kleveta je u suštini građansko nedelo (šteta ili delikt) koje počinji jedno lice protiv drugog ili drugih, uključujući u nekim okolnostima i „pravno lice“. Priroda nedela je negativan uticaj u vezi sa ugledom ili dobrim imenom lica ili povreda njegovog ugleda ili dobrog imena. Pod ugledom se ovde ne smatra samopoštovanje, već poštovanje koje drugi imaju prema datom licu. Tako se čin klevete sastoji od davanja lažne ili neistinite izjave o drugom licu kojom se nastoji da se naruši ugled tog lica u očima razboritih članova društva. Izjava se može sastojati od navoda, tvrdnji, verbalnog napada ili drugog oblika verbalnog delovanja. Takva izjava može biti usmena ili pismena; može biti u obliku vizuelnih slika, zvukova, gestova ili izražena na bilo koji drugi način kojim se ostvaruje značenje; može da bude izjava koja se emituje na radiju ili televiziji, ili koja je objavljena na internetu; ili može da bude izražena u elektronskoj komunikaciji.

U samoj srži klevete, dakle, nalazi se šteta po ugled.¹⁷ Izjava u bilo kojem od prethodno navedenih značenja može teško da pogodi ili da prekori, a da ipak ne predstavlja klevetu ako je zaista istinita, jer lica imaju pravo samo na ugled koji se zasniva na istini. Izjava će predstavljati klevetu samo ako je u pitanju lažno ili neistinito izjavljena činjenica o drugom licu, jer samo lažni i netačni navodi ili tvrdnje štete ugledu lica na koje takvo lice ima pravo među članovima svoje uže i šire zajednice i zajednice uopšte. U nekim ograničenim okolnostima, komentar koji se u osnovi ne može potkrepiti činjenicama ili koji nije opravdano zasnovan na takvim činjenicama takođe može dovesti do klevete. Sud je analizirao i izdvojio ova pitanja, između ostalog, u svojoj presudi u predmetu *Reznik protiv Rusije*, koji je vođen po pitanju klevete protiv predsednika Advokatske komore u Moskvi:

Da bi mešanje u pravo na slobodu izražavanja bilo srazmerno legitimnom cilju zaštite ugleda drugih, postojanje objektivne povezanosti sporne izjave i lica koje tuži za klevetu predstavlja neophodan elemenat. Samo lična pretpostavka ili subjektivna percepcija publikacije kao pogrdne nisu dovoljne da se utvrdi da je lice direktno pogođeno tom publikacijom. Mora da postoji nešto u okolnostima konkretnog slučaja što bi nateralo običnog čitaoca da oseća da se publikacija odnosi direktno na pojedinca koji je podnosilac predstavke, odnosno da je to lice meta kritike. Ova načela se takođe primenjuju u oblasti televizijskog i radijskog emitovanja (§ 45).

Kleveta se obično odnosi samo na lični ili individualni ugled, ali zakon o zaštiti od klevete takođe može da obuhvati i takve izjave koje se odnose na „pravna lica“, to jest subjekte koji imaju pravni status, kao što su kompanije i korporacije, na osnovu kojeg one mogu da tuže ili da budu tužene. U nekim slučajevima, male grupe

17 Za pregled prakse Suda o ovoj temi, videti „Bilten – Zaštita ugleda“ (*Factsheet – Protection of reputation*), dostupno na http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Reputation_ENG.pdf.

Ljudi, poput upravnog odbora kompanije ili rukovodilaca organizacije, mogu da tuže za klevetu, iako se oni samo nazivaju grupom u okolnostima u kojima je svaki od njih, čak i da nije imenovan, razumno prepoznatljiv onima koji ga poznaju, odnosno šire rečeno, razumnim članovima društva. To je bio slučaj u predmetu *Ruokanen i drugi protiv Finske*, koji je uključivao navode o silovanju na zabavi mesnog bejzbol tima (dalje se o tome govori u Odeljku 1.2.3. u nastavku). U predmetu *Reznik protiv Rusije*, Sud je pridao veliki značaj činjenici da tužitelji nisu imenovani u izjavama podnosioca predstavke; oni su samo prepoznati na snimku koji je izabrao urednik televizije da najavi raspravu uživo u kojoj je podnosilac učestvovao, kao i na drugim medijskim sredstvima. Sud je smatrao da „stepen odgovornosti podnosioca predstavke u kleveti ne sme da ide dalje od njegovih reči“ (§ 45). To da ostali koji su u pitanju treba da budu razumni članovi društva predstavlja pokušaj da se osigura opravdanost kada se utvrđuje koja vrsta izražavanja negativno utiče na nečiji ugled. Time se nastoji izbeći nanošenje nepotrebne štete ugledu, nauštrb slobode izražavanja.

1.2.2. Svrha i razgraničenje

Ovi ključni elementi klevete pružaju korisne pokazatelje za utvrđivanje svrhe zakona o zaštiti od klevete, kojim se od povrede štiti ugled pojedinaca. Važno je da svrha zakona o zaštiti od klevete bude jasna: ako su previše široki, postaju podložni nepravilnoj upotrebi i zloupotrebi. Opšti cilj zakona o zaštiti od klevete je da zaštiti ugled, da deluje kao mera odvraćanja od neopravdanih napada na ugled ili dobro ime lica, i da ih odbrane u slučajevima kada je lice nepravredno napadnuto. Tačan način na koji ovaj zakon ostvaruje ove ciljeve može da se razlikuje od jedne do druge države članice, ali određena načela koja je afirmisao Sud određuju pravac u kojem treba da se kreću sve države članice.

U tom smislu, suština i obim zakona o zaštiti od klevete je predmet raznih razgraničenja, u cilju sprečavanja narušavanja prava na slobodu izražavanja. Budući da svako ima lično pravo na sopstveni ugled, zakoni o zaštiti od klevete ne mogu biti opravdani ako je njihova svrha ili efekat da zaštite pojedince od povrede ugleda koji nemaju ili koji ne zaslužuju. Niti mogu biti opravdani u zaštiti „ugleda“ privrednog, finansijskog ili drugog, subjekta, osim onih koji imaju status „pravnog lica“, što im daje pravo da tuže i da budu tuženi. Međutim, u relevantnoj sudskoj praksi, Sud je izrekao ključne razlike između korporativnog komercijalnog ugleda i individualnog ličnog ugleda, s tim da ovaj drugi sadrži moralnu dimenziju koja može da utiče na lično dostojanstvo lica.¹⁸ Ugled privrednika takođe je potrebno razlikovati od korporativnog ugleda.

ČLAN 19 (Article 19), nevladina organizacija (NVO) koja se zalaže za slobodu izražavanja, navodi da uloga zakona o zaštiti od klevete nije da zaštiti simbole kao što su zastave.¹⁹ Ovo konkretno pitanje izgleda da se još uvek nije pojavilo u sudskoj

¹⁸ *Uj protiv Mađarske*.

¹⁹ Videti ČLAN 19 (2000), „Defining defamation. Principles on freedom of expression and protection of reputation“, *International Standards Series*, London, Načelo 2, dostupno na www.article19.org/data/files/pdfs/standards/definingdefamation.pdf, pristupljeno 7. maja 2016.

praksi Suda na takav način da bi se dala jasna pozicija Suda. Sud je, međutim, razmatrao klevetanje ideologija u ovom smislu.²⁰

Sud zauzima stav da bi zakoni o zaštiti od klevete trebalo da se ograniče na zaštitu ugleda živog lica, a ne da se koriste za zaštitu ugleda preminulih lica, osim u nekim jasno definisanim i razgraničenim okolnostima. Sud takođe prihvata i to da napadi na ugled preminulih lica mogu da pojačaju tugovanje porodica preminulih lica, posebno u periodu neposredno nakon njihove smrti. Sud je takođe priznao i to da u određenim okolnostima napadi na ugled preminulog lica mogu biti takve prirode i intenziteta da utiču ili da čak krše pravo na privatni život porodice preminulog lica.²¹

U predmetu *Genner protiv Austrije*, Sud je zaključio da je mešanje u pravo podnosioca predstave na slobodu izražavanja služilo legitimnom cilju u smislu člana 10, stava 2 Konvencije, to jest „zaštiti ugleda ili prava drugih, odnosno lica L. P. [preminule ministarke u vladi] i bliskim članovima njene porodice – posebno njenog muža“ (§ 41). Sud je utvrdio da je sporna izjava „predstavljala izraz zadovoljstva zbog iznenadne smrti L. P., koji je podnosilac izrazio dan nakon što je lice L. P. preminulo“ (ibid., § 45). Sud je utvrdio da je vreme davanja izjave „intenziviralo uticaj reči koje su korišćene“ (ibid., § 44). Izjava je predstavljala lični napad na pokojnu ministarku koja je uključivala izraz zadovoljstva zbog njene smrti i „naročito uvredljiva poređenja“ sa visoko pozicioniranim nacističkim funkcionerima (ibid., § 46). Sud je naveo i da je „izražavanje uvrede prema licu dan posle smrti tog lica u suprotnosti sa osnovnom pristojnošću i poštovanjem prema ljudima ... i predstavljala napad na samu suštinu prava ličnosti“ (ibid., § 45).

Zakoni o zaštiti od klevete ne bi trebalo ni da se koriste kao zamena ili kao „mala vrata“ za ispravljanje ili kažnjavanje drugih nepravdi, uključujući zamenu ili „mala vrata“ za odgovor na napad na privatnost ili kršenje privatnosti, što je predmet razmatranja u okviru člana 8 Konvencije. U slučaju kada se ugled smatra elementom privatnosti iz člana 8, Sud se bavi „uspostavljanjem ravnoteže“ i uveo je zaštitne mere kako bi se sprečilo podrivanje slobode izražavanja (videti Odeljak 1.2.4. u nastavku). Zaista je jasno iz sudske prakse ovog suda da su zaštitne mere protiv pogrešne upotrebe ili zloupotrebe zakona o zaštiti od klevete od vitalnog značaja.

Takođe je jasno da postoje druga važna razgraničenja u cilju obezbeđivanja toga da se zakoni o zaštiti od klevete ne koriste da bi sprečili legitime kritike zvanični-

god. Kao što je navedeno u uvodu, ova načela su deo ČLANA 19 i njegove serije međunarodnih standarda i „zasnivaju se na međunarodnom pravu i standardima, i državnoj praksi u razvoju (kao što se vidi, između ostalog, u nacionalnim zakonima i presudama domaćih sudova) i opštim načelima prava koja je priznala zajednica naroda.“

20 Analogijom u sudskoj praksi, videti na primer predmet *Murat Vural protiv Turske*, § 67, u kojem je podnosilac posuo boju po statuama Ataturka. Čak i u tom slučaju Sud nije razmatrao prirodu uvrede sećanja na Ataturka, jer je „ekstremna strogost kazne koja je izrečena podnosiocu“ već predstavljala povredu njegovog prava na slobodu izražavanja. Videti takođe predmet *Odabaşı i Koçak protiv Turske*, § 14, koji se odnosio na krivičnu presudu za klevetu usmerenu protiv sećanja na Ataturka – Sud je utvrdio da je došlo do povrede slobode izražavanja podnosioca zahteva.

21 Videti, za oba ova pitanja, *Editions Plon protiv Francuske* i *Hachette Filipacchi Associés protiv Francuske*. Videti takođe nedavne predmete *Dzhugashvili protiv Rusije* i *Genner protiv Austrije*.

ka i javnih ličnosti ili da bi sprečili izlaganje službenih malverzacija ili korupcije. O ovim i sličnim razgraničenjima govori se u odeljcima koji slede.

1.2.3. Razlike

Kao što će detaljnije biti objašnjeno u Odeljku 1.4, razlika između građanske klevete i krivične klevete je od ključnog značaja sa stanovišta slobode izražavanja, zbog negativnog, odvrćajućeg efekta zakona koji kriminalizuju klevetu. Dok preveliki ili nepredvidljivi nivoi odšteta (kompenzacija) u građanskim predmetima mogu da imaju negativan efekat na slobodu izražavanja, nametanje krivičnih kazni (novčane kazne i/ili lišavanje slobode) ili pretnja pokretanja krivičnog postupka može imati čak i jači negativan, odvrćajući efekat.

U predmetu *Ruokanen i drugi protiv Finske*, na primer, koji se odnosio na optužbe za silovanje studentkinje na zabavi mesnog bejzbol tima, što je objavljeno kao naslovna priča u časopisu, Sud je utvrdio da je prekršeno pravo članova bejzbol tima na pretpostavku nevinosti (§ 48) i da u datim okolnostima krivične sankcije nisu bile nesrazmerne, iako su samo izuzetno bile u skladu sa članom 10. Optužbe su predstavljene kao izjave o činjenicama, iako se sa krivičnom istragom nije bilo ni počelo u vreme objavljivanja, a podnosioci predstavke nisu preduzeli nikakve korake da provere da li su se optužbe, koje su bile veoma ozbiljne prirode, zasnivale na činjenicama (ibid., § 47).

U predmetu *Europapress Holding d.o.o. protiv Hrvatske*, potpredsednik Vlade Hrvatske je optužen za „krajnje neprimerenu šalu u kojoj je usmerio pištolj na novinarku E. V. uz izjavu da će je ubiti“, koju je Sud opisao kao „nepristojno ponašanje koje ne dolikuje političaru ili visokom zvaničniku jedne vlade i koje je dostojno svakog prekora“ (§ 67). Sud je zaključio da su ovi navodi „zbog toga zahtevali značajno obrazloženje, posebno imajući u vidu to da su navedeni u nedeljniku velikog tiraža“ (ibid., § 67). Sud je zatim nastavio sa objašnjavanjem zašto se saglasio sa domaćim sudovima u tome da kompanija podnosilac nije prethodno i u dovoljnoj meri proverila informacije pre objavljivanja.

Međutim, u predmetu *Fatullayev protiv Azerbejdžana*, Sud je utvrdio da, iako su sporne izjave bile pre činjenični nego vrednosni sudovi i mogle su da sadrže određene preterane ili provokativne tvrdnje, autor nije prešao granice novinarske slobode u obavljanju svoje dužnosti prilikom saopštavanja informacije o pitanjima koja su od opšteg interesa. Pored toga, Sud je smatrao da je kazna zatvora od dve i po godine bila „nesumnjivo veoma ozbiljna, posebno imajući u vidu da je podnosilac predstavke već bio tužen za istu izjavu u građanskom postupku i, kao posledica toga, platio značajnu odštetu“ (§ 103). Ozbiljnost izrečenih kazni značila je to da mešanje u prava autora na slobodu izražavanja nije bilo srazmerno i da je zbog toga došlo do kršenja člana 10 (ibid., §§ 101 do 105).

Srazmernost ili nedostatak srazmernosti kazni koje se nametnu nakon krivične presude za klevetu, bez obzira na to da li je u pitanju novčana kazna, lišavanje slobode ili zahtev da se povuče izjava (na primer, u slučaju ozbiljnog akademskog lica kao u predmetu *Karsai protiv Mađarske*), predstavlja osnovni, i ponekad i

odlučujući faktor u određivanju toga da li je došlo do kršenja člana 10. Ova pitanja će biti detaljnije objašnjena u Odeljku 1.5. u nastavku.

Sud je u više navrata prihvatio da, s obzirom na polje slobodne procene koje je dato državama, „krivična mera kao odgovor na klevetu ne može, kao takva, biti smatrana nesrazmernom cilju kome se teži”.²² Međutim, Sud je takođe u više navrata istakao da krivični postupak za klevetu ili uvredu podrazumeva rizik od kazne lišavanja slobode. On podseća u vezi s tim da će „nametanje zatvorske kazne za novinarski prekršaj biti u skladu sa slobodom izražavanja novinara kao što je garantovano članom 10 samo u izuzetnim okolnostima, naročito onda kada su druga osnovna prava narušena, kao što je to, na primer, u slučaju govora mržnje ili podsticanja nasilja”.²³ Iako Sud nije nedvosmisleno pozvao na dekriminalizaciju klevete, on je u više navrata „dalje primetio da je Parlamentarna skupština Saveta Evrope u svojoj Rezoluciji 1577 (2007) pozvala one države članice koje još uvek predviđaju zatvorske kazne za klevetu, čak i ako se one u stvari ne izriču, da ih ukinu bez odlaganja.”²⁴

1.2.4. Uspostavljanje ravnoteže

Konvencija štiti i slobodu izražavanja (član 10) i privatnost (član 8). Sud je zauzeo stav da su ova dva prava jednaka po težini i statusu. Mora da se potvrdi da li je domaća vlast uspostavila pravičnu ravnotežu u zaštiti ove dve vrednosti koje se garantuju Konvencijom.²⁵ Sud nije uvek bio dosledan u ovom zadatku i proširio je obim i zaštitu privatnosti tako što je, na primer, uključio ugled kao jedan aspekt svega toga, i na taj način zapravo oslabio odgovarajući obim i zaštitu slobode izražavanja iz člana 10.²⁶

Niz slučajeva koji započinju 2004. godine sa predmetom *Radio France i drugim protiv Francuske* i *Chauvy i drugi protiv Francuske* ilustruje ovaj razvoj. U ovom drugom slučaju, Sud je govorio o „s jedne strane, slobodi izražavanja koja je zaštićena članom 10 i, s druge strane, o pravu napadnutog lica ... da zaštiti svoj ugled, pravu koje je zaštićeno članom 8 Konvencije, kao deo prava na poštovanje privatnog života” (§ 70).²⁷ U predmetu *Pfeifer protiv Austrije*, Sud je opravdao uključivanje ugleda u kategoriju privatnosti pozivanjem na lični identitet i psihički integritet (stav 35).

22 *Lindon, Otchakovsky-Laurens i July protiv Francuske*, § 59; *Radio Francuska i drugi protiv Francuske*, § 40; *Rumyana Ivanova protiv Bugarske*, § 68; i *Ruokanen i drugi protiv Finske*, § 50.

23 *Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije*, § 115; *Ruokanen i drugi protiv Finske*, § 50.

24 Videti, na primer, *Mariapori protiv Finske*, § 69; *Niskasaari i drugi protiv Finske*, § 77; *Saaristo i drugi protiv Finske*, § 69; i *Ruokanen i drugi protiv Finske*, § 50.

25 Videti, na primer, *Chauvy i drugi protiv Francuske*; *White protiv Švedske*, § 20. Videti takođe Barendt E. (2009), „Balancing freedom of expression and privacy: the jurisprudence of the Strasbourg Court”, *Journal of Media Law, Sveska 1*, izdanje 1.

26 Videti, na primer, kritiku trojice izdvojenih sudija, u predmetu *Flux protiv Moldavije (br. 6)*, § 17, koje su zauzele stav da je većinskom presudom (4 prema 3 većinski) „unazađena zaštita slobode izražavanja u maksimalno mogućoj meri.

27 Za kritiku ovih i drugih slučajeva u kojima je razvijen ovaj pravac razmišljanja, uključujući i odluku Velikog veća u predmetu *Lindon, Otchakovsky-Laurens i July protiv Francuske*, videti McGonagle M. (2009), „Defamation law in Europe – Closing the gap between

U predmetu *Karakó protiv Mađarske*, Sud se vratio na seriju slučajeva u kojima je priznao ugled kao posebno pravo koje čini jedan aspekt privatnosti, pokušavajući da racionalizuje te odluke i da zapravo preusmeri svoj pristup (§§ 20 do 25). On navodi da kada se potvrdi povreda prava koja su garantovana u članu 8 i navodno mešanje u ta prava potiče od objave na koju bi se primenio član 10, „zaštitu koju obezbeđuje država potrebno je shvatiti kao jedinstvenu, koja uzima u obzir obaveze u skladu sa članom 10“ (ibid., § 20). Suština presude ukazuje na to da bi član 8 trebalo primeniti samo ako je napad na ugled lica „predstavljao tako ozbiljno mešanje u njegov privatni život da je ugrozio njegov lični integritet“ (ibid., § 23).

Sud je od tada pokušao da razjasni odnos između slobode izražavanja i zaštite ugleda, a samim tim i odnosa između članova 10 i 8 o ovom pitanju u svojoj presudi u predmetu *Axel Springer AG protiv Nemačke*, kako sledi:

1. Sud ponavlja da je pravo na zaštitu ugleda pravo koje je zaštićeno članom 8 Konvencije u okviru prava na poštovanje privatnog života ... Da bi član 8 stupio na scenu, međutim, napad na ugled osobe mora da dostigne određeni nivo ozbiljnosti, na način koji izaziva štetu po lično uživanje prava na poštovanje privatnog života ... Sud je zaključio, štaviše, da se ne može osloniti na član 8 kako bi se žalilo na gubitak ugleda koji je predvidljiva posledica sopstvenih akcija, kao što su, na primer, izvršene krivično delo ...

2. Prilikom ispitivanja neophodnosti mešanja u interese „zaštite ugleda ili prava drugih“ u demokratskom društvu, od Suda se može zahtevati da proveri da li su domaće vlasti uspostavile pravičnu ravnotežu u zaštiti ove dve vrednosti koje su garantovane Konvencijom a koje mogu doći u sukob jedna s drugom u određenim slučajevima, naime, s jedne strane, sloboda izražavanja zaštićena je članom 10, a, s druge strane, pravo na poštovanje privatnog života je sadržano u članu 8.²⁸

I na kraju, u vezi sa ovim vredi napomenuti da je Sud prihvatio da „ugled preminulog člana porodice nekog lica može, u određenim okolnostima, da utiče na privatni život i identitet tog lica, i da na taj način dođe u okvir člana 8“.²⁹ Postoji, međutim, ograničena praksa u rešavanju ove tačke ili izdvajanje njenog praktičnog uticaja.³⁰

1.3. JAVNA RASPRAVA

Sud je razvio niz opštih načela koja se odnose na slobodu izražavanja, a koja su izuzetno važna za očuvanje javne rasprave, posebno u pogledu važne uloge novinarstva i medija u održavanju javne rasprave. Sud sistematski podseća da su načela iz predmeta *Handyside* (o kojima je bilo reči u prethodnom tekstu) „od posebnog značaja što se štampe tiče“, dodajući da

Reynolds and the ECHR”, *Media and Arts Law Review*, 14, p. 166; Smet S. (2010), „Freedom of expression and the right to reputation: human rights in conflict”, *American University International Law Review*, Sveska 26, br. 1, str. 183–236.

28 *Axel Springer AG protiv Nemačke*, §§ 83 i 84. Videti i *Hachette Filipacchi Associés protiv Francuske*, § 43, i *MGN Limited protiv Velike Britanije*, § 142.

29 *Putistin protiv Ukrajine*, § 33.

30 Videti, na primer, *Dzhugashvili protiv Rusije*.

iako štampa ne sme da prekorači postavljene granice, između ostalog, u „zaštiti ugleda drugih“, ipak je njena dužnost da saopštava informacije i ideje o političkim pitanjima, kao i o onim u drugim oblastima koje su od javnog interesa. Ne samo da štampa ima zadatak da saopštava takve informacije i ideje: javnost takođe ima pravo da ih prima.³¹

Sud je zaključio da se „sloboda političke rasprave nalazi u samoj srži koncepta demokratskog društva koji provejava kroz celu Konvenciju“ (*Lingens protiv Austrije*, § 42). Političkom govoru je stoga dodeljena „privilegovana zaštita“ prema Konvenciji.³² Shodno tome, postoji „malo prostora prema članu 10, stav 2 Konvencije za ograničavanje političkog govora ili rasprave o pitanjima od javnog interesa“.³³ U predmetu *TV Vest As & Rogaland Pensjonistparti protiv Norveške*, koji uključuje zakonsku zabranu emitovanja političkih reklama, Sud je smatrao da zbog „privilegovanog položaja slobodnog političkog govora na osnovu člana 10 Konvencije“ (§ 66), mora postojati „strogo ispitivanje od strane Suda i odgovarajuće ograničeno nacionalno polje slobodne procene u vezi sa neophodnošću ograničenja“ (ibid., § 64). Istovremeno, Sud takođe „naglašava“ da „novinari ne mogu, u načelu, da budu oslobođeni svoje dužnosti da poštuju ubičajeni krivični zakon na osnovu toga što im član 10 omogućava zaštitu.“³⁴

Sud je dosledno prepoznao „istaknutu i nadmoćnu ulogu štampe u državi u kojoj postoji vladavina prava“.³⁵ Sloboda štampe ili medija je jedan od najvažnijih oblika zaštite javne rasprave u demokratskom društvu jer „pruža javnosti jedno od najboljih sredstava za otkrivanje i formiranje mišljenja o idejama i stavovima političkih lidera“.³⁶ Sud je razmatrao javni interes i sve ono što to podrazumeva u mnogim slučajevima koje je saslušavao na osnovu člana 10. U predmetu *Thorgeir Thorgeirson protiv Islanda*, na primer, Sud je smatrao da medijsko izveštavanje i komentari o pitanjima od javnog interesa imaju pravo na isti stepen zaštite kao i politička rasprava. Slučaj se ticao dva članka o policijskoj brutalnosti zbog kojih je novinar bio proglašen krivim i osuđen (novčano kažnjen) pred islandskim sudovima.

Sud dalje garantuje slobodu medija tako što je više puta potvrdio da „opšti uslov za novinare da se sistematski i formalno distanciraju od sadržaja navoda koji bi mogli da uvrede ili provociraju druge, ili da naruše njihov ugled nije u skladu sa ulogom štampe da pruža informacije o tekućim događajima, mišljenjima i idejama“.³⁷ Ova formulacija je izvedena iz ključnog novoformiranog nalaza Suda u presudi koju je doneo u predmetu *Jersild*, a u kojoj se navodi da „metode objektivnog i uravnoteženog izveštavanja mogu znatno da variraju, u zavisnosti, između ostalog, i od datog medija. Nije na ovom sudu, niti na nacionalnim sudovima u

31 *Lingens protiv Austrije*, § 41.

32 *Nilsen i Johnsen protiv Norveške*, § 47.

33 *Castells protiv Španije*, § 43; za sam navod, videti *Wingrove protiv Velike Britanije*, § 58.

34 *Fressoz i Roire protiv Francuske*, § 52.

35 *Thorgeir Thorgeirson protiv Islanda*, § 63.

36 *Lingens protiv Austrije*, § 42.

37 *Thoma protiv Luksemburga*, § 64; *Albert-Engelmann-Gesellschaft mbH protiv Austrije*, § 32.

tom pogledu, da zamenjuju svoje stavove stavovima štampe po pitanju toga koju tehniku izveštavanja novinari treba da usvoje.”³⁸ Sud je podsetio s tim u vezi da član 10 Konvencije „štiti ne samo sadržinu izraženih ideja i informacija već i formu u kojoj se one saopštavaju” (*Jersild protiv Danske*, § 31).

Osim toga, Sud je smatrao u presudi *Jersild* da „izveštavanje u vestima na osnovu intervjuja, bez obzira na to da li je ono prethodno uređeno ili nije, predstavlja jedno od najvažnijih sredstava na osnovu kojih je štampa u stanju da igra svoju vitalnu ulogu ‘javnog čuvara’” (§ 35). Dakle, „kažnjavanje novinara zbog toga što pomaže u širenju izjava drugog lica ... ozbiljno ugrožava doprinos koji štampa pruža u raspravi o pitanjima koja su od javnog interesa, i ono ne bi trebalo da bude predviđeno, osim ako ne postoje posebno snažni razlozi za to” (*ibid.*, § 35).³⁹

Način na koji se izjava prezentuje ili širi, ili tačnije oblik ili forum u okviru kojeg je načinjena, može imati kontekstualni značaj. Na primer, Sud je priznao da izveštavanje o usmenim izjavama u štampi može da smanji ili eliminiše mogućnost podnosilaca da preformulišu, preprave ili povuku svoje izjave pre nego što budu objavljene.⁴⁰ Slično tome, Sud je utvrdio da kada se primedbe usmeno izraze na konferenciji za novinare, govornik nema „mogućnost za preformulisanje, preradu ili povlačenje” primedaba pre nego što se one objave u javnosti.⁴¹ Sud je doneo iste zaključke u vezi sa radijskim⁴² i televizijskim⁴³ emisijama koje se prenose uživo.

Uzimajući u obzir „suštinsku funkciju koju štampa ima u demokratskom društvu”, Sud je utvrdio da, iako „štampa ne sme da prekorači određene granice, posebno u pogledu ugleda i prava drugih i potrebe da se spreči objavljivanje poverljivih informacija, njena dužnost je ipak da saopštava – na način koji je u skladu sa njenim obavezama i odgovornostima – informacije i ideje o svim pitanjima koja su od javnog interesa”.⁴⁴

Sud se često bavio tim „određenim granicama” u kontekstu zaštite ugleda i prava drugih. Sud je u više navrata izrazio stav da su „dužnosti i odgovornosti” koje upravljaju pravom na slobodu izražavanja „značajne kada je u pitanju napad na ugled imenovanog pojedinca i kršenje ‘prava drugih’” (*Tønssbergs Blad AS i Haukom protiv Norveške*, § 89). Prema mišljenju Suda, to znači da su „potrebni posebni osnovi pre nego što se mediji mogu osloboditi svoje uobičajene obaveze da provere činjenične tvrdnje kojima se kleveću fizička lica. Da li takvi razlozi postoje zavisi naročito od prirode i stepena klevete koja je u pitanju i od toga u kojoj razumnoj meri mediji mogu smatrati svoje izvore pouzdanim u pogledu navoda” (*ibid.*, § 89).⁴⁵

38 *Jersild protiv Danske*, § 31; videti isto *Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške*, § 63.

39 Videti isto *Thoma protiv Luksemburga*, § 62.

40 *Nilsen i Johnsen protiv Norveške*, § 48.

41 *Otegi Mondragon protiv Španije*, § 54.

42 *Fuentes Bobo protiv Španije*, § 46.

43 *Reznik protiv Rusije*, § 44.

44 *Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške*, § 59.

45 Videti isto *McVicar protiv Velike Britanije*, § 84; *Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške*, § 66; i *Pedersen i Baadsgaard protiv Danske*, § 78.

Sud ponekad dodaje da pouzdanost izvora „mora biti određena u svetlu situacije kako je ona i predstavljena ... [novinaru ili mediju] u dato vreme ... umesto da se iskorišćava neopreznost” (*Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške* [Opšti komentar], § 66).

Ipak, Sud je takođe u više navrata potvrdio da „novinarska sloboda obuhvata i moguće pribegavanje određenom stepenu preterivanja, ili čak i provokacije” i da je u takvim slučajevima, „nacionalna sloboda procene ograničena interesom demokratskog društva u omogućavanju štampi da vrši svoju vitalnu ulogu ‘javnog čuvara’ u davanju informacija koje su od ozbiljnog javnog interesa” (ibid., § 59).⁴⁶ To takođe obuhvata ironična izražavanja koja ne predstavljaju klevetu i za koja se ne može reći da su uvredljiva (*Riolo protiv Italije*). Međutim, preterivanje ili izraženo mišljenje ne sme da „pređe granice člana 10” (ibid., nezvanični prevod, stav 57).⁴⁷ Sud je ponudio nove uvide u okviru pojma pozivanja na stepen preterivanja ili provokacije u predmetu *Kuliš protiv Poljske*, tvrdeći sledeće:

U kontekstu javne rasprave, uloga štampe kao javnog čuvara omogućava novinarima da pribegnu određenom stepenu preterivanja, provokacije ili grubosti. Istina je da, dok se od pojedinca koji učestvuje u javnoj raspravi o pitanjima koja su od opšteg interesa ... zahteva da ne prekorači određena ograničenja u pogledu – posebno – poštovanja ugleda i prava drugih, tom pojedincu je dozvoljeno pribegavanje određenom stepenu preterivanja ili čak provokacije, odnosno, drugim rečima, dozvoljeno mu je da daje donekle neumerene izjave. (§ 47)⁴⁸

Preterivanje i provokacija su tipične karakteristike satire, koju Sud smatra „oblikom umetničkog izražavanja i socijalnog komentara i, shodno njenim stvarnim osobinama preterivanja i iskrivljavanja stvarnosti, ona naravno ima za cilj da isprovocira i agituje,⁴⁹ i stoga doprinese javnoj raspravi. U odgovarajućoj sudskoj praksi Suda priznaju se razni oblici satire i konteksta u kojima se ona koristi, uključujući slikarstvo,⁵⁰ simulirane intervjuje,⁵¹ političke plakate⁵² i gipsane lutke i znakove koji se koriste za vreme karnevala.⁵³

U predmetu *Tușalp protiv Turske*, u slučaju u kojem je podnosilac koristio satirični stil prilikom formulisanja svoje oštre kritike upućene turskom premijeru, Sud je dalje obrazložio to šta sve može da se podrazumeva pod satikom, a posebno ulogu i obim (dozvoljenog) uvredljivog jezika:

uvredljiv jezik može da spada izvan zaštite slobode izražavanja ako on dovede do bezobzirnog klevetanja, na primer, kada je jedina namera uvredljive izjave da uvredi ... ali upotreba vulgarnih izraza sama po sebi nije odlučujuća u proceni nekog uvredljivog izraza, pošto oni mogu da budu upotrebljeni u, u potpunosti, stilske svrhe. Za

46 Videti isto *De Haes i Gijssels protiv Belgije*; *Nilsen i Johnsen protiv Norveške*.

47 Videti isto *Fedchenko protiv Rusije*; *Fedchenko protiv Rusije* (br. 2).

48 Navod iz predmeta *Mamère protiv Francuske* § 25. Videti isto *Dyuldin i Kislov protiv Rusije*; *Dalban protiv Rumunije*; i *Lopes Gomes da Silva protiv Portugalije*.

49 *Vereinigung Bildender Künstler protiv Austrije*, § 33. Videti isto *Nikowitz i Verlagsgruppe News GmbH protiv Austrije*; *Eon protiv Francuske*; i *Alves da Silva protiv Portugalije*.

50 *Vereinigung Bildender Künstler protiv Austrije*.

51 *Nikowitz i Verlagsgruppe News GmbH protiv Austrije*.

52 *Eon protiv Francuske*.

53 *Alves da Silva protiv Portugalije*.

Sud stil predstavlja deo komunikacije kao oblik izražavanja, i kao takav zaštićen je zajedno sa sadržajem izraza (§ 48).⁵⁴

U predmetu *Redakcije Pravoye Delo i Shtekel protiv Ukrajine*, koji se odnosio na materijal koji je uzet doslovno iz novina sa interneta, čiji je izvor bio naveden, Sud je prihvatio razlike između štampe i njene verzije na internetu, ali je zauzeo stav da:

imajući u vidu ulogu koju internet igra u kontekstu profesionalnih medijskih aktivnosti ... i njegov značaj za ostvarivanje prava na slobodu izražavanja uopšte ... odsustvo dovoljnog zakonskog okvira na domaćem nivou koji omogućava novinarima da koriste informacije koje dobiju sa interneta, bez straha od sankcija, ozbiljno otežava ostvarivanje vitalne funkcije štampe u smislu „javnog čuvara“ (§ 64).

Sud je smatrao da štampa može da se osloni na sadržaj zvaničnih izveštaja, smatrajući da „štampa treba normalno da ima pravo, kada doprinosi javnoj raspravi o pitanjima od legitimnog interesa, da se oslanja na sadržaj zvaničnih izveštaja bez preduzimanja nezavisnog istraživanja“ (*Colombani i drugi protiv Francuske*, § 65). U suprotnom, prema Sudu, „vitalna uloga štampe kao javnog čuvara može da bude narušena“ (ibid., § 65). Tako je u predmetu *Gorelishvili protiv Gruzije*, u slučaju koji je nastao na osnovu procene novinara podnosioca koja je data po pitanju finansijske situacije jednog poslanika u egzilu, a u svetlu obelodanjivanja imovine tog poslanika, Sud utvrdio da je novinar imao pravo „da se osloni na sadržaj izjave o imovini – kao zvaničan dokument – bez potrebe da preduzme samostalno istraživanje“ (§ 41). U predmetu *Gutiérrez Suárez protiv Španije*, predmetni slučaj je bio pod istragom pred sudovima i Sud je ponovo utvrdio da se od novinara ne može očekivati da preduzmu samostalno istraživanje.

U predmetu *Godlevskiy protiv Rusije*, Sud je ponovo podsetio da je „potrebno pravi razliku na osnovu toga da li izjave potiču od novinara ili su to navodi drugih“ (§ 45).⁵⁵ U ovom slučaju, podnosilac se „oslonio na javno dostupne materijale iz istrage o postupcima službenika iz jedinice za suzbijanje narkotika i na zvanično lekarsko uverenje kojim se pokazuje broj umrlih od predoziranja“ (ibid., § 47). Sud je zaključio da je „objava podnosioca predstavljala pravičan komentar na pitanja od javnog interesa, a ne bezrazložan napad na ugled imenovanih policajaca“ (ibid., § 47). U predmetu *Timpul Info-Magazin i Anghel protiv Moldavije*, moldavski sudovi i vlada Moldavije oslonili su se samo na deo članka u kojem su dati navodi o podmićivanju i izvukli ga iz konteksta. Ta tvrdnja jeste bila ozbiljna, ali je u članku, ako se pročita u celini, jasno upozoreno da je reč o priči koja je bila nepouzdana.

U predmetu *Dyundin protiv Rusije*, Sud je prihvatio da „članak sadrži ozbiljne činjenične navode protiv policije i da ti navodi podležu dokazivanju“ (§ 35).⁵⁶ Međutim, Sud je smatrao da „u kontekstu uspostavljanja ravnoteže na osnovu člana 10, posebno kada je reč o izveštavanju novinara o izjavama trećih lica, relevantni test nije taj da li novinar može da dokaže istinitost izjava, već da li se može utvrditi

54 Navod iz predmeta *Skalka protiv Poljske*, § 34.

55 Navod iz predmeta *Pedersen i Baadsgaard protiv Danske*, § 77, *Thorgeir Thorgeirson protiv Islanda*, § 65, i *Jersild protiv Danske*, § 35.

56 U ovom slučaju postojalo je dosta dokumentovanih dokaza kojim su podržani navodi. Videti isto *Hrico protiv Slovačke i Krasulya protiv Rusije*.

dovoljno precizna i pouzdana činjenična osnova koja je srazmerna prirodi i stepenu navoda" (ibid., § 35).

U predmetu *Times Newspapers Ltd. protiv Velike Britanije (br. 1 i 2)*, Sud je naglasio važnu „sekundarnu“ ulogu štampe u odnosu na održavanje i dostupnost internet-skih arhiva:

Sud se slaže na samom početku sa tvrdnjama podnosioca po pitanju značaja doprinosna koje internetske arhive daju očuvanju i dostupnosti vesti i informacija. Takve arhive predstavljaju važan izvor za obrazovanje i istorijska istraživanja, posebno jer su lako dostupne javnosti i uglavnom su besplatne. Sud stoga smatra da, dok je primarna funkcija štampe u demokratiji ta da deluje kao „javni čuvar“, ona ima i vrednu sporednu ulogu u održavanju arhiva koje sadrže vesti koje su ranije objavljene i njihovu dostupnost javnosti (§ 45).⁵⁷

Međutim, budući da se arhive odnose na prošle događaje, države članice imaju veće diskreciono pravo (šire polje slobodne procene):

Međutim, polje slobodne procene koje je dato državama u pronalaženju ravnoteže između konkurentnih prava verovatno će biti veće onda kada je reč o arhivama vesti o prošlim događajima, a ne o novinarskom izveštavanju o tekućim pitanjima. Konkretno, dužnost štampe da deluje u skladu sa načelima odgovornog novinarstva, osiguravajući tačnost istorijskih, a ne prolaznih, informacija koje su objavljene verovatno će biti stroža u odsustvu hitnosti po pitanju objavljivanja materijala (ibid., § 45).

1.4. NEGATIVAN EFEKAT

Za Sud je najvažnije da osigura to da sve mere koje preduzimaju nacionalne vlasti nemaju „negativan, odvrćajući efekat“ na rasprave o pitanjima koja su od legitimnog javnog interesa. Negativan efekat može nastati, po rečima Suda, onda kada lice vrši „autocenzuru“,⁵⁸ zbog straha od nesrazmernih sankcija⁵⁹ ili straha od progona na osnovu preširokih zakona.⁶⁰ Ovaj negativni efekat „ide na štetu društva u celini“.⁶¹

U cilju sprečavanja negativnog, odvrćajućeg efekta na rasprave o pitanjima koja su od javnog interesa, Sud će primenjivati najviši nivo provere, „najpažljivije ispitivanje“ svake mere koju preduzmu državne vlasti koje su čak i najmanje „u stanju“ da proizvedu negativni efekat. (*Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške*, § 64). Konkretnije, Sud je naveo da se „najpažljivije ispitivanje od strane Suda primenjuje onda kada ... su mere ili sankcije koje su preduzele nacionalne vlasti u stanju da obeshrabre učešće štampe u raspravama o pitanjima koja su od javnog značaja“ (ibid., § 64).⁶² Štampani mediji ne bi trebalo da, posle svega, imaju problema u „obavljanju svog zadatka kao prenosioca informacija i javnog čuvara“.⁶³

57 Videti isto § 27, i *Węgrzynowski and Smolczewski protiv Poljske*, § 59.

58 *Vajnai protiv Mađarske*, § 54.

59 *Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije*, § 114.

60 *Altuğ Taner Akçam protiv Turske*, § 68.

61 *Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije*, § 114.

62 Videti isto *Tønsgaard protiv Norveške*, § 88.

63 *Lingens protiv Austrije*, § 44.

Ovim pristupom se Sud rukovodio, na primer, da bi presudio u nekim slučajevima da se kazna zatvora ne može izreći kao kazna za klevetu u kontekstu rasprave o pitanju koje je od javnog interesa, jer takva kazna „po samoj svojoj prirodi, neminovno ima negativan efekat”.⁶⁴ Sud je bio veoma otvoren po pitanju negativnog efekta koji kazna zatvora ima kao kazna za krivičnu klevetu. U predmetu *Fatullayev protiv Azerbejdžana*, na primer, Sud je primetio da:

novinari istraživači su dužni da se uzdrže od izveštavanja o pitanjima od opšteg interesa ako se izlažu riziku da budu lišeni slobode, kao jedne od standardnih sankcija koja se nameće za neopravdane napade na ugled fizičkih lica. Strah od takve sankcije neminovno ima negativan uticaj na upražnjavanje novinarske slobode izražavanja (§ 102).⁶⁵

U predmetu *Independent News and Media (Nezavisne vesti i mediji)* koji je po rečima jednog izdvojenog sudije „jasno uključivao političku raspravu o pitanjima od opšteg interesa, što je oblast u kojoj je ograničenje slobode izražavanja potrebno usko tumačiti”, Sud je ponovio da „načelno, dodela nepredvidivo velikih odšteta u slučajevima klevete smatra se takvom da je u stanju da izazove takav efekat [to jest, ‘negativan’ efekat] i stoga zahteva najpažljivije razmatranje”.⁶⁶ Sud je dodao da „slično tome, pa čak i ako je procena štete u slučajevima klevetanja inherentno složena i neizvesna, kao što je tvrdila vlada, svaka takva neizvesnost mora da bude svedena na minimum” (ibid., § 114).

1.5. PROPORCIONALNOST

Sud je zaključio da „priroda i ozbiljnost izrečenih kazni predstavljaju faktore koje je potrebno uzeti u obzir prilikom procene proporcionalnosti ometanja slobode izražavanja koja je zagarantovana članom 10” (*Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije*, § 111).⁶⁷ Ovo načelo je od posebnog značaja onda kada bi nalazi za klevetu mogli da budu opravdani, ali je izrečena sankcija nesrazmerna. U tom kontekstu poučno je sudsko „najpažljivije ispitivanje” negativnog efekta na slobodu medija koje je navedeno u prethodnom odeljku 1.4 (ibid., § 114).

Jedna od najznačajnijih presuda Suda po ovom pitanju je presuda Velikog veća u predmetu *Cumpănă i Mazăre*. Sud je razmatrao osudu dva rumunska novinara zbog klevetanja nekoliko javnih zvaničnika. Prvo, Sud je smatrao da je bilo u okvirima slobodne procene rumunskih sudova to da su utvrdili da su izjave, date u vidu crtanog filma, bile uvredljive. Međutim, Sud je dalje smatrao da su izrečene sankcije, naime zatvorske kazne i rešenja kojima se novinari suspenduju u svom daljem radu na godinu dana, bile „očigledno nesrazmerne” (ibid., § 118).

64 *Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije*, § 116.

65 Videti isto *Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije*, § 113 i *Mahmudov i Agazade protiv Azerbejdžana*, § 49.

66 *Independent News and Media i Independent Newspapers Ireland Limited protiv Irske*, § 114, navod iz *Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške*, § 64.

67 Videti isto *Skalka protiv Poljske*, § 38.

Upotreba testa proporcionalnosti je očigledna u predmetu *Times Newspapers Ltd. protiv Velike Britanije (br. 1 i 2)*, u kojem je Sud proveravao nacionalni Apelacioni sud Engleske i Velsa, nalazeći da u datim okolnostima „zahtev da se objavi odgovarajuća kvalifikacija članka koji se nalazi u arhivi na internetu, kojim su novine obavestene o tome da je pokrenut postupak zbog klevete u vezi sa tim istim člankom koji je objavljen u štampi ‘nije predstavljao’ nesrazmerno mešanje u prava na slobodu izražavanja” (§ 47).

Sud je naveo u slučaju *Independent News and Media (Nezavisne vesti i mediji)* da je suštinsko pitanje bilo to „da li su postojale adekvatne i efikasne domaće garancije, u prvom stepenu i po žalbi, protiv nesrazmerno velike izrečene mere kojima bi bio osiguran odgovarajući odnos proporcionalnosti između izrečene mere i povrede ugleda” (§ 113). Sud je utvrdio u predmetu *MGN Limited protiv Velike Britanije* da su visoke takse u takvim slučajevima bile nesrazmerne i da je time prekršeno pravo na slobodu izražavanja (§§ 217 do 219).

Poglavlje 2

Glavna pitanja

2.1. ČINJENICE I VREDNOSNI SUDOVI

Polazeći od svoje inicijalne presude⁶⁸ u predmetu *Lingens protiv Austrije*, Sud je napravio razliku između činjenica i mišljenja, smatrajući da uslov da okrivljeni dokaže istinitost navodnog uvredljivog mišljenja krši njegovo/njeno pravo da prenosi ideje, kao i pravo javnosti da primi te ideje, u skladu sa članom 10 Konvencije, napominjući da je:

potrebno pažljivo napraviti razliku između činjenica i vrednosnih sudova. Postojanje činjenica može biti dokazano, dok istinitost vrednosnih sudova nije podložna dokazivanju ... Što se tiče vrednosnih sudova, ovaj uslov [da se dokaže istina] nemoguće je ispuniti i on krši samu slobodu mišljenja (ibid., § 46).⁶⁹

Iako razlika izgleda da je jasna, ne postoji uvek jasna linija koja razdvaja činjenice i vrednosne sudove u praksi. Sud je takođe, povremeno, zamagljivao razliku, na primer u predmetu *Karsai protiv Mađarske*, kada se pozvao na to da je određena „izjava o činjenicama” „preopterećena vrednošću” (§§ 32 i 33). Sud je, takođe, u više navrata izjavio da „čak i kada izjava dovodi do vrednosnog suda, proporcionalnost mešanja može zavisi od toga da li postoji dovoljan činjenični osnov za spornu izjavu, jer čak i vrednosni sud bez ikakvog činjeničnog osnova koji ga podržava može da bude preteran”.⁷⁰

U predmetu *Dichand i drugi protiv Austrije*,⁷¹ Sud je smatrao da su čak i u oštrom i polemičkom jeziku kritike, strategija i preklapanje interesa političara-advokata predstavljali vrednosne sudove, imali adekvatnu činjeničnu osnovu i predstavljali pravičan komentar na pitanja od opšteg javnog interesa. Koncept vrednosnog

68 Videti isto *Schwabe protiv Austrije*; *De Haes i Gijssels protiv Belgije*, § 47; i *Prager i Oberschlick protiv Austrije*, § 37, gde je smatrano da mora postojati dovoljna činjenična osnova za izražavanje mišljenja.

69 Videti isto različite slučajeve protiv Rusije, uključujući *Fedchenko protiv Rusije* (br. 1 i 2), gde je Sud utvrdio da državni službenik mora da toleriše jaču kritiku nego fizičko lice, a domaći sudovi nisu uspeali da naprave razliku između izjave činjenica i vrednosnog suda, čija istinitost se ne može dokazati. Videti isto *Harlanova protiv Letonije*.

70 *Jerusalim protiv Austrije*, § 43, navod iz predmeta *De Haes i Gijssels protiv Belgije*, § 47; *Oberschlick protiv Austrije* (br. 2), § 33, *Dichand i drugi protiv Austrije*, §§ 42 i 43; *Scharsach i News Verlagsgesellschaft mbH protiv Austrije*, §§ 40 i 41; *Veraart protiv Holandije*, § 55.

71 Videti isto *Oberschlick protiv Austrije* (br.2); *Lopes Gomes da Silva protiv Portugalije*, nakon *Prager i Oberschlick protiv Austrije*, § 38 i *Feldek protiv Slovačke*, § 86.

suda, kako ga je zastupao Sud, širi je od pukog komentara po tome što obuhvata procenu i analizu činjenica, kao i mišljenja. Adekvatnost činjeničnog osnova za vrednosni sud je stoga važan faktor za razmatranje, iako težina koja će joj se dati varira u zavisnosti od prirode komentara ili vrednosnog suda.⁷²

U predmetu *Thorgeirson protiv Islanda*, Sud je smatrao da, iako su se članci umnogome oslanjali na glasine, priče i izjave drugih, oni su se odnosili na važno pitanje od javnog interesa (odnosno na policijsku brutalnost) i nije bilo potrebno da novinar dokazuje činjeničnu osnovu za te izjave.

U predmetu *Fedchenko protiv Rusije*, s obzirom na to da su još jedne novine, pozivajući se na reviziju, izvestile o tome, Sud je utvrdio da su autori imali dovoljno činjeničnog osnova za svoje tvrdnje (mišljenje). Međutim, u nekim okolnostima, Sud može da uoči potrebu za nezavisnim istraživanjem. Na primer, u predmetu *Standard Verlagsgesellschaft mbH (br. 2) protiv Austrije*, gde je citirano mišljenje veštaka kako bi se ponovila tvrdnja da je gospodin Haider, tadašnji regionalni guverner Koruške, namerno obmanuo regionalnu vladu, Sud je naveo da je bilo potrebno da novine ispitaju takvo mišljenje veštaka, a ne da se samo oslone na saopštenje za štampu koje je dato iz Socijalističke partije, a u kojem je na pogrešan način sažeto stručno mišljenje veštaka.

U predmetu *Lopes Gomes da Silva protiv Portugalije*,⁷³ u slučaju koji se ticao uvodnika u novinama, Sud je utvrdio da je osuda novinara zbog klevete predstavljala kršenje njegove slobode izražavanja. Sud je zaključio da je postojala činjenična osnova za komentare, koji su navedeni na prilično oštar način, o političkim uverenjima i ideologiji kandidata koji je izabran da se kandiduje na izborima za Gradsko veće. Sud je naveo da je situacija jasno uključivala političku raspravu o pitanjima od opšteg interesa, što predstavlja oblast u kojoj je ograničenje slobode izražavanja potrebno usko tumačiti. Slično tome, u predmetu *Hrico protiv Slovačke*,⁷⁴ koji se odnosio na članke u kojima je kritikovan sudija Vrhovnog suda, Sud je utvrdio da su se oni sastojali od vrednosnih sudova koji su bili u dovoljnoj meri zasnovani na činjenicama. Da nije bilo te činjenične osnove, mišljenje bi možda delovalo preterano, ali to ovde nije bio slučaj, primetio je Sud.

Sudska praksa kojom se potvrđuje sloboda objavljivanja vrednosnih sudova kreće se u rasponu od slučajeva gde postoji značajna činjenična osnova do onih gde takva osnova postoji u maloj meri, ili potpuno izostaje. Stoga uslov za podupiruće činjenice može da varira u zavisnosti od konteksta. U predmetu *Dichand i drugi protiv Austrije*, na primer, Sud je utvrdio kršenje člana 10, iako je postojala samo „slaba činjenična osnova“ za jedan od vrednosnih sudova (§ 52). Isto tako, u predmetu *Chalabi protiv Francuske*, Sud je utvrdio da je slučaj obuhvatao vrednosne sudove i da su mnogi dostavljeni dokumenti pokazali da u vreme kada je članak bio napisan predmetni komentari nisu bili u potpunosti bez činjenične osnove: „činjenična osnova u konkretnom slučaju nije bila nepostojeća“ (nezva-

72 Videti *Unabhängige Initiative Informationsvielfalt protiv Austrije*.

73 Videti isto *Feldek protiv Slovačke*, § 86.

74 Videti isto *Fleury protiv Francuske*; *Cârlan protiv Rumunije* i *Laranjeira Marques da Silva protiv Portugalije*.

nični prevod, § 44). Sud je utvrdio u predmetu *Cuc Pascu protiv Rumunije*,⁷⁵ s druge strane, da nije bilo povrede člana 10 u okolnostima kada je trebalo da, s obzirom na nedostatak činjenične osnove i njegov položaj kao novinara, podnosilac predstavlja pokaže najveću predostrožnost i primeni poseban oprez pre objavljivanja uvredljivog članka (nezvanični prevod, § 33). On čak nije ni utvrdio sadržaj članka pre njegovog objavljivanja, iako je informacija došla od treće strane. Štaviše, što se tiče uvredljivih primedaba koje je koristio podnosilac, Sud je utvrdio da se ne može smatrati da je on imao mogućnost pribegavanja „određenom stepenu preterivanja” ili „provokacije” koja je dozvoljena novinarskom slobodom (ibid., § 34). Takođe, u predmetu *Kuliš protiv Poljske*, Sud je naveo da „čak i kada izjava dovodi do vrednosnog suda, proporcionalnost mešanja može da zavisi od toga da li postoji dovoljna činjenična osnova za spornu izjavu, jer čak i vrednosni sud može da bude preteran kada ne postoji činjenična osnova da ga podrži” (§ 39).

Radi se, dakle, o pitanju proporcionalnosti uplitanja u slobodu izražavanja, a ne o stvarnom zahtevu za (dovoljnom) činjeničnom osnovom. Na primer, Sud ne bi zahtevao (dovoljnu) činjeničnu osnovu u kontekstu žive političke debate, u svetlu zapažanja da je:

razlika između izjava o činjenicama i vrednosnih sudova manje značajna ... kada je sporna izjava data u toku žive političke debate na lokalnom nivou, gde bi izabrani zvaničnici i novinari trebalo da uživaju široku slobodu u kritikovanju postupaka lokalne vlasti, čak i kada može da se desi da izjave koje su date nemaju jasnu zasnovanost na činjenicama.⁷⁶

Vredi primetiti i to da u odnosu na bilo koju potrebu da se zaista navedu ili da se pozove na osnovne činjenice, a kojima se podržava mišljenje ili vrednosni sud, Sud je naveo u predmetu *Feldek protiv Slovačke* da ne može da „prihvati predlog, kao pitanje načela, da se vrednosni sud samo može smatrati takvim, ako je praćen činjenicama na kojima se zasniva taj sud” (§ 86). Sud je dodao da „neophodnost veze između vrednosnog suda i njegovih pratećih činjenica može da varira od slučaja do slučaja, u skladu sa posebnim okolnostima” (ibid., § 86). Ovo se zaista i pokazalo u sudskoj praksi, čak i ako je Sud naveo da „u suštini”, član 10:

ostavlja novinarima da odluče da li je ili nije potrebno da se reprodukuju takvi dokumenti, kako bi se obezbedila verodostojnost. On štiti pravo novinara da objave informacije o pitanjima koja su od opšteg interesa, pod uslovom da nastupaju u dobroj veri i na tačnoj činjeničnoj osnovi, i da obezbede „pouzdana i precizna” informacije u skladu sa novinarskom etikom.⁷⁷

U predmetu *Lopes Gomes da Silva protiv Portugalije*, portugalski nacionalni sudovi su utvrdili da je novinski uvodnik u kojem se kritikuju politički stavovi advokata i novinara, koji je bio kandidat na izborima za gradsko veće u Lisabonu, bio uvredljiv. Sud je pridao „veliki značaj” činjenici da je podnosilac, koji je bio direktor novina u to vreme, ponovo štampao brojne izvode iz skorijih članaka o izbornom

75 Videti isto *Flux protiv Moldavije* (Br. 6), §§ 29 i 30, gde je Sud ponovo bio zabrinut zbog novinarskih standarda.

76 *Lombardo i drugi protiv Malte*, § 60; *Dyuldin i Kislov protiv Rusije*, § 49.

77 *Fressoz i Roire protiv Francuske*, § 54.

kandidatu uz predmetni uvodnik. Pri tome, Sud je zaključio da je on „delovao u skladu s pravilima koja regulišu novinarsku profesiju“ (stav 35). Sud je dalje objasnio da je „reagujući na te članke“ podnosilac „dozvolio čitaocima da formiraju svoje mišljenje postavljanjem datog uvodnika zajedno uz izjave lica koje se pominjalo u tom uvodniku“ (ibid., § 35).

Slično tome, u predmetu *Belpietro protiv Italije*, Sud je utvrdio da je postavljanje određene fotografije pored članka usred postupka „doprinelo jačanju, u očima čitalaca, argumenata koji su navedeni u članku, uključujući i one koji se mogu smatrati napadom na profesionalni ugled javnih tužilaca“ (nezvanični prevod, § 59).

U predmetu *Salumäki protiv Finske*, s druge strane, upotreba naslova koji su sadržavali lažne insinucije koje nisu bile potkrepljene – i čak su bile i kontradiktorne u tekstu novinskih članaka sa kojima su bile povezane, nacionalni sud Finske je smatrao uvredljivim. Sud je presudio da nije bilo kršenja člana 10, jer je povezivanje poznatog privrednika sa ubistvom (makar i u formi pitanja) „dovelo do navođenja, putem insinucije, činjenice koja je bila veoma štetna za ugled“ datog privrednika (§ 59).

Razlika između činjenica i vrednosnih sudova isto tako se često pojavljuje i u slučajevima koji se usredsređuju na satiru. Na primer, u predmetu *Nikowitz i Verlagsgroupe News GmbH protiv Austrije*, slučaju koji uključuje satirični članak o austrijskom skijašu koji je navodno izrazio zadovoljstvo zbog vesti da je njegov protivnik skijaš povređen. Sud je zaključio da je došlo do kršenja člana 10 jer je primedba bila vrednosni sud izražen kroz šalu, a bila je u granicama prihvatljivog satiričnog komentara u demokratskom društvu.

2.2. PREDMET IZJAVE

Kada Sud proverava presudu za klevetu, on uzima u obzir predmet, ili cilj, navodne uvredljive izjave. Tako, kada se neka publikacija odnosi na određene pojedince, kao što su političari, državni službenici i javne ličnosti, Sud je zaključio da bi takva lica „trebalo da očekuju da budu predmet kritike u granicama koje su šire od prihvatljivih”.⁷⁸ Moguće je razlikovati različite kategorije subjekata/meta klevete, ali jedno od osnovnih razmatranja za Sud je javna priroda statusa i/ili uloge lica, kao što će se videti u nastavku.

2.2.1. Političari

U svojoj presudi u predmetu *Lingens protiv Austrije*, Sud je odredio važno načelo da su „granice prihvatljive kritike” „šire za političare, kao takve, nego za fizička lica” (§ 42). To je zato što se političar „neminovno i svesno izlaže detaljnoj analizi u pogledu svake svoje reči i postupka od strane novinara i javnosti u celini, i on stoga mora pokazati veći stepen tolerancije” (ibid., § 42). U kasnijoj sudskoj

⁷⁸ Za ovaj citat i za opširniju listu kategorija u odnosu na ove koje su korišćene u ovoj studiji, pogledajte „Bilten – Zaštita ugleda” („Protection of reputation”) Evropskog suda za ljudska prava, Savet Evrope.

praksi, Sud je dodao da je političar otvoren za takvu strogu analizu, *a fortiori*, od strane njegovih/njenih političkih protivnika.⁷⁹ Sud je takođe potvrdio u slučaju Lingens da se zaštita ugleda „proteže i na političare, čak i onda kada oni ne nastupaju u ličnom svojstvu; ali u takvim slučajevima zahtevi za takvu zaštitu moraju da se odvažu u odnosu na interese otvorene rasprave o političkim pitanjima“ (ibid., § 42).⁸⁰

U predmetu *Lopes Gomes da Silva protiv Portugalije*, Sud je ponovio načela koja važe za političare, koji moraju da pokažu veći stepen tolerancije, naročito kada i sami daju javne izjave koje podležu kritici (§ 30 ii).⁸¹ U tom smislu, u predmetu *Brasilier protiv Francuske*, Sud je smatrao da je relevantno da je tužilac – narodni poslanik, gradonačelnik Pariza i gradonačelnik Petog okruga Pariza – bio „svakako politička i medijska ličnost“ (nezvanični prevod, stav 41). Sud je dodao u predmetu *Alves da Silva protiv Portugalije* da političari moraju da pokažu visok stepen tolerancije prema kritici, naročito onda kada takva kritika poprima oblike satire (§ 28). Podsetimo (videti prethodni Odeljak 1.3), da Sud satiru smatra oblikom umetničkog izražavanja i društvenog komentara koji prirodno ima za cilj da provocira i agituje.

Sud je razjasnio obim većeg stepena tolerancije koji političari moraju da pokažu i u drugoj sudskoj praksi. Načelo se utoliko više primenjuje kada su navodne uvredljive izjave date kao odgovor na izjave političara, čiji je „jasan cilj bio da budu provokativne i samim tim da izazovu snažne reakcije“.⁸² U istom predmetu, *Oberschlick protiv Austrije (br. 2)*, kada je podnosilac-novinar opisao (tadašnjeg) lidera austrijske Slobodarske stranke (FPÖ) i guvernera austrijske pokrajine Koruška Jerga Haidera kao idiota („Trottel“), Sud je utvrdio da, iako polemička, izjava nije dovela do „besmislenog i ničim izazvanog napada na ličnost, jer je autor pružio objektivno razumljivo objašnjenje za njih, koje potiče iz govora gospodina Haidera, koji je i sam bio provokativan“ (§ 33). Sud je smatrao Haiderov govor i Oberschlickovu reakciju delom političke diskusije izazvane govorom.

U predmetu *Mladina d.d. Ljubljana protiv Slovenije*, Sud je utvrdio da je osuda jednog novinara zbog klevetanja političara predstavljala kršenje člana 10, između ostalog zato što je članak koji je dao povoda za pokretanje postupka zbog klevete i osude „odgovarao ne samo ... [političarevim] provokativnim komentarima već i stilu u kojem ih je izrazio“ (§ 45). Članak je bio reakcija na govor predmetnog političara u toku parlamentarne debate o braku lica istog pola. Tokom svog govora, koji je bio u skladu sa stavovima njegove političke stranke i koji je „prikazao homoseksualce kao generalno nepoželjan deo stanovništva“, političar je imitirao homoseksualca koristeći određene pokrete koji, po mišljenju Suda, „mogu da se smatraju podsmehom i promovisanjem negativnih stereotipa“ (ibid., § 44).

79 *Pakdemirli protiv Turske* § 45.

80 Videti isto *Oberschlick protiv Austrije*, §§ 57 do 59, i *Oberschlick protiv Austrije (br. 2)*, § 29.

81 Navod iz *Oberschlick protiv Austrije (br. 2)*, § 29. Videti isto *Pakdemirli protiv Turske*, § 45; *Eon protiv Francuske*.

82 *Oberschlick protiv Austrije (br. 2)*, § 31.

U predmetu *Tammer protiv Estonije*, novinar je osuđen za uvredu savetnice za politička pitanja koja je imala aferu sa bivšim premijerom i rodila njegovo dete, što je, prema novinaru, izazvalo raspad njegovog braka; ona se kasnije odrekla deteta. Sud je utvrdio da se radi o njenom privatnom životu, a ne njenom političkom angažmanu i ponašanju, i zbog toga nije bilo kršenja člana 10. Ona više nije bila politička ličnost, nije utvrđeno da je postojao ikakav javni interes, a novinaru je izrečena samo simbolična novčana kazna. Nasuprot tome, u predmetu *Malisiewicz-Gąsior protiv Poljske*, klevetanje političara u kontekstu žestoke političke rasprave ne daje nikakvo opravdanje za izricanje kazne zatvora, koja zasigurno ima „negativan efekat“ na slobodu izražavanja u javnoj raspravi uopšteno (§ 68).⁸³

2.2.2. Šefovi država i vlada

Kroz istoriju su mnoge države članice Saveta Evrope tražile da se zaštiti ugled šefa države putem specijalnih zakona i da se povećaju kazne za navodne klevete usmerene prema šefu države. Na primer, u predmetu *Colombani i drugi protiv Francuske*, Sud je razmatrao francuski zakon o uvredama kojim su kriminalizovane izjave, uključujući i „uvredljive primedbe“, u vezi sa inostranim šefovima država, ali za razliku od krivičnog zakona o kleveti, odbrana opravdanosti nije bila dostupna. Sud je presudio da je „nemogućnost da se izjasni o opravdanju predstavljalo meru koja prevazilazi ono što je potrebno da bi se zaštitili ugled i prava lica, čak i kada to lice predstavlja šefa države ili vlade“ (§ 66). To je bilo zbog toga što:

efekat gonjenja u skladu sa članom 36 Zakona od 29. jula 1881. godine je da se dodeli poseban pravni status šefovima država, koji bi ih zaštitio od kritike isključivo zbog njihove funkcije ili statusa, bez obzira na to da li je kritika opravdana. To, po mišljenju Suda, dovodi do dodele posebne privilegije inostranim šefovima država koja se ne može izjednačiti sa savremenom praksom i političkim koncepcijama. Bez obzira na očigledne interese koje svaka država ima u održavanju prijateljskih odnosa sa liderima drugih država koji se zasnivaju na poverenju, ovakva privilegija prevazilazi ono što je neophodno za postizanje takvog cilja (ibid., § 68).

Od svog izricanja presude u predmetu *Colombani*, Sud je ponovo potvrdio svoju poziciju po tom pitanju i konsolidovao je, prvo dodajući da se načelo primenjuje, *a fortiori*, na one zakone koji podležu diskrecionom tumačenju sudije.⁸⁴ Sud je takođe konsolidovao svoj položaj navodeći u svojoj presudi u predmetu *Artun i Güvener protiv Turske* da se zaključak suda u predmetu *Colombani*, koji se tiče stranih šefova država:

primenjuje *a fortiori* u vezi sa interesima neke države u zaštiti ugleda sopstvenog šefa države: takav interes ne može opravdati dodeljivanje privilegija ili posebne zaštite šefu države u pogledu prava drugih lica da budu obavestena ili da izraze mišlje-

83 Videti Barendt E. (2009), Uspostavljanje ravnoteže između slobode izražavanja i privatnosti: sudska praksa Suda u Strazburu“, *Časopis o zakonu o medijima*, sveska 1, br. 1, str. 67, u kojem autor takođe razmatra i predmet *Karhuvaara i Iltalehti protiv Finske*.

84 *Pakdemirli protiv Turske*, § 52.

nje o njemu. Drugačije razmišljanje ne bi bilo u skladu sa savremenom političkom praksom i idejama (nezvanični prevod, stav 31).⁸⁵

Sud se oslonio na sličan način rezonovanja u predmetu *Otegi Mondragon protiv Španije*, kada je smatrao da:

činjenica da kralj zauzima neutralan stav u političkoj raspravi i deluje kao arbitar i simbol državnog jedinstva ne bi trebalo da ga zaštiti od svakog oblika kritike u vršenju službene dužnosti ili – kao u ovom slučaju – u svojstvu predstavnika države koju on simbolizuje, posebno od kritika upućenih od lica koja na legitiman način dovode u pitanje ustavne strukture države, uključujući i monarhiju (§ 56).

Glavna pažnja u predmetu *Otegi Mondragon protiv Španije* bila je usmerena na zakonsku odredbu „koja omogućava šefu države veći stepen zaštite u odnosu na druga lica (zaštićena redovnim zakonom o uvredi) ili institucije (kao što su vlade i parlamenti) u vezi sa otkrivanjem informacija ili mišljenja o njima, a kojim se propisuju ozbiljnije kazne za uvredljive izjave“ (§ 55). Sud je ponovio svoj raniji zaključak iz svoje presude u predmetu *Colombani* da „pružanje povećane zaštite pomoću posebnog zakona o uvredi neće, po pravilu, biti u skladu sa duhom Konvencije“ (ibid., § 55).⁸⁶

Sud teži da zauzme sličan pristup i prema liderima vlada, odnosno premijerima i ministrima. Slučaj *Tușalp protiv Turske* ticao se građanskih sankcija protiv podnosioca zbog toga što je oklevetao turskog premijera Recepta Tayyipa Erdogana, koga je Sud klasifikovao kao „visoko pozicioniranog političara“ (§ 45). U predmetu *Axel Springer AG protiv Nemačke* (br. 2), Sud je opisao poziciju (nekadašnjeg) kancelara Nemačke Gerharda Schrödera kao „jednu od najviših političkih funkcija u Saveznoj Republici Nemačkoj“, što je značilo da je morao da pokaže „mnogo veći stepen tolerancije nego fizičko lice“ (§ 67). U predmetu *Turhan protiv Turske*, Sud je primetio da su sporne primedbe bile vrednosni sudovi koji su se ticali ministra, to jest, „javne ličnosti u odnosu na koju su granice prihvatljive kritike šire od onih za fizičko lice“ (§ 25). Dakle, može da se kaže da su priroda i status političke funkcije izuzetno važni sa aspekta proporcionalnosti.

Sud je imao priliku da razmotri da li postoji posthumno pravo na ugled. Unuk Josifa Staljina je podneo slučaj sudu u Strazburu koji se zasnivao na centralnom pitanju o tome da li je (i) pravo njegovog dede na ugled povređeno dvema publikacijama, i (ii) vlastito pravo podnosioca predstavke na poštovanje njegovog privatnog i porodičnog života dovedeno u pitanje u ovom slučaju (*Dzhugashvili protiv Rusije*). Podnosiocu je odbijen *locus standi* u odnosu na prvi zahtev, jer su predmetna prava neprenosiva (ibid., §§ 24 i 25). Sud je napravio razliku „između uvredljivog napada na fizička lica, čiji ugled kao sastavni deo ugleda njihovih porodica ostaje u okviru člana 8, i legitimne kritike javnih ličnosti koje se, po zauzimanju liderske uloge, izlažu spoljašnjoj analizi“ (ibid., § 30).⁸⁷ Na taj način, on je opisao Staljina kao „svetski poznatu javnu ličnost“ (ibid., § 29). Sud je naglasio

85 Navod iz *Colombani i drugi protiv Francuske*, § 68 i *Pakdemirli protiv Turske*, § 52.

86 Videti isto *Eon protiv Francuske*, § 55.

87 Sud je tako razlikovao svoju presudu u predmetu *Putistin protiv Ukrajine*, koji se odnosio na fizičko lice (videti gornji tekst).

značaj slobode izražavanja u obezbeđivanju istraživanja istorijskih istina (ibid., § 33),⁸⁸ napominjući da „istorijski događaji od izuzetnog značaja koji su uticali na sudbinu velikog broja ljudi, kao i istorijskih ličnosti koje su uključene u njih i koje su odgovorne za njih, neminovno ostaju otvoreni za javnu istorijsku analizu i kritike, jer oni predstavljaju stvar od opšteg interesa za društvo“ (ibid., § 32). Naglašavajući „izuzetan javni interes i značaj“ u događajima o kojima se raspravlja, Sud je zaključio da je „istorijska uloga pretka podnosioca zahtevala pozivanje na veći stepen tolerancije prema javnom uvidu i kritici njegove ličnosti i njegovih dela“ (ibid., § 35).

2.2.3. Vlada i državni organi

Kako je ustanovljeno od strane Suda u predmetu *Castells protiv Španije*, „granice prihvatljive kritike su šire u odnosu na Vladu nego u odnosu na fizičko lice, ili čak i političara“ (stav 46). To je zato što u „demokratskom sistemu, radnje ili propusti vlade moraju biti predmet stroge kontrole ne samo zakonodavnih i sudskih vlasti već i štampe i javnog mnjenja“ (ibid., § 46).

Ono što je važno, s obzirom na krivična gonjenja od strane vlade, to je da je Sud smatrao da „dominantan položaj koji Vlada zauzima čini neophodnim to da se pokaže suzdržanost u pogledu pribegavanja krivičnom postupku, posebno onda kada su dostupna druga sredstva za odgovor na neopravdane napade i kritike od njenih protivnika ili medija“ (nezvanični prevod, ibid., §46).

Pored navedene pažnje usmerene na vladu (odnosno izvršni ogranak jedne države), načela stroge kontrole i šire granice prihvatljive kritike takođe se primenjuju *mutatis mutandis* i na druge grane vlasti (u širem smislu) i državne organe. Kao što je Sud naveo u svojoj presudi u predmetu *Vides Aizsardzibas Klubs protiv Letonije*, „državni organi, u načelu, podležu otvorenoj i stalnoj analizi građana i, u skladu sa dobrom namerom, svako mora da bude u stanju da skrene pažnju javnosti na situacije koje smatra nezakonitim“ (nezvanični prevod, stav 46).

Slično tome, u predmetu *Dyuldin i Kislov protiv Rusije*, Sud je utvrdio kršenje člana 10 kada je naređeno da novine isplate odštetu članovima regionalne vlade nakon objavljivanja otvorenog pisma u kojem se kritikuje regionalna vlast. Sud je konstatao da u pismu nije imenovan nijedan od državnih zvaničnika koji su podneli tužbu, i zaključio da „osnovni uslov zakona o zaštiti od klevete jeste taj da se, u cilju pokretanja mere, uvredljiva izjava mora odnositi na određeno lice“ (§ 43). Sud je obrazložio da ako:

bi svim državnim zvaničnicima bilo dozvoljeno da tuže za klevetu u vezi sa bilo kojom izjavom kojom se kritikuje uprava i državni poslovi, čak i u situacijama kada zvaničnik nije imenovan ili na drugi način identifikovan, novinari bi bili zatrpani tužbama. Ne samo da bi to dovelo do preteranog i nesrazmernog opterećivanja medija, iscrpljivanja njihovih resursa i njihovog uključivanja u beskrajne parnice, to bi takođe neminovno imalo i negativan uticaj na štampu i njeno obavljavanje zadatka u prenošenju informacija i njenu ulogu javnog čuvara (ibid., § 43).⁸⁹

88 Videti isto *Chauvy i drugi protiv Francuske*, § 69.

89 Videti isto *Radio Twist a.s. protiv Slovačke*, § 53.

U ovom i drugim predmetima Sud je umanjio značaj razlikovanja činjeničnih izjava i vrednosnih sudova „kada izabrani zvaničnici i novinari treba da uživaju široku slobodu u kritikovanju postupaka lokalne vlasti, čak i kada date izjave mogu da budu takve da nisu jasno zasnovane na činjenicama“ (ibid, § 49; videti prethodni Odeljak 2.1).

2.2.4. Javni zvaničnici

Sud je bio na stanovištu u predmetu *Janowski protiv Poljske*, slučaju koji uključuje uvrede koje su upućene opštinskim stražarima, kao i u velikom broju svojih kasnijih presuda, kao što je ona u predmetu *Nikula protiv Finske*, uključujući uvrede upućene tužiocu, da:

državni službenici u vršenju svojih službenih dužnosti, kao i političari, podležu širim granicama prihvatljive kritike. Doduše, te granice u nekim okolnostima mogu biti i šire kod državnih službenika u vršenju svojih ovlašćenja u odnosu na granice koje se odnose na fizička lica. Međutim, ne može se reći da se državni službenici svesno izlažu striktnom nadzoru po pitanju svake svoje izgovorene reči i dela u onoj meri u kojoj su tome izloženi političari i zato treba da imaju ravnopravan tretman kao i političari kada se radi o kritikovanju njihovih dela.⁹⁰

Ovome je dodat i komplikujući faktor koji je uključen u određivanje granice prihvatljive kritike prema državnim službenicima, razmatranjem Suda da „može biti neophodno da se zaštite javni službenici od uvredljivih, pogrdnih i klevetničkih napada koji sračunato utiču na njih i njihovo vršenje dužnosti i na umanjivanje poverenja koje javnost ima prema njima i funkciji koju obavljaju“.⁹¹

Šire granice prihvatljive kritike mogu se primeniti na neke vrste državnih službenika, ali ne i na druge, u zavisnosti od prirode njihovih funkcija i odgovornosti. U predmetu *Lešnik protiv Slovačke*, na primer, državni službenici o kojima je bila reč bili su javni tužioci, „čiji je zadatak da doprinose pravilnom sprovođenju pravde“, što ih čini „delom pravosudnog mehanizma u širem smislu te reči“ (§ 54). Sud je zaključio iz tog razloga da „u opštem interesu i oni, kao i sudski službenici, treba da uživaju poverenje javnosti“ i da „možda zato može da bude neophodno da ih država zaštiti od optužbi koje su neosnovane“ (ibid., § 54).

U predmetu *Busuioc protiv Moldavije*, Sud je odbio da prati liniju rezonovanja iz svojih presuda u predmetima *Janowski* i *Nikula*, između ostalog, jer „podnosioci koji su bili u pitanju nisu bili ni službenici za sprovođenje zakona niti tužioci; otišlo bi se predaleko kada bi se načelo iz predmeta *Janowski* proširilo na sva lica koja su zaposlena u državnoj službi ili državnim preduzećima“ (§ 64).

Konkretna ilustracija komplikovane prirode ovog obračuna data je u predmetu *Pedersen i Baadsgaard protiv Danske*. Sud je u tom slučaju tvrdio da:

iako je glavni nadzornik bio predmet širih granica prihvatljive kritike nego po-jedinac, budući da je bio javni službenik, viši policijski službenik i vođa policij-

90 *Janowski protiv Poljske*, § 33; videti isto *Nikula protiv Finske*, § 48; *Lešnik protiv Slovačke*, § 53; i *Mariapori protiv Finske*, § 56.

91 *Busuioc protiv Moldavije*, § 64, nakon (prilagođavanja) *Janowski protiv Poljske* § 33. Videti isto *Lešnik protiv Slovačke*, § 53.

skog tima koji je po opštem priznanju sproveo kontroverznu krivičnu istragu, on nije mogao biti tretiran na ravnopravnoj osnovi kao i političari kada je u pitanju javna rasprava o njegovim postupcima. Tim pre jer je navod prevazilazio pojam „kritika postupaka glavnog nadzornika kao šefa istrage u konkretnom slučaju” ... i doveo je do optužbe da je počinio teško krivično delo. Time je poverenje javnosti u njega ne samo neizbežno podvrgnuto predrasudi već je i zanemareno njegovo pravo da bude smatran nevinim dok se ne dokaže krivica u skladu sa zakonom (§ 80).

Kao što je ranije pomenuto, u nekim slučajevima priroda funkcije (na primer, višeg ili visokog profila) koju obavlja javni službenik može da ukaže na nivo kritike koji se smatra dozvoljenim. U predmetu *De Carolis i televizije Fancuske protiv Francuske*, za saudijskog princa koji je bio tužitelj u postupku klevete smatralo se da zauzima eminentan položaj u okviru Kraljevine Saudijske Arabije, uzastopno i uspešno obavljao je nekoliko zvaničnih funkcija koje su bile relevantne za predmet programa koji se nalazio u središtu postupka o kleveti (§ 52). Ono što je bilo bitno u očima Suda jeste to da je bila reč o državnom službeniku koji je postupao u svojstvu javne ličnosti koja obavlja zvanične funkcije. Međutim, u drugim slučajevima, kao što je *Nilsen i Johnsen protiv Norveške*, Sud se nije složio u tome da „prema značaju njegove aktivnosti u ulozi eksperta kojeg je imenovala vlada, gospodin Bratholm može da se uporedi sa političarem koji je morao da pokaže veći stepen tolerancije” (§ 52). Sud je zauzeo stav da je „ono što je on uradio mimo ove funkcije, svojim učešćem u javnoj raspravi”, bilo relevantnije u ovom slučaju (ibid., § 52).

U predmetu *Fedchenko protiv Rusije (br. 2)*, članak koji se nalazio u središtu predmeta sadržavao je kritike usmerene prema problemima u regionalnom sistemu obrazovanja i u njemu su se pominjale konkretne cifre i prezimena visokih zvaničnika. Ovim su naravno predmetni pojedinci bili identifikovani, ali Sud to nije video kao problem. Sud je primetio da „efektivna kritika nije moguća bez pozivanja na konkretne ličnosti i lica” (§ 59). Sud je nastavio da podvlači značaj koji za javnu raspravu ima mogućnost identifikovanja relevantnih pojedinaca. Sud je to obradio ovako:

Tvrditi drugačije značilo bi iskorenjivati suštinu prava na javnu raspravu o pitanjima koja su od javnog interesa i pretvaranje tog prava u sasvim fiktivni koncept. U ovom slučaju tužilac je bio na položaju najvišeg zvaničnika u regionalnom obrazovnom sistemu. Javnu raspravu o stanju obrazovnog sistema u regionu teško je zamisliti bez pominjanja imena njegovog najvišeg zvaničnika (ibid., § 59).

2.2.5. Sudije

Imajući u vidu načela koja su opisana u prethodnom stavu, sudije predstavljaju posebnu kategoriju državnih službenika ili javnih zvaničnika, zahvaljujući „posebnoj ulozi pravosuđa u društvu”, kao što je Sud opisao u svojoj presudi u predmetu *Prager i Oberschlick protiv Austrije* (§ 34).⁹² Sud je zadržao stav da:

⁹² Videti isto *De Haes i Gijssels protiv Belgije*, § 37.

[kao] garant pravde, što je fundamentalna vrednost u pravnoj državi ... [pravosuđe] mora da uživa poverenje javnosti ako se želi da ono bude uspešno u obavljanju svoje dužnosti. Stoga se može pokazati neophodnim da se to poverenje zaštiti od destruktivnih napada koji su u suštini neosnovani, posebno s obzirom na činjenicu da sudije koje su kritikovane podležu obavezi diskrecije koja ih sprečava da odgovore" (§ 34).

Ipak, kako je Sud istakao, ostaje i dalje slučaj da štampa predstavlja „jedan od načina na koji političari i javno mnjenje mogu da provere da li sudije obavljaju svoju zahtevnu dužnost na način koji je u skladu sa ciljem koji je u osnovi zadatka koji im je poveren" (ibid., § 34).

2.2.6. Javne ličnosti i fizička lica

Logiku koja leži u osnovi javne uloge lica na službenim položajima ili u politici Sud je takođe proširio i na osobe koje su aktivne u javnom životu na različite načine. Ključno razmatranje za Sud ostaje to da li je pojedinac težio publicitetu ili je bio uključen u javnu raspravu. U takvim scenarijima, od pojedinca se može očekivati da toleriše uvid i kritiku javnosti. Ilustracije radi, Sud je u predmetu *Kuliš protiv Poljske* utvrdio da su „granice kritičkog komentara šire ako je u pitanju javna ličnost, jer se takve ličnosti neizbežno i svesno izlažu uvidu javnosti, i stoga moraju prikazati posebno visok stepen tolerancije" (§ 47). Međutim, uopšteno govoreći, granice dozvoljene kritike nisu tako široke kao one kod političara. Sud je tvrdio u tom smislu da: „dok su granice prihvatljive kritike uže za fizička lica nego one za političare, fizička lica se izlažu otvorenoj analizi kada stupe na scenu javne rasprave i oni tada moraju da pokažu viši stepen tolerancije".⁹³

Stoga, u predmetu *Brunet-Lecomte i Lyon Mag' protiv Francuske*, Sud je utvrdio da je nastavnika potrebno posmatrati kao javnu ličnost, ne samo zbog javne prirode njegove profesije već i zbog publiciteta kojem je težio zbog nekih od svojih ideja i verovanja. Sud je primetio da:

u dato vreme T. je bio veoma aktivan kao predavač, posebno na području Liona, što je vidljivo ne samo iz spornih članaka već i iz mnogih drugih dokumenata koji su saržani u dokazima i izvedeni pred Sud. Iz toga sledi da iako T. ne može da se poredi sa javnom ličnošću u svetlu njegovog jedinog zanimanja kao nastavnika, on se ipak izložio kritici štampe kroz publicitet koji je izabrao da bi predstavio neke od svojih ideja i verovanja, i stoga možda može da očekuje detaljnu kritičku analizu svojih komentara (nezvanični prevod, § 46).

Slično tome, u predmetu *Karman protiv Rusije*, tužilac u postupku klevete bio je glavni urednik novina koji je organizovao javni skup na kojem je govorio o svojim idejama i na taj način za njih „zagovarao podršku javnosti" (§ 35). Okružni sud je naveo da je „aktivno učestvovao u javnom životu grada" (ibid., § 35). Ova razmatranja navela su Sud da smatra da „budući da je bio aktivan na ovaj način u javnom domenu, trebalo je da ima i veći stepen tolerancije prema kritici" (ibid., § 35).

93 *Wirtschafts-Trend Zeitschriften-Verlagsgesellschaft m.b.H. protiv Austrije* (br. 3), § 39.

Drugi faktori koje je Sud uzeo u obzir uključuju javni interes lica i njegovih/njenih aktivnosti, da li on/ona obavlja neke zvanične funkcije i njegovo/njeno pravo na privatnost (i razumno očekivanje privatnosti). U predmetu *Von Hannover protiv Nemačke*, Sud je utvrdio da situacija nije nastala „u domenu bilo kakve političke ili javne rasprave, jer se objavljene fotografije i prateći komentari odnose isključivo na detalje iz privatnog života podnosioca” (§ 64). Iako podnosilac, princeza Karolina od Monaka, „predstavlja vladajuću porodicu na određenim kulturnim ili dobrotvornim događajima ... ona ne obavlja nikakvu funkciju u okviru ili u ime države Monako, niti u nekoj od njenih institucija” (ibid., § 62).

Uopštenije govoreći, u predmetu *Von Hannover protiv Nemačke* (br. 2), Sud je sintetizovao kriterijume koje koristi kada određuje ravnotežu između prava na slobodu govora i prava na privatni život na sledeći način: doprinos raspravi koja je od opšteg interesa; koliko je poznata osoba koja je u pitanju i predmet izveštaja; prethodno ponašanje lica koje je u pitanju; sadržaj, oblik i posledice publikacije; okolnosti pod kojima su snimljene fotografije (§§ 108 do 113). Ovi kriterijumi su sintetizovani i iz druge sudske prakse, na primer iz predmeta *Axel Springer AG protiv Nemačke*, gde je Sud smatrao da činjenica da poznata ličnost aktivno traži središte pažnje može dovesti do smanjenja očekivanja takve ličnosti u pogledu privatnosti. Lice o kojem se radilo u slučaju Axel Springer bio je glumac, ali ovo rezonovanje bi se primenilo i na poznate ličnosti iz drugih sfera života, kao što su sportske i estradne ličnosti.⁹⁴

U slučaju *Colaço Mestre*, javni interes je preovladao jer se publikacija isključivo fokusirala na javne aktivnosti oštećene strane – njegove aktivnosti u ulozi predsednika fudbalskog kluba i predsednika jedne fudbalske lige, a ne na njegov privatni život.⁹⁵ Ali čak i kada se objavljene informacije ne odnose direktno na javne aktivnosti javne ličnosti (ili se odnose isključivo na njegov privatni život), kao u predmetu *Tønsbergs Blad AS i Haukom protiv Norveške*, „moguć neuspeh neke javne ličnosti da poštuje zakone i propise u cilju zaštite ozbiljnih javnih interesa, čak i u privatnoj sferi, može u određenim okolnostima da predstavlja pitanje legitimnog javnog interesa” (§ 87).

Dalje, u predmetu *Bergens Tidende i drugi protiv Norveške*, Sud je smatrao da čak i u slučaju kada štampa „vrši napad na ugled privatnih lica” (§ 53), Sud ne može utvrditi da je „nesumnjivi interes dr R. u zaštiti sopstvenog profesionalnog ugleda bio dovoljan da prevagne nad važnim javnim interesom po pitanju slobode štampe u prenošenju informacija o pitanjima koja su od javnog interesa” (ibid., § 60).⁹⁶

2.2.7. Korporacije

Načela koja je utvrdio Sud u predmetu *Lingens protiv Austrije* imala su velikog uticaja u obeležavanju obima dozvoljene kritike u pogledu različitih vrsta aktera. Ova načela, koja naglašavaju značaj javnih rasprava u demokratskom društvu,

94 Videti, npr. *Hachette Filipacchi Associés (ICI PARIS) protiv Francuske*, § 52 i *Sapan protiv Turske*, § 34.

95 *Colaço Mestre i SIC – Sociedade Independente de Comunicação, S.A. protiv Portugalije*.

96 Videti isto *Kanellopoulou protiv Grčke*, § 38.

takođe se primenjuju i na korporacije, još od 1989. godine, u presudi Suda u predmetu *Markt Intern*:

U tržišnoj ekonomiji poduhvat u cilju pokretanja preduzeća neminovno izlaže poslovanje tog preduzeća detaljnoj analizi od strane njegovih konkurenata. Njegova komercijalna strategija i način na koji poštuje svoje obaveze može dati povoda za kritike koje upute potrošači i specijalizovana štampa. U cilju sprovođenja ovog zadatka, specijalizovana štampa mora biti u stanju da otkrije činjenice koje bi mogle biti od interesa za njene čitaoce i na taj način doprinese otvorenosti poslovnih aktivnosti.⁹⁷

Sud je tvrdio u svojoj presudi u predmetu *Steel i Morris protiv Velike Britanije* da se „velika javna preduzeća neizbežno i svesno sama izlažu detaljnoj analizi u pogledu svojih aktivnosti i, kao i u slučaju privrednika i privrednica koji njima upravljaju, granice prihvatljive kritike su šire u slučaju takvih preduzeća” (§ 94). Slučaj je proistekao iz izricanja kazne aktivistima za zaštitu životne sredine kojom im je naloženo da plate odštetu zbog klevetanja korporacije McDonalds u kampanji protiv te korporacije.

Na sličan način Sud je ranije izrazio stav u predmetu *Fayed protiv Velike Britanije* da su „granice prihvatljive kritike šire za privrednike koji su aktivno uključeni u poslove velikih javnih preduzeća nego one za fizička lica” (§ 75). Sud je dalje nastavio navodeći da se lica „koja pripadaju ovoj prvoj grupi privrednika neizbežno i svesno izlažu detaljnoj analizi u pogledu svojih dela, ne samo od strane štampe već isto tako i pre svega organa koji zastupaju javni interes” (ibid., § 75).

Sud je takođe prihvatio da se zaštita ugleda kompanije „i na taj način ugleda ili prava drugih” može smatrati legitimnim ciljem za potrebe člana 10, § 2.⁹⁸ Prema mišljenju Suda, „osim javnog interesa u otvorenoj raspravi o poslovanju, postoji takmičarski interes u zaštiti komercijalnog uspeha i održivosti preduzeća, u korist akcionara i zaposlenih, ali i za širu ekonomsku dobrobit”.⁹⁹ Iz ovih razloga, država „uživa pravo diskrecije u pogledu sredstava i načina kojima omogućuje kompanijama na osnovu domaćeg zakona da ospore istinitost navoda i da ograniče njihovu štetu, a koji su takvi da predstavljaju rizik po njihov ugled i mogu da ga ugroze” (ibid., § 94).

U predmetu *Uj protiv Mađarske*, Sud je razmatrao krivično gonjenje po pitanju klevete koje je pokrenula državna korporacija nakon što je podnosilac-novinar opisao kao „sranje” određenu vrstu vina koju ta korporacija proizvodi. Sud je smatrao da je „sporne krivične prijave podnelo društvo koje nesporno ima pravo da se brani od uvredljivih tvrdnji” (§ 22). Međutim, Sud je smatrao da postoji razlika između interesa komercijalnog ugleda i ugleda pojedinca u vezi sa njegovim/njenim društvenim statusom. Dok pojedinci možda mogu da osele reperkusije po pitanju dostojanstva, za Sud su interesi komercijalnog ugleda lišeni te moralne dimenzije. U ovom konkretnom slučaju, predmetni interesi ugleda koji su bili u pitanju bili su

97 *Markt intern Verlag GmbH i Klaus Beermann protiv Nemačke*, § 35.

98 *Tierbefreier protiv Nemačke*, § 49.

99 *Steel i Morris protiv Velike Britanije*, §94. Videti isto *Kuliš i Rózycki protiv Poljske*, § 35.

interesi ugleda predmetne korporacije u državnom vlasništvu; zbog toga se radi o komercijalnom ugledu bez značaja za moralni karakter (ibid., § 22).¹⁰⁰

Drugo načelo koje se odnosi na granice prihvatljive kritike u javnoj raspravi takođe je analogno primenjivano na korporacije, odnosno ako je korporacija gruba ili provokativna u svojim sopstvenim reklamama, naknadna kritika izražena u sličnom grubom ili provokativnom stilu može da bude tolerisana. U predmetu *Kuliš i Rózycki protiv Poljske*, u slučaju u kojem je u jednoj satiričnoj karikaturi prikazano kako se jedu „pomije” u vezi sa čipsom od krompira koji proizvodi prehrambena kompanija tužioca, Sud je smatrao:

Formulacija koju su upotreбили podnosioci je preterana; međutim, oni su reagovali na slogane koje je tužilac koristio u reklamnoj kampanji u kojoj je prikazan nedostatak osetljivosti i razumevanja za uzrast i ranjivost ciljne grupe potrošača njegovih proizvoda, odnosno dece. Sud stoga smatra da je stil izražavanja podnosilaca motivisan vrstom slogana na koji su reagovali i, uzimajući u obzir takav kontekst, nisu prekoračili granice koje su dozvoljene za slobodu štampe (§ 39).

Sud pravi razliku između različitih vrsta korporacija, na primer u pogledu prirode njihovog vlasništva (odnosno državna ili privatna) i njihove veličine. Sud je utvrdio u predmetu *Timpul Info-Magazin i Anghel protiv Moldavije* da korporacija „nije bila velika firma slična onoj u predmetu *Steel i Morris*” i da „zato treba da uživa relativno veću zaštitu svog ugleda” (§ 34). Sud je zatim izjavio da „kada privatna kompanija odluči da učestvuje u transakcijama u kojima su uključena značajna javna sredstva, ona se dobrovoljno izlaže povećanom nadzoru od strane javnosti. Konkretno, ako postoje tvrdnje da su takve transakcije štetne za javne finansije, kompanija mora da prihvati kritiku od strane javnosti” (ibid., § 34).

2.2.8. Grupe

U svojoj presudi u predmetu *Giniewski protiv Francuske*, Sud je potvrdio legitimnost cilja osporenog mešanja u prava podnosioca predstavke na slobodu izražavanja, što je sažeto izrazio kao „zaštitu grupe lica od klevete na osnovu njihovog pripadanja određenoj religiji” (naglasio autor, § 40). Sud je smatrao da ovaj cilj odgovara zaštiti „ugleda ili prava drugih” (član 10, § 2 Konvencije). Ključno je to da je pažnja bila usmerena na klevetanje (grupe) lica, a ne religija kao takvih. Grupa – koja nužno obuhvata pojedince – može da ima interese u pogledu ugleda, dok religija (na koju se gleda kao na veru, pre nego na grupu) to nema. U svojoj odluci u predmetu *Garaudy protiv Francuske*, Sud je opisao poricanje holokausta kao „jedan od najtežih oblika rasne uvrede Jevreja i podsticanje mržnje prema njima”, čime je negirao sporni izraz zaštitom Konvencije, u skladu sa članom 17.¹⁰¹

2.2.9. Institucije

Sud je takođe morao da uzme u obzir interese ugleda tela ili institucija kao što su univerziteti, što je zahtevalo pravično određivanje ravnoteže između prava na slobodu izražavanja (ili preciznije, rasprave o organizaciji univerzitetskog života)

¹⁰⁰ Videti isto *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete i Index.hu Zrt protiv Mađarske*, § 84.

¹⁰¹ *Garaudy protiv Francuske*.

sa tim interesima u pogledu ugleda. Sud je opet primenio svoje obrazloženje *mutatis mutandis* u slučaju Lingens, na primer u predmetu *Harlamov protiv Rusije*, gde je utvrdio da je „zaštita autoriteta Univerziteta bila samo institucionalni interes Univerziteta, to jest razmatranje ne nužno iste snage kao i 'zaštita ugleda ili prava drugih' u smislu člana 10, stav 2" (§ 29).

Sposobnost da se otvoreno kritikuju univerziteti, čak i kada ta kritika ima negativan uticaj na njihove interese u pogledu ugleda, čini sastavni deo akademske slobode, čiji značaj je Sud istakao i u drugoj sudskoj praksi. U predmetu *Sorguç protiv Turske*, na primer, podnosilac je, oslanjajući se na sopstvena iskustva, kritikovao univerzitetski sistem imenovanja i unapređenja, za koji je tvrdio da je doveo do toga da su bili birani i uspešni akademski neadekvatni kandidati. Sud je istakao u svojoj presudi da akademska sloboda „obuhvata slobodu akademskih radnika ili naučnika da slobodno izraze svoje mišljenje o instituciji ili sistemu u kojem rade i slobodu da dele znanje i istinu bez ograničenja" (§ 35). Sud je smatrao da Kasacioni sud Turske nije ubedljivo utvrdio da je postojala bitna društvena potreba za „stavljanje zaštite prava ličnosti neimenovanog pojedinca iznad prava podnosioca predstavljanja na slobodu izražavanja i opšteg interesa u promovisanju ove slobode koja se ticala pitanja koja su bila od javnog interesa" (ibid., § 36).

2.2.10. Udruženja

U predmetu *Jerusalim protiv Austrije*, u slučaju u vezi sa navodnom klevetom koju je izrekao opštinski odbornik o dva udruženja, Sud je razmatrao granice prihvatljive kritike za udruženja koja se, kako je ukazao, „sama otvoreno izlažu kontroli kada stupe na javnu scenu i uključe se u javnu raspravu" (stav 38). Sud je konstatovao da su udruženja koja su bila u pitanju bila „aktivna u oblasti od javnog interesa, odnosno u politici po pitanju lekova/narkotika" (ibid., § 39). Sud je dalje primetio da:

ona su učestvovala u javnim raspravama o ovom pitanju i, kao što je Vlada priznala, saradivala sa političkom strankom. Budući da su udruženja bila aktivna na ovaj način u javnom domenu, trebalo je da pokažu veći stepen tolerancije prema kritici kada su protivnici razmatrali njihove ciljeve i ... sredstva koja su korišćena u toj debati" (ibid., § 39).

Oslanjajući se na ova zapažanja i usavršavajući ih u predmetu *Paturel protiv Francuske*, u slučaju u vezi sa navodnom klevetom jedne sekte, Sud je podsetio:

udruženja su se izložila detaljnoj analizi i nadzoru kada su stupila na scenu javne rasprave i, samim tim što su aktivna u javnom domenu, ona moraju da pokažu viši stepen tolerancije prema kritici koju im upute protivnici koji kritikuju njihove ciljeve i prema argumentima koji se iznose u toku rasprave ... U ovom slučaju, UNADFI je udruženje koje deluje u oblasti koja je od javnog interesa, odnosno delovanja sekti i njihovih organizacija. Ono učestvuje u javnim raspravama, jer je sama svrha udruženja da informiše javnost o sektama, kao i da radi na prevenciji i pružanju pomoći žrtvama. Niko ne osporava da udruženje aktivno sprovodi svoje zakonske aktivnosti (nezvanični prevod, § 46).

2.3. KO JE ODGOVORAN?

Važno pitanje u zakonu o zaštiti od klevete je pitanje ko je odgovoran za uvredljive izjave. Na primer, da li bi trebalo da pojedini urednici i novinari budu odgovorni, kao i medijske organizacije ili izdavač? Da li bi oni koji su samo tehnički uključeni u elektronsku publikaciju trebalo da budu odgovorni ako nisu autori, urednici ili izdavač? Da li bi trebalo da novine budu odgovorne za pisma čitalaca? Da li bi trebalo da emiter bude odgovoran za doprinose gostiju, ili bi internet stranica trebalo da bude odgovorna za komentare korisnika?

Pitanja o tome ko je odgovoran obično se određuju na nivou država članica, bilo imenovanjem glavnih i odgovornih urednika kao odgovornih lica ili usvajanjem odbrane, kao što je „nevina publikacija” za one koji su samo tehnički uključeni u elektronske publikacije.

Ono što je važno jeste to da je Sud smatrao kao stvar načela da:

Novinarsko izveštavanje na osnovu intervjua, bez obzira na to da li je uređeno ili nije, predstavlja jedno od najvažnijih sredstava na osnovu kojih je štampa u stanju da igra svoju vitalnu ulogu „javnog čuvara” ... Kažnjavanje novinara zbog pomaganja u širenju izjava drugog lica koje su date u intervjuu ozbiljno bi otežalo doprinos štampe u raspravi o pitanjima koja su od javnog interesa, i ne bi trebalo da bude predviđeno, osim ako ne postoje posebno jaki razlozi za to.¹⁰²

Ovo je veoma važno načelo jer omogućava novinarima da izveštavaju o kontroverznim mišljenjima, bez straha da će im ta mišljenja biti pripisana.¹⁰³

Sud je u svojoj presudi u predmetu Reznik naveo da „stepen odgovornosti podnosioca predstave u kleveti ne mora da ide dalje od njegovih sopstvenih reči i on ne može biti odgovoran za izjave ili navode drugih, bilo da je to urednik televizije ili da su novinari” (§ 45). Slučaj se ticao izjava podnosioca koje je dao dok je učestvovao u televizijskoj debati koja je prenošena uživo, a da nije bio svestan „snimaka koje je urednik odabrao kako bi ih iskoristio kao uvod u debatu” (ibid., § 45).

U istom duhu, Sud je utvrdio da, u zavisnosti od okolnosti, uslov za urednike da se distanciraju od tekstova autora koje budu objavljivali ne može biti opravdan.¹⁰⁴ Međutim, Sud je objasnio:

Istina je da, budući da urednik doprinosi pružanju sredstva za izražavanje mišljenja autora koja objavljuje, urednik ne samo da učestvuje u potpunosti u njihovoj slobodi izražavanja već takođe deli njihove „dužnosti i odgovornosti”. Pod uslovom da su zahtevi iz stava 2 ispoštovani, član 10 time ne isključuje mogućnost da urednik, čak i da se lično ne slaže sa izraženim mišljenjem, može biti sankcionisan zbog toga što je objavio tekst u kome je autor zanemario svoje „dužnosti i odgovornosti” (nezvanični prevod, ibid., § 47).¹⁰⁵

102 *Jersild protiv Danske*, § 35.

103 Videti isto *Thoma protiv Luksemburga*, § 64.

104 *Orban i drugi protiv Francuske*, § 50; *Thoma protiv Luksemburga*, § 64.

105 Navod iz, između ostalog, *Sürek protiv Turske (br. 1)*, § 63 i *Öztürk protiv Turske*, § 49.

Čini se da je, kao stvar načela, Sud smatrao da novine ne bi trebalo da budu odgovorne za sadržaj koji im dostave čitaoci ili saradnici. Na primer, u predmetu *Lindon, Otchakovsky-Laurens i July protiv Francuske*, Sud je razmatrao presudu izrečenu direktoru jednih novina nakon što su novine objavile peticiju koju je potpisalo 97 pisaca kojom se kritikuje presuda za klevetu, a u kojoj su reprodukovani odlomci iz romana za koji je nadležni sud utvrdio da je uvredljiv i „izazvao tu karakterizaciju“ (§ 66).

Sud je zaključio da je osuda direktora novina u skladu sa članom 10, smatrajući da se „ne čini nerazumnim smatrati da je ... [direktor] prekoračio granice dozvoljene 'provokacije' reprodukujući ... [uvredljive] odlomke“, i da „Sud smatra da je, u prethodno navedenim granicama, obrazloženje Apelacionog suda u saglasnosti sa nalazima Suda o tome da osporeni spisi nisu bili samo vrednosni sudovi već i tvrdnje o činjenici ... i da je Apelacioni sud načinio prihvatljivu procenu činjenica u donošenju svog zaključka o tome da spisi nisu bili dovoljno nepristrasni“ (ibid., § 66).

Osvrćući se na pitanje odgovornosti za komentare treće strane, u predmetu *Delfi protiv Estonije*, Sud je takođe razmatrao pitanje da li je novinski internet portal odgovoran za uvredljive komentare (od kojih su neki, prema mišljenju Suda, doprineli govoru mržnje) koje su postavljali korisnici kao odgovor na članak koji je objavljen na tom internet portalu. Bez obzira na postojanje i primenu sistema filtriranja i sistema za obaveštavanje i uklanjanje, Sud je utvrdio da je kompanija koja je podnosilac odgovorna za komentare, između ostalog, i zbog svojih obaveza i odgovornosti u vezi sa sadržajem koji obiluje mržnjom, a koji je objavljen kao odgovor na sadržaj kompanije koja je podnosilac.

U svojoj presudi u predmetu *Delfi*, Sud je identifikovao niz konkretnih aspekata slobode izražavanja u pogledu aktera koji igraju ulogu posrednika na internetu, kao relevantnih za konkretnu procenu mešanja o kojem je reč: „kontekst komentara, mere koje je primenila kompanija podnosilac u cilju sprečavanja ili otklanjanja uvredljivih komentara, odgovornost stvarnih autora komentara kao alternativa za odgovornost posrednika, kao i posledice postupka pred domaćim sudovima za podnosioca predstavke“ (§ 142; videti takođe § 143). U kasnijoj sudskoj praksi, Sud je utvrdio da su ovi kriterijumi (nakon izmene) takođe relevantni za procenu proporcionalnosti mešanja u pravo na slobodu izražavanja u sličnim okolnostima („oslobođeni ključnih elemenata govora mržnje“¹⁰⁶ u presudi u predmetu *Delfi*).

U predmetu *Magyar Tartalomsgáltatók Egyesülete i Index.hu Zrt protiv Mađarske*, Sud je opisao podnosioca (internet operatera) kao „protagoniste slobodnog elektronskog medija“ (§ 88) i pokazao svesnost po pitanju posledica nametanja obaveze odgovornosti za komentare treće strane na internet portalima. Sud je smatrao da takva obaveza „može imati predvidljive negativne posledice na postavljanje komentara na internet portalu, na primer, tako što ćete ga navesti da u potpunosti zatvori prostor za komentare“, što „može da ima, direktno ili indirektno, negativan efekat na slobodu izražavanja na internetu“ (ibid., § 86).

¹⁰⁶ *Magyar Tartalomsgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt protiv Mađarske*, § 70.

2.4. ODBRANA

2.4.1. Istina

Istina je odbrana u činu klevete u smislu da ako su činjenice istinite i može da se dokaže da su istinite na zadovoljavajući način za sud, onda nema osnova da se govornik smatra odgovornim, i sloboda izražavanja preovladava. Ovo proizilazi iz činjenice da lice ima pravo samo na ugled koji se zasniva na istini, a ne na dobrom ugledu koji se zasniva na laži i samim tim je nezaslužan. Generalno, nije dovoljno da govornik veruje da je ono što on/ona objavi istina; neophodno je da on/ona bude u stanju da to i dokaže. Preciznost u pogledu činjenica i izveštavanja o činjenicama je stoga ključna.¹⁰⁷ Međutim, nije uvek moguće, posebno u slučaju novinara, da priča, kako se razvija i razlaže, bude u potpunosti tačna, pa je samim tim potrebna neka vrsta tolerancije. Sud priznaje da su „vesti prolazna roba i da odlaganje njihovog objavljivanja, makar i na kratak period, može da im oduzme svu njihovu vrednost i značaj”.¹⁰⁸ Novinarske prakse mogu se graditi na procesima provere činjenica i novinari se zapravo mogu ohrabrivati da obezbede pristup izvorima i dokumentima koji mogu da pruže dokaze na sudu ukoliko dođe do navoda o kleveti. Odbrana se odnosi samo na činjenice, jer samo činjenice mogu biti dokazane kao istinite ili lažne. Kako je prethodno navedeno, komentari i vrednosni sudovi ne podležu dokazivanju.

2.4.2. Dobra vera

Bona fide (odnosno dobra vera, tj. *bonne foi*) jeste element niza odbrana koje se primjenjuju u slučajevima klevete. Dobra vera predstavlja deo odbrane u vidu pravičnog komentara i razumnog objavljivanja ili odbrane u vidu kvalifikovane privilegije, na primer. U slučaju novinara, prisustvo ili odsustvo dobre vere može se utvrditi pozivanjem na činjenice i okolnosti predmeta i/ili pozivanjem na novinarske kodekse ili etike. Sud podržava važnu ulogu medija u demokratiji i obrazložio je brojne aspekte medijskih prava. On takođe govori u smislu medijskih poslova i zadataka, pozivajući se redovno na „dužnosti i odgovornosti” koje se izričito pominju u članu 10, § 2. On prihvata mesto novinarske etike u održavanju standarda, očekuje i podstiče novinare da se pridržavaju novinarske etike i povremeno čini direktna pozivanja na specifične novinarske kodekse, standarde i prakse.

Sud je povremeno upućivao na pojam i zahteve takozvanog „odgovornog novinarstva” iako se njegova upotreba ovog termina pokazala kontroverznom.¹⁰⁹ Sud je dosledno usvajao ulogu medija i podržavao odgovorno novinarstvo, odnosno novinarstvo u „dobroj veri” i objasnio svoje sve jače fokusiranje na poštovanje novinarske etike i kodekse prakse, i to:

Ova razmatranja igraju veoma važnu ulogu u današnje vreme, s obzirom na uticaj koji su mediji zadobili u savremenom društvu: ne samo da mediji informišu, oni mogu da sugerišu načinom na koji predstavljaju informacije kako da one

107 Videti, npr. značaj tačnosti u *Bergens Tidende i drugi protiv Norveške*.

108 *Observer i Guardian protiv Velike Britanije*, § 60.

109 Videti zajedničko izdvojeno mišljenje sudija Sajó i Tsotsoria u *Rusu protiv Rumunije*

budu ocenjene. U svetu u kome je pojedinac suočen sa ogromnim količinama informacija koje cirkulišu putem tradicionalnih i elektronskih medija i uključuju sve veći broj aktera i činilaca, praćenje poštovanja novinarske etike dobija dodatni značaj.¹¹⁰

Sud je izričito naveo da neće kritikovati novinare¹¹¹ i u velikoj meri se uzdržao od postavljanja pravila za odgovorno novinarstvo. Sud je rekao da metode objektivnog i uravnoteženog izveštavanja mogu znatno da variraju, u zavisnosti, između ostalog, i od medija koji je u pitanju. Međutim, prilikom utvrđivanja toga da li je ograničavanje novinara bilo neophodno i srazmerno, Sud će razmotriti sve činjenice slučaja, uključujući i objavljivanje o kojem je reč i okolnosti u kojima je ono napisano.¹¹² Tako Sud može razmatrati potencijalni uticaj medija koji je u pitanju, načina na koji je emitovani program pripremljen, njegov sadržaj, kontekst u kome je emitovan i svrhu programa.¹¹³

U predmetu *Bergens Tidende i drugi protiv Norveške*, Sud je takođe smatrao da su pritužbe nezadovoljnih pacijenata, iako su bile izražene grafički i snažnim rečima, bile zapravo ispravne i precizno zabeležene u novinama. Čitanjem članaka u celini, Sud nije utvrdio da su izjave bile preterane ili pogrešne, i jednoglasno je potvrdio da je dodeljivanje odštete na štetu lista pred norveškim sudovima predstavljalo povredu prava novina na slobodu izražavanja. U svom važnom saopštenju, Sud je izjavio:

na osnovu razloga „dužnosti i odgovornosti“ koji su svojstveni u realizaciji slobode izražavanja, zaštita koju novinarima pruža član 10 u pogledu izveštavanja o pitanjima koja su od opšteg interesa podleže uslovu da se postupa u dobroj veri kako bi se obezbedile tačne i pouzdane informacije u skladu sa novinarskom etikom (§ 53).

Sud time priznaje zonu aktivnosti unutar koje su novinari donosioci odluka u skladu sa novinarskom etikom i gde je standard koji se zahteva taj da se ponašaju i deluju u dobroj veri u ispunjavanju ciljeva u pogledu pružanja tačnih i pouzdanih informacija javnosti.

2.4.3. Pravičan komentar

Odbrana koja je dostupna u odnosu na izražavanje mišljenja, uverenja, komentara i vrednosnih sudova je odbrana u vidu pravičnih komentara, koja se ponekad takođe naziva, između ostalog, i iskreno mišljenje. Ova odbrana se razlikuje od odbrane istinom u tome što se istina odnosi samo na činjenice. Sud je pojasnio u ranim slučajevima, kao što je *Lingens protiv Austrije*, da izrazi koji se sastoje samo od mišljenja, komentara ili vrednosnih sudova ne bi trebalo da podležu zahtevu za dokazivanjem njihove istinitosti, jer se oni ne zasnivaju na

110 *Stoll protiv Švajcarske*, § 104.

111 *Jersild protiv Danske*, § 31.

112 *Lopes Gomes da Silva protiv Portugalije*, § 32.

113 *Jersild protiv Danske*, § 31.

činjenicama. Međutim, u zavisnosti od okolnosti – kao što je prethodno ilustrirano – donekle može biti neophodno da se pokaže da su činjenice koje leže u njihovoj osnovi istinite. Sud daje medijima određeni stepen širine u oslanjanju na zvanične i ovlašćene ili ugledne dokumente, bez potrebe da sprovedu svoja nezavisna istraživanja, ali ta širina nije bez ograničenja. U tom smislu, dobra vera novinara i medija, kao i njihovo poštovanje novinarskih standarda i prakse, mogu da budu relevantni.

Svrha odbrane u vidu pravičnog komentara je u suštini pružanje najšireg mogućeg obima za slobodu izražavanja u odnosu na mišljenja i omogućavanje komentara u širokom spektru javnosti u odnosu na privatna pitanja. Omogućavanje širokog prostora za komentar može u velikoj meri doprineti javnoj raspravi. Odbrana u vidu pravičnog komentara generalno se odnosi samo na komentare o pitanjima koja su od javnog interesa, a ne na privatna pitanja.¹¹⁴ Komentar o pitanjima ličnog ili porodičnog života može biti izvan okvira odbrane u vidu pravičnog komentara, i može čak da angažuje pravo na privatnost iz člana 8, kao što je prethodno razmatrano.

2.4.4. Privilegija i razumno objavljivanje

Postoji veliki broj odbrana u pogledu klevete koje su u suštini odbrane javnog interesa. One uključuju odbranu apsolutne i kvalifikovane privilegije i odbranu razumnog objavljivanja o pitanjima od javnog interesa. Apsolutna ili безусловna privilegija se obično vezuje za pravične i tačne izveštaje o postupcima ili odlukama nacionalnih i međunarodnih parlamenata, sudova i drugih određenih javnih organizacija. Kvalifikovana ili uslovna, privilegija se, s druge strane, vezuje za pravične i tačne izveštaje o zakonitim javnim postupcima ili događajima, ili službenim ili drugim javnim ispravama, registrima itd. Odbrana u vidu kvalifikovane privilegije je uslovna i može da se izgubi dokazom da je publikacija motivisana i aktivirana malicioznošću. U nekim situacijama može da podleže pružanju objašnjenja ili razjašnjenja, kada je na primer nešto pogrдно izjavljeno na javnom skupu, i iako je o tome izvešteno precizno, postaje jasno da je navod ili zaključak bio lažan. Odbrana u vidu razložne publikacije o pitanjima koja su od javnog interesa dostupna je u situacijama u kojima su informacije objavljene u dobroj veri u uverenju da je u javnom interesu da se to objavi, i preduzeti su razumni koraci u fazi pred samu objavu i u fazi objave u cilju provere informacije i, ukoliko je potrebno, licu na koje se objava odnosi pružena je mogućnost da iznese svoj stav. Budući da su sve ovo odbrane, na optuženom je da se izjasni i da ih dokaže.

Ove odbrane uzimaju u obzir ulogu medija u informisanju javnosti i zadovoljavanju prava javnosti da bude informisana. One deluju na osnovu toga što mediji ne mogu uvek da postignu apsolutnu tačnost, i što u nekim slučajevima, iako su novinarski standardi ispoštovani, odbrana u vidu istine ne bi bila moguća. Takve odbrane kreću od pretpostavke da su sloboda izražavanja i slo-

¹¹⁴ Videti, npr. *Thorgeir Thorgeirson protiv Islanda* ranije razmatrano.

boda medija centralne vrednosti i da bi trebalo da prevladavaju, osim ako se dokaže da je bilo ozbiljnih manjkavosti ili praznina u novinarskom pristupu ili donošenju odluka u vezi sa objavljivanjem određene priče ili informacija, a naročito onih koje bi obavestile ili doprinele javnoj raspravi o pitanju koje je od javnog interesa. U suštini, takvo objavljivanje mora da bude obavljeno u dobroj veri i radi diskusije o predmetu koji je od javnog interesa. Odbrane na taj način obezbeđuju određeni podsticaj za medije u objavljivanju važnih priča, pa čak i ako su one kontroverzne ili rizične, dok se u isto vreme podstiču pažljiva istraživanja i prakse u novinarstvu. Ako mediji razumno obave pripremu, istragu i objavljivanje odluke u vezi sa pričom i ako nisu nemarni (to jest, ako poštuju svoju dužnost da vode brigu o javnosti kojoj služe i o svim pojedincima koji su predmet predmetne priče), onda mogu da očekuju da će im biti dostupna odbrana u vidu razumnog objavljivanja.

Poglavlje 3

Procesna pitanja i pravni lek

3.1. PROCESNE GARANCIJE

Pretpretresni postupak, sudski postupak, pa čak i žalbeni postupci u predmetima koji se vode po pitanju klevete mogu da utiču pozitivno ili negativno i na slobodu izražavanja i na zaštitu ugleda. Prema tome, Sud je priznao da su potrebne određene procesne garancije.

Pretpretresne mere kao što su privremene mere zabrane, koje su neka vrsta prethodnog ograničenja, zahtevaju posebne mere zaštite. Cilj koji zabrane imaju u zakonu koji reguliše klevetu je da spreče objavljivanje na prvom mestu, ili da se spreči ponavljanje materijala koji je već objavljen. S obzirom na značaj slobode izražavanja i dalekosežne posledice bilo kojeg oblika prethodnog ograničenja, njih je potrebno koristiti i one treba da budu dostupne za upotrebu samo u izuzetnim i veoma ograničenim okolnostima. Nacionalni sudovi moraju biti obazrivi kako bi se osiguralo to da izricanje zabrane nepotrebno ne ometa pravo na slobodu izražavanja. Trajne mere je potrebno retko, ako i uopšte, određivati u slučajevima klevete zbog njihovog ozbiljnog uticaja na slobodu izražavanja. Zabrane i procesne garancije koje bi trebalo da ih uređuju biće detaljnije razmatrane u Odeljku 3.2.6. u nastavku.

Procesne garancije su potrebne takođe i da zaštite od neopravdanih ili prekomernih odlaganja u sudskom procesu, koja mogu da imaju negativan uticaj na slobodu izražavanja, čineći je zastarelom, a koja takođe mogu da znače da ugled oklevetanog lica nije opravdan blagovremeno.¹¹⁵ Sud se takođe osvrnuo i na značaj odgovarajućeg perioda zastarevanja u određivanju ravnoteže između prava na slobodu izražavanja i ugleda u predmetu *Times Newspapers Ltd. protiv Velike Britanije (br. 1 i 2)*, gde se osvrnuo na ulogu odgovarajućih perioda zastare/ograničenja u osiguravanju toga da „oni koji su oklevetani brzo deluju u cilju zaštite svog ugleda kako bi novine koje su tužene za klevetu mogle da brane tvrdnje nesmetano u pogledu proticanja vremena i gubitka zapisa i izbleđivanja sećanja koja takvo proticanje vremena neminovno podrazumeva“ (§ 46).

115 Videti npr. *Observer i Guardian protiv Velike Britanije*, § 60 i *Cumhuriyet Vakfi i dr. protiv Turske*, § 66.

Na primer, u slučaju postupaka suđenja za klevetu koji uključuju porotu, Sud je takođe prepoznao potrebu za odgovarajućim usmeravanjem porotnika kako bi im se omogućilo da odluče po činjeničnim pitanjima i, gde je relevantno, procene naknadu. U predmetu *Tolstoy Miloslavsky protiv Velike Britanije*, Sud je generalno podržao nastojanja domaćeg Apelacionog suda da osigura da dodeljena naknada bude srazmerna, ali je smatrao da je naknada od 1,5 miliona funti bila u toj meri nesrazmerno velika da je predstavljala povredu prava podnosioca na slobodu izražavanja iz člana 10 Konvencije. Sud je, međutim, utvrdio da se ovaj slučaj razlikuje od sučaja *Independent News and Media* u tome što je u ovom potonjem sudija dao poroti konkretne indikacije o nivou naknade koji ima da se dodeli, a stepen razmatranja naknade u žalbenom postupku bio je „jasniji” jer je test proporcionalnosti koristio Vrhovni sud Irske (§§ 128 i 129).

3.1.1. Teret dokazivanja/pretpostavka obmane

Pitanje tereta dokazivanja u odnosu na činjenice – za razliku od komentara ili vrednosnih sudova (videti iznad) – pada na tuženog u slučajevima klevete, s pretpostavkom da su činjenice koje su objavljene lažne, osim ili dok optuženi ne dokaže da su istinite, Sud je rešavao i u kontekstu građanske klevete i u kontekstu krivične klevete. Obrazloženje za takvu pretpostavku u nacionalnim zakonima je to da je optuženi taj koji je objavio materijal na koji se žali da je klevetnički i uvredljiv i njegova je dužnost da utvrdi činjenice pre objavljivanja. Dakle, okrivljeni je taj od kojeg se zahteva da dokaže da su barem suštinski istinite, a ne od lica čiji je ugled potencijalno narušen objavljivanjem neistinitih činjenica o tom licu.

U kontekstu građanske klevete Sud je u predmetu *McVicar protiv Velike Britanije* ispitivao standard dokaza koji se zahteva od optuženih u postupku klevete. Sud je smatrao da zahtev da se dokaže da su navodi koji su načinjeni u novinskom članku „suštinski istiniti po ravnoteži verovatnoća” predstavljali opravdano ograničenje slobode izražavanja, u interesu zaštite ugleda i prava tužilaca (§ 87).

Međutim, u kasnijem slučaju *Steel i Morris protiv Velike Britanije*, kada je Sud razmatrao teret dokazivanja koji je stavljen na dvojicu aktivista koji su delili letke u kojima se kritikuje korporacija McDonalds, Sud je utvrdio kršenje člana 10. Sud je konstatovao da „kao rezultat zakona koji je bio na snazi u Engleskoj i Velsu, podnosioci su imali izbor ili da povuku letak i upute izvinjenje kompaniji McDonalds, ili da bez pravne pomoći snose teret dokazivanja istinitosti navoda koji su sadržani u njemu” (§ 95). Sud je bio veoma kritičan prema „težini i složenosti tog poduhvata” (ibid., § 95) i zaključio da nije bila postignuta pravilna ravnoteža između sukobljenih potreba stranaka (videti Odeljak 3.1.3, u nastavku).

Isto tako, u kontekstu krivične klevete, Sud je u predmetu *Rumyana Ivanova protiv Bugarske*, smatrao da je „zahtev da optuženi u postupku klevete dokažu prema razložnom standardu da su navodi koje su načinili bili značajno istiniti, nije kao takav u suprotnosti sa Konvencijom” (§ 39).

Međutim, Sud je naveo u predmetu *Kasabova protiv Bugarske* da bi se pretpostavka obmane „mogla posmatrati tako kao da neopravdano inhibira objavljivanje materijala čiju istinitost može biti teško utvrditi na sudu pravde, na primer zbog nedostatka prihvatljivih dokaza ili troškova koji su uključeni“ (§ 61). Sud je insistirao na tome da je utvrdio da je neophodno da se naglasi da se „preokretanje tereta dokazivanja kojim upravlja ta pretpostavka čini posebno važnim za sudove kako bi vrlo pažljivo ispitali dokaze koje je izneo optuženi, tako da ne učini nemoćnim za optuženog da ih preokrene i izvrši odbranu istinom“ (§ 62).

Razlika između činjenica i vrednosnih sudova, kao što je prethodno detaljno objašnjeno u Odeljku 2.1, veoma je relevantna u kontekstu tereta dokazivanja u slučajevima klevete. Prema utvrđenoj praksi Suda, neophodno je načiniti razliku između izjava o činjenicama i vrednosnih sudova, jer istinitost ovih poslednjih ne podleže dokazivanju. Kada nacionalno zakonodavstvo ili nacionalni sudovi ne načine takvu razliku i kao posledica toga nastane potreba da se dokaže istinitost vrednosnih sudova, kao u predmetu *Gorelishvili protiv Gruzije*, „takav neselektivan pristup u proceni govora, u očima Suda sam po sebi nije u skladu sa slobodom mišljenja, koja predstavlja osnovni element člana 10 Konvencije“ (§ 38).¹¹⁶

Slično tome, Sud je smatrao u predmetu *Dalban protiv Rumunije* da bi bilo „neprihvatljivo da se novinaru zabrani izražavanje kritičkih vrednosnih sudova ako on može da dokaže njihovu istinitost“ (§ 49).

Naime, u predmetu *Bozhkov protiv Bugarske*, Sud je ponovio da „ukoliko nacionalni sudovi primenjuju preterano strog pristup proceni profesionalnog ponašanja novinara, novinari mogu da se neopravdano odvrte od vršenja svoje funkcije obaveštavanja i informisanja javnosti. Sudovi stoga moraju da uzmu u obzir verovatni uticaj svojih odluka ne samo na pojedinačne slučajeve koji se vode pred njima već i na medije uopšte“ (§ 51).

3.1.2. Standard dokaza

Kao što je prethodno navedeno u Odeljku 3.1.1, Sud je smatrao da uslov u parničnom postupku da se za klevetu dokaže da su navodi koji su načinjeni u novinskom članku „suštinski istiniti po uravnotežavanju verovatnoća“ predstavljali opravdano ograničenje slobode izražavanja.¹¹⁷ Sud se takođe u nekoliko navrata bavio pitanjem standarda dokaza koji je potreban u pogledu konkretnog predmeta, na primer, kada su navodi o mogućem krivičnom ponašanju navedeni u štampi. U predmetu *Kasabova protiv Bugarske*, Sud je razmatrao sudsku odluku domaćeg suda u kojoj je zaključeno da je jedini način da se potkrepi tvrdnja da je neko počinio krivično delo bio taj da se pokaže da je to lice bilo osuđeno za to delo. Sud je smatrao da „budući da konačna presuda u načelu dovodi do nepobitnog dokaza da je lice počinilo krivično delo, ograničavati način dokazivanja navoda o kriminalnom ponašanju na takav način u kontekstu predmeta o kleveti je očigledno

¹¹⁶ Videti isto *Grinberg protiv Rusije*, §§ 29 i 30, i *Fedchenko protiv Rusije*, §§ 36 i 37.

¹¹⁷ *McVicar protiv Velike Britanije*, § 87.

nerazumno, čak i ako se mora uzeti u obzir pretpostavka o nevinosti tog lica, kao što se to zahteva prema članu 6, stav 2" (§ 62). To je zato što

navodi u štampi ne mogu da se postave ravnopravno sa onima koji su načinjeni u krivičnom postupku ... Niti sudovi koji vode postupak zbog klevete mogu očekivati od okrivljenih za klevetu da se ponašaju poput javnih tužilaca, ili da dopuste da im sudbina zavisi od toga da li će organi tužilaštva odlučiti da nastave sa krivičnom optužbom protiv lica protiv koga su izneseni navodi, i uspeti da obezbede dokaz krivice za to lice protiv kojeg su izneseni navodi (ibid., § 62).

Baveći se istom temom, Sud je zaključio

da se stepen preciznosti za uspostavljanje dobro utemeljene krivične optužbe od strane nadležnog suda teško može porediti sa onim koji treba da poštuje novinar kada izražava svoje mišljenje o pitanju koje je od značaja za javnost, a naročito kada izražava svoje mišljenje u obliku vrednosnog suda.¹¹⁸

3.1.3. Pravna pomoć/jednakost sredstava

Pitanje odsustva pravne pomoći u slučajevima klevete i uticaja tog odsustva na pravičnost postupka pokrenuto je u predmetu *Steel i Morris protiv Velike Britanije*, u kojem je Sud utvrdio da u okolnostima slučaja, s obzirom na „enormnost i kompleksnost“ ispunjavanja potrebnog uslova za teret dokazivanja bez korišćenja pravne pomoći, nacionalni sudovi nisu ispravno uspostavili ravnotežu „između potrebe da se zaštite prava podnosioca na slobodu izražavanja i potrebe da se zaštite prava i ugled korporacije McDonalds“ (§ 95). Sud je smatrao da „opšti interes u promovisanju slobodnog protoka informacija i ideja o aktivnostima moćnih privrednih subjekata, kao i mogući negativan, odvratajući efekat na druge predstavljaju takođe važne faktore koje je potrebno razmotriti u datom kontekstu, imajući u vidu legitimnu i važnu ulogu koju grupe za kampanje mogu imati u podsticanju javne rasprave“ (ibid., § 95).

Nasuprot tome, u ranijem predmetu *McVicar protiv Velike Britanije*, Sud je smatrao da, u konkretnim okolnostima slučaja, odsustvo pravne pomoći ne predstavlja povredu Konvencije. Podnosilac predstavke, novinar, bio je dobro obrazovan i bio bi u stanju da se i sam dobro zastupa pred sudom (§ 53).

3.1.4. Pristup sudovima

Pristup sudovima je svačije pravo i ono podleže samo pravilima parničnog postupka i urednom sprovođenju pravde. U pogledu postupaka o kleveti, apsolutna privilegija obično se vezuje za funkcionisanje sudova i tačne izveštaje o njihovim postupcima. Tako, u predmetu *Erla Hlynsdóttir protiv Islanda* (br. 3), Sud je utvrdio da je „objavljivanje optužnice u medijskom izveštavanju nakon što je ona pročitana na suđenju bila situacija u kojoj može da postoji poseban osnov za oslobađanje štampe od njene redovne obaveze da proveri činjenične tvrdnje kojima se klevetu fizička lica“ (§ 73).

¹¹⁸ *Scharsachi News Verlagsgesellschaft mbH protiv Austrije*, § 43, nakon *Unabhängige Initiative Informationsvielfalt protiv Austrije*, § 46.

3.1.5. Parlamentarna privilegija

Parlamentarna privilegija, imunitet je zaštitna mera za procedure i postupke u parlamentu. Njena svrha je da se osigura to da se sa slobodom izražavanja u domovima parlamenta može nastaviti slobodno u interesu javnosti bez stalnog straha ili pretnje od postupka o kleveti. To je apsolutna privilegija i privilegija koja se obično proširuje (u kvalifikovanom obliku) na izveštaje o parlamentarnim raspravama. Sud je utvrdio u predmetu *A. protiv Velike Britanije* da je imunitet u vezi sa izjavama koje su načinjene tokom parlamentarnih rasprava u zakonodavnim komorama, i koji je izrađen da zaštiti interese parlamenta u celini, za razliku od interesa pojedinačnih poslanika, bio usaglašen sa Konvencijom (§§ 84 i 85).

Međutim, u predmetu *Cordova protiv Italije* (br. 1), Sud je zaključio da „odsustvo bilo kakve jasne veze sa parlamentarnom aktivnošću zahteva usvajanje uskog tumačenja koncepta proporcionalnosti između cilja koji se želi postići i sredstava koja su upotrebljena“. U svakom slučaju, parlamentarni imunitet ne proširuje se na aktivnosti koje se ne odnose na parlamentarne odgovornosti, kao što su izjave date u televizijskom emitovanju¹¹⁹ ili objavljivanje pisma u novinama; niti oslobađa urednika od dužnosti da ispita navode iz takvog pisma u pogledu njegovog potencijalno uvredljivog sadržaja (posebno imajući u vidu to da je senator koji je napisao pismo ranije bio osuđen za klevetu).¹²⁰

3.2. GRAĐANSKE MERE I PRAVNI LEKOVI

Sud je izgradio sudsku praksu i načela u značajnom obimu u vezi sa građanskim merama i pravnim lekovima kao odgovor na klevetu. Za preterane ili nesrazmerne odštete u građanskim postupcima utvrđeno je da imaju „negativan, odvrtačući efekat“ na slobodu izražavanja i stoga predstavljaju razlog za zabrinutost. Tako mere kao što su podsticanje određenog načina razmišljanja onih koji donose odluke i preovlađujuća primena testa proporcionalnosti imaju za cilj da spreče takve odluke. Dostupnost niza građanskih pravnih lekova kao alternativa za odštete u odgovarajućim slučajevima, kao što su rešenja o izvinjenju ili ispravci, mogu da pomognu da se obezbedi srazmeran odgovor na klevetu i, tamo gde su dostupne ekspresne ili ekonomične mere, one mogu da omoguće to da ugled određenog lica bude blagovremeno opravdan. Uloga vansudskih tela, kao što su saveti za štampu, može da bude veoma važna u postizanju proporcionalnosti i ažurnosti, što je Sud takođe zabeležio u slučajevima kao što je *Stoll protiv Švajcarske*.

3.2.1. Građanske odštete

U predmetu *Tolstoy Miloslavsky protiv Velike Britanije*, Sud je smatrao da „u skladu sa Konvencijom, dodela odštete za klevetu mora biti na razuman način povezana sa proporcionalnošću prema pretrpljenoj povredi“ (§ 49). U ovom slučaju, dosuđeni iznos je bio tri puta veći od najvećeg odštetnog iznosa koji je dodeljen za

¹¹⁹ *Keller protiv Mađarske*, str. 12 Odluke.

¹²⁰ *Belpietro protiv Italije*, § 58.

klevetu u Engleskoj. Sud je utvrdio da je pravo podnosioca predstavke na slobodu izražavanja bilo povređeno, imajući u vidu veličinu dodeljenog iznosa za odštetu „u vezi sa nedostatkom adekvatnih i efikasnih zaštitnih mera i garancija u dato vreme u pogledu nesrazmerno velikog dosuđenog iznosa“ (§ 51).

Bez obzira na „značajan iznos“ koji je dodeljen za odštetu u predmetu *Independent News and Media*, Sud je utvrdio da pravo podnosioca predstavke na slobodu izražavanja nije bilo prekršeno. Kleveta je opisana kao „veoma ozbiljna i teška“ i, za razliku od predmeta *Tolstoy Miloslavsky*, Sud je smatrao da, s obzirom na „meru žalbene kontrole, kao i slobodnu procenu koja se daje državama u tom kontekstu“, nije bilo dokazano da su postojali „neefikasni ili neadekvatni mehanizmi zaštite od nesrazmerne odluke porote u ovom predmetu“ (§§ 129 i 132).

Ostali razlozi u pogledu proporcionalnosti odštete i novčanih kazni uključuju to da li je reč o „naknadi u slučaju uspeha“ za pravne timove¹²¹; da li je iznos kompenzacije koja se plaća „takav da ugrožava ekonomske osnove podnosioca predstavke na bilo koji način“¹²² ili čak može dovesti do zatvaranja javnog glasila. U predmetu *Timpul Info-Magazin i Anghel protiv Moldavije*, ozbiljnost novčane kazne dovela je do zatvaranja novinskog lista. Iako je Sud smatrao da je ozbiljnost kazne irelevantna za ishod predmeta, zabeležio je „njen negativan efekat na podnosioca, odnosno list“, i da je njeno nametanje bilo u stanju da „obeshrabri otvorenu raspravu o pitanjima od javnog interesa ... potpunim učtkivanjem izdvojenog glasa“ (§ 39).

U predmetu *Paturel protiv Francuske*, u slučaju u vezi sa navodnim klevetanjem sekte, Sud je utvrdio da je povređeno pravo podnosioca-autora na slobodu izražavanja, procenjujući da iako je odšteta koju je trebalo da plati podnosilac bila ograničena na jedan „simboličan franak“, „novčana kazna, iako relativno skromna, kada se uzme zajedno sa troškovima objavljivanja izjave u dva dnevna lista i nenaplativim troškovima dodeljenim parničnoj stranci, ne čine se opravdanim s obzirom na okolnosti“ (nezvanični prevod, § 49). Još više naglašavajući, Sud je opisao odštetu od jednog simboličnog franka u predmetu *Brasilier protiv Francuske* kao „najumereniju moguću“, ali je ipak našao da, sama po sebi, nije bila dovoljna da opravda mešanje u pravo podnosioca predstavke na slobodu izražavanja (§ 43).¹²³ Sud je ustanovio da je mešanje nesrazmerno zbog negativnog efekta na slobodu izražavanja i zaključio da je prekršen član 10.

Proporcionalnost građanske odštete ne meri se samo u novcu. U predmetu *Reznik protiv Rusije*, Sud je smatrao da: „iako je kazna od 20 ruskih rubalja bila zanemarljiva u novčanom smislu, institucija postupka za klevetu upućena predsedniku Advokatske komore u Moskvi u kontekstu ovog predmeta bila je u stanju da ostvari negativan uticaj na njegovu slobodu izražavanja“ (§ 50). Ovde je u pitanje bio doveden značaj slobode izražavanja lica koje obavlja tako značajnu dužnost kao što je predsednik Advokatske komore u Moskvi.

121 *MGN Ltd. protiv Velike Britanije*, § 218.

122 *Błaja News Sp. z o. o. protiv Poljske*, § 71.

123 Videti isto *Desjardin protiv Francuske*, §51.

3.2.2. Izvinjenje

U predmetu *Smolorz protiv Poljske*, kada je Sud razmatrao proporcionalnost sankcija nametnutih novinaru zbog klevete, uzeta je u obzir činjenica da je novinar bio primoran da se javno izvini: „ono što je bitno nije blaga priroda kazne koja je određena podnosiocu, već sama činjenica da je potrebno da se javno izvini zbog svojih komentara” (nezvanični prevod, § 42). Slučaj se ticao izražavanja kritike prema radu jednog arhitekta u podrugljivom tonu u okviru javne rasprave o urbanističkoj arhitekturi grada Katowice, nekada i sada (ibid., § 41). Sud je utvrdio da je član 10 bio povređen pošto jezik koji je upotrebljen u članku nije otišao dalje od granica dozvoljene kritike.

3.2.3. Pravo na odgovor

Sud je zaključio da „kao važan element slobode izražavanja”, pravo na odgovor spada u delokrug člana 10.¹²⁴ Sud ovo objašnjava kao „potrebu da se bude u stanju da se ospori neistinita informacija, ali i obezbedi pluralizam mišljenja, naročito u pitanjima koja su od opšteg interesa, kao što su književne i političke debate” (ibid., str. 6 i 7 odluke).

U predmetu *Ediciones Tiempo S.A. protiv Španije*, nekadašnja Evropska komisija za ljudska prava odbacila je sugestiju da je sudsko sprovođenje uključivanja odgovora oštećenih pojedinaca bilo nesrazmerno mešanje u pravo na slobodu izražavanja u pogledu predmetnog objavljivanja. Komisija je istakla da izdavačka kuća nije bila u obavezi da izmeni sadržaj spornog članka i, štaviše, da joj je bilo dozvoljeno da ponovi svoju verziju činjenica uz odgovor oštećenog pojedinca.

Slučaj *Melnychuk protiv Ukrajine* uključivao je odbijanje novinskog lista da objavi odgovor podnosioca predstavke na kritičku recenziju knjige koju je napisao podnosilac. List je tvrdio da je odbio da objavi odgovor na osnovu toga što je sadržavao „sramotne i uvredljive opaske” o recenzentu, da je takvo obrazloženje dostavljeno podnosiocu predstavke i da je on odbio poziv da izmeni i prilagodi svoj odgovor (str. 2). Sud je proglasio podnesak neprihvatljivim i podsetio da pravo na slobodu izražavanja ne daje pojedincima ili organizacijama „neograničena prava na pristup medijima kako bi izneli mišljenja” (ibid., str. 6).

Sud je tada naveo da „kao opšte načelo, novine i drugi mediji koji su u privatnom vlasništvu moraju da budu slobodni da sprovedu uređivačku politiku na osnovu diskrecionog prava u odlučivanju da li će objaviti članke, komentare i pisma koja im dostave fizička lica” (ibid., str. 6). Sud je prihvatio da u ovom kontekstu ipak mogu nastupiti „izuzetne okolnosti”, „u kojima može legitimno biti potrebno da novine objave, na primer, povlačenje, izvinjenje ili presudu u slučaju klevete” (ibid., str. 6). Situacije poput ovih mogu stvoriti pozitivnu obavezu „da država obezbedi pojedincu slobodu izražavanja u takvim medijima” (ibid., str. 6). Sud je zaključio ponavljajući opštu, osnovnu obavezu države da obezbedi, u svakom slučaju, da

¹²⁴ *Melnychuk protiv Ukrajine*, str. 6 Odluke.

„uskraćivanje pristupa medijima nije proizvoljno i nesrazmerno mešanje u slobodu izražavanja pojedinca, i da svako takvo uskraćivanje može da se ospori pred nadležnim domaćim organima“ (ibid., str. 7).¹²⁵

3.2.4. Povlačenje ili ispravka

U predmetu *Karsai protiv Mađarske*, Sud je razmotrio prirodu i težinu kazne koja je izrečena podnosiocu predstavke u cilju procene proporcionalnosti mešanja.

Sud je smatrao da je „mera izrečena podnosiocu, naime, dužnost da povuče izjavu u predmetu koji utiče na njegov profesionalni kredibilitet kao historičara, u stanju da proizvede negativan, odvraćajući efekat“ (§ 36). Sud je takođe naglasio da „ispravljavanje izjave o činjenicama koje je naredio nacionalni sud samo po sebi povlači primenu zaštite zagarantovane članom 10 Konvencije“ (ibid, § 36). To je bio slučaj, iako se radilo o građanskom pravu, a ne o krivičnim sankcijama.

3.2.5. Objavljivanje po nalogu suda

U predmetu *Giniewski protiv Francuske*, Sud je razmatrao nalog „da se objavi obaveštenje o presudi u nacionalnim novinama o sopstvenom trošku“ (§ 55). Sud je smatrao da, iako se „objavljivanje takvog obaveštenja u načelu ne čini takvim da predstavlja preveliko ograničavanje slobode izražavanja ... u ovom konkretnom slučaju činjenica da se u njoj pominje krivično delo klevete nesumnjivo ima efekat odvraćanja i sankcija koja je tako nametnuta deluje nesrazmerno s obzirom na značaj i interes rasprave u kojoj je podnosilac legitimno tražio da učestvuje“ (ibid, § 55).

3.2.6. Sudske mere

O prethodnim ograničenjima Sud je generalno naveo da član 10 „u tom smislu ne zabranjuje nametanje prethodnih ograničenja na objavljivanje, kao takvo“ (*Observer i Guardian protiv Velike Britanije*, § 60). Međutim, „opasnosti koje su sadržane u prethodnim ograničenjima su takve da od Suda zahtevaju najpažljivije ispitivanje“ (ibid., § 60). Kao što je već prethodno navedeno, „ovo se naročito primenjuje kada je u pitanju štampa, jer vesti predstavljaju ‘prolazne’ stvari i odlaganje njihovog objavljivanja, makar i za kratak period, može da im oduzme svu njihovu vrednost i značaj“ (ibid., § 60).

a. Privremene mere

Sud je primenio isto obrazloženje i u predmetu *Cumhuriyet Vakfi i drugi protiv Turske*, potvrđujući da član 10 ne zabranjuje privremene mere, čak i kada one iziskuju prethodna ograničenja objavljivanja (§ 61). Međutim, zbog opasnosti da privremene mere zabrane predstavljaju pretnju za slobodu izražavanja, „najpažljivije ispiti-

¹²⁵ Videti isto *Flux protiv Moldavije* (br. 6).

vanje" kojem bi trebalo da budu izložene od strane Suda, trebalo bi da obuhvati „detaljan pregled procesnih garancija ugrađenih u sistem kako bi se sprečili proizvoljni nasrtaji na slobodu izražavanja" (ibid., § 61).

Predviđene procesne garancije uključuju:

(a) obim privremene mere:

Sud uzima u obzir, na prvom mestu, sam obim privremene mere nametnute od strane domaćeg suda, posebno u pogledu svog drugog stuba, u kojem se navodi u vrlo opštem i nekvalifikovanom smislu da podnosioci predstave ne mogu uopšte da objavljuju vesti koje mogu da budu predmet sudskog postupka. Sud smatra da postoji nedostatak jasnoće o tome koji materijal može a koji ne može da se objavljuje pod privremenom zabranom ... Sud smatra da je sasvim moguće da ovaj nedostatak sigurnosti može takođe imati opšti negativan uticaj na izveštavanje o ovim pitanjima u periodu intenzivne političke debate u vezi sa predsedničkim izborima, čime se utiče ne samo na *Cumhuriyet* na koji se mera odnosi direktno već i na sve medije u zemlji (ibid., §§ 62 i 63).

(b) trajanje privremene mere:

[Sud je konstatovao da] je ograničenje slobode izražavanja za podnosioca bilo dakle preterano opterećujuće usled neobjašnjivih razloga kašnjenja u postupku ... i propusta da se sporna mera ograniči na razuman vremenski period. Sud naglašava da ono što je ovde potrebno nije postavljanje strogih rokova za donošenje privremenih zabrana sa apsolutnom sigurnošću, što nije ni ostvarljivo, niti poželjno s obzirom na preteranu rigidnost koju to za sobom povlači. Ipak moraju da postoje pravila i mere zaštite i da budu na raspolaganju kako bi se osiguralo da privremena zabrana ne prelazi razuman rok u skladu sa njenim obrazloženjem i ne dovodi do prakse zloupotrebe (ibid., § 66).

(c) obrazloženje za privremenu meru:

Još jedan procesni problem koji stavlja mrlju na privremenu meru zabrane koja je u pitanju bio je propust domaćih sudova da pruže bilo kakvo obrazloženje za svoju odluku, ili prilikom određivanja sudske mere ili kod odbijanja zahteva koji je potom usledio za ukidanje te odluke ... neuspeh prvostepenog građanskog suda u Ankari da obezbedi relevantne i dovoljne razloge da opravda svoju privremenu odluku zabrane, lišio je podnosiocima procesne zaštite na koju su imali pravo na osnovu njihovih prava iz člana 10 (ibid., §§ 67 i 68).

U posebnim okolnostima predmeta *Tierbefreier e.V. protiv Nemačke*, Sud je utvrdio da je građanska privremena mera, kojom je onemogućena dalja distribucija navedenog televizijskog priloga i koji je prethodno pregledan, ukoliko bi došlo do promena u datim okolnostima, predstavljala deo pravične ravnoteže koju su uspostavili domaći sudovi između prava na slobodu izražavanja podnosioca-udruženja i interesa po pitanju ugleda kompanije. On je prihvatio zaključak domaćih sudova da „je podnosilac, odnosno udruženje imalo potpuno pravo da izrazi svoje kritike u vezi sa izvođenjem eksperimenata na životinjama na druge, čak i jednostrane načine" (§ 58).

b. Trajne mere

Sud je utvrdio kršenje člana 10 u predmetu *Wirtschafts-Trend Zeitschriften-Verlags-gesellschaft m.b.H. (br. 3) protiv Austrije*, u slučaju u vezi sa trajnom merom izrečenom magazinu koji je „zabranio objavljivanje fotografije gospođe G. u vezi sa izveštavanjem o gospođi G. i gospodinu R. kao o *'Bonnie i Clyde'* na osnovu toga što bi to moglo da stvori utisak kod čitalaca magazina da je gospođa G. bila uključena u krivična dela gospodina R. u ulozi *'Bonnie'*“. Sud je utvrdio da priroda izveštavanja nije bila pogrešna i da su austrijski sudovi prekoračili diskreciono pravo slobodne procene.

Slično tome, u predmetu *News Verlags GmbH & Co.KG protiv Austrije*, Sud je zaključio da se „apsolutnom zabranom objavljivanja fotografije lica B. otišlo dalje nego što je to bilo neophodno radi zaštite B. od klevete ili od kršenja pretpostavke o nevinosti“ (§ 59). To je bilo zbog toga što, kako je Apelacioni sud u Beču naveo, „nije samo objavljivanje fotografije lica B. nego i njeno kombinovanje sa komentarima koji su bili uvredljivi i suprotni pretpostavci nevinosti to što je dovelo do kršenja legitimnih interesa lica B.“ (ibid., § 57). Sud je stoga zaključio da „nije bilo razumnog odnosa proporcionalnosti između zabrane koju je formulisao Apelacioni sud u Beču i legitimnih ciljeva čijem ostvarenju se težilo“ (ibid., § 59).

3.2.7. Pretres i zaplena

U predmetu *Goussev i Marek protiv Finske*, Sud je smatrao da su „donekle kontradiktorne odluke pokazale da nije bilo jasno u kojim to okolnostima bi policija zaplenila materijal koji je bio potencijalno klevetnički i uvredljiv tokom pretresa koji je obavljen u cilju pronalaženja dokaza o jednom drugom krivičnom delu na koje se sumnjalo, i u tom pogledu pravna situacija nije omogućila predvidljivost koja se zahteva u članu 10“ (§ 54). U predmetu *Saint-Pol Luxembourg S.A. protiv Luksemburga*, Sud je utvrdio, između ostalog, i kršenje člana 10 zbog preširoke i stoga nesrazmerne prirode operacije pretrage i zaplene koja je izvršena u sedištu kompanije podnosioca predstavljanja, koja je osmišljena u cilju identifikacije autora novinskog članka u kojem je navodno oklevetan jedan socijalni radnik (§ 62).

3.3. KRIVIČNE SANKCIJE

Krivične sankcije se nameću za klevetu u nekim zemljama. Sud nije presudio da krivične sankcije, kao takve, automatski predstavljaju kršenje člana 10, ali mogu izazvati ozbiljnu zabrinutost Suda. Iznosi novčanih kazni ili ozbiljnost kazne izloženi su veoma pažljivom razmatranju i analizi. Sama činjenica postojanja krivične osude, čak i kada su izrečene kazne blage, može da bude veoma štetna jer nameće kriminalni dosije licu, što može imati dalekosežne lične i/ili profesionalne posledice. U tom smislu, to može izazvati veliku uznemirenost kod Suda i može biti utvrđeno kao nesrazmerno. Još jedan važan faktor koji je na delu kod Suda je taj kada uvredljive izjave ili navodi imaju efekat ili potencijalni efekat podiranja pretpostavke o nevinosti (kao što je garantovano članom 6, stavom 2 Konvencije). U takvim slučajevima, veća je verovatnoća da se prihvati potreba za krivičnim

sankcijama, čak i onim teškim. U predmetu *Ruokanen i drugi protiv Finske*, na primer, (koji je razmatran u prethodnom tekstu) Sud je zaključio da je pretpostavka nevinosti bila oslabljena i da u datim okolnostima krivične sankcije, iako su samo izuzetno bile u skladu sa članom 10, nisu bile nesrazmerne.

O sankcijama koje su nametnute generalno za klevetu, Sud je zaključio da „priroda i ozbiljnost izrečenih kazni predstavljaju faktore koje je potrebno uzeti u obzir prilikom procene proporcionalnosti mešanja u slobodu izražavanja koja je zagarantovana članom 10”.¹²⁶ Po pitanju sankcija za štampu, Sud je naročito utvrdio u predmetu *Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške* da se „najpažljiviji nadzor Suda primenjuje kada ... su preduzete mere ili sankcije koje nametnu nacionalne vlasti u stanju da obeshrabre učesće štampe u raspravama o pitanjima koja su od javnog interesa” (§ 64). Slično tome, u predmetu *Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije*, Sud je smatrao da „se mora takođe primeniti najveći oprez kada su mere ili sankcije koje nametnu nacionalne vlasti takve da se njima novinari odvrćaju od učestvovanja u raspravi o pitanjima koja su od legitimnog interesa javnosti” (§ 111).

U predmetu *Flinkkilä i drugi protiv Finske*, koji je uključivao pitanja privatnosti koja su proistekla iz izveštavanja o incidentu koji je doveo do osude jednog javnog službenika na visokom nivou, Sud je utvrdio povredu člana 10. Sud je smatrao da je postojao jasan javni interes, da je taj incident već ostvario veliki publicitet u medijima, i njegovo ponavljanje nije nužno izazvalo istu količinu štete i bola, tako da su sankcije (kazne i odštete) bile preterane (§ 56).¹²⁷

Dok Sud nerado utvrđuje bitna pravila o kleveti koja krše član 10, on je bio posebno otvoren u primeni „stroge provere”, „najpažljivijeg razmatranja” i „krajnjeg opreza” kada je reč o sankcijama koje se izriču za klevetu. U nekoliko navrata, Sud je čak našao da ne postoji nikakvo opravdanje za države koje su nametnule zatvorske kazne u „klasičnim” slučajevima klevete kada su u pitanju teme od javnog interesa.

3.3.1. Krivične osude

Sud je rekao da upotreba krivičnog zakona za kazne za klevete u načelu ne predstavlja kršenje člana 10. U predmetu *Lindon, Otchakovsky-Laurens i July protiv Francuske*, Sud je naveo da „s obzirom na pravo slobodne procene koje je dato državama ugovornicama prema članu 10 Konvencije, krivične mere kao odgovor na klevetu ne mogu, kao takve, da se smatraju nesrazmernim cilju kome se teži” (§ 59).

Međutim, u predmetu *Raichinov protiv Bugarske*, Sud je propisao izuzetke za upotrebu krivičnog zakona za kazne za klevetu, navodeći:

Istina je da se mogućnost ponavljanja krivičnog postupka u cilju zaštite ugleda lica ili ostvarivanja nekog drugog legitimnog cilja u skladu sa stavom 2 člana 10 ne može smatrati automatski u suprotnosti sa tom odredbom, kao u nekim teškim slučajevima – na primer, u slučaju govora kojim se poziva na nasilje – koji se mogu pokazati kao srazmeran odgovor. Međutim, procena proporcionalnosti uplitanja u prava koja

¹²⁶ *Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije*, § 111. Videti isto *Skalka protiv Poljske*, § 38.

¹²⁷ Videti isto *Hrico protiv Slovačke* i *Krasulya protiv Rusije*, § 44.

su zaštićena na taj način će u mnogim slučajevima zavisiti od toga da li su vlasti mogle da posegnu za nekim drugim sredstvima osim krivične kazne, kao što su građanske i disciplinske mere (§ 50).

U predmetu *Kanellopoulou protiv Grčke*, u slučaju koji uključuje navodnu klevetu koju je lekaru uputio jedan od njegovih bivših pacijenata, čija se operacija izuzetno iskomplikovala, Sud je naveo vrlo otvoreno da je smatrao da bi pravni lekovi građanskog zakona bili dovoljni da zaštite ugled lekara (da je zaista bilo utvrđeno da ga je podnosilac oklevetao) (§ 38). Kao što je već pomenuto, Sud je slično smatrao da „dominantan položaj koji oni koji su na vlasti zauzimaju čini neophodnim da isti pokažu suzdržanost po pitanju pribegavanja krivičnom postupku, posebno kada su dostupna druga sredstva za odgovaranje na navodne kritike protivnika”.¹²⁸

3.3.2. Krivične novčane kazne

U proceni proporcionalnosti krivičnih kazni, Sud insistira na tome da je potrebno uzeti u obzir veliki broj razmatranja: (a) pojedinačna sredstva optuženog, kao što je plata tog lica; (b) prosečnu platu u državi članici; i (c) troškove suđenja. Na primer, u predmetu *Kasabova protiv Bugarske*, Sud je smatrao da je „ukupan iznos koji je podnositeljica predstavke bila obavezna da plati bio daleko važniji faktor u smislu potencijalnog negativnog efekta zastrašivanja koji bi postupak izazvao kod nje i drugih novinara” (§ 71). Četiri novčane kazne koje su izrečene podnositeljici bile su „značajne” u odnosu na njenu platu kada se uzmu pojedinačno, ali je Sud naveo da kazne ne treba posmatrati izolovano, već zajedno uz odštetu i troškove koji su dodeljeni podnosiocima žalbe. Ukupan iznos koji je bio jednak iznosu od skoro sedamdeset minimalnih mesečnih zarada ... i iznosu od više od trideset pet mesečnih zarada podnositeljice predstavke morala je da plati samo ona” (ibid., § 71). Osim toga, Sud je uzeo u obzir „dokaze koje je podnositeljica dostavila, a kojim se pokazuje da je ona godinama vodila borbu da taj iznos isplati u potpunosti” (ibid., § 71).

U predmetu *Scharsach i News Verlagsgesellschaft mbH protiv Austrije*, Sud je utvrdio da iako se (suspendovana) novčana kazna prvog podnosioca predstavke „nalazila u donjem rangu mogućih kazni i bila je suspendovana na probni period od tri godine, to je ipak bila kazna po krivičnom zakonu, i registrovana je u kaznenoj evidenciji prvog podnosioca predstavke” (§ 32).

3.3.3. Zatvorske kazne

U predmetu *Cumpăna i Mazăre protiv Rumunije*, Sud je smatrao da „okolnosti ovog predmeta – klasičnog slučaja klevete pojedinca u kontekstu rasprave o pitanju koje je od legitimnog javnog interesa – ne predstavljaju nikakvo opravdanje za izricanje kazne zatvora. Takva sankcija, po samoj svojoj prirodi, neminovno ima negativan, odvrćajući uticaj” (§ 116). Sud je takođe koristio istu formulu u predmetu *Mariapori protiv Finske*, još jednom „klasičnom slučaju klevete pojedinca u

¹²⁸ *Kuliš protiv Poljske*, § 45; videti isto *Ceylan protiv Turske*, § 34.

kontekstu rasprave o važnom pitanju koje je od legitimnog javnog interesa", u vezi sa merama poreskih organa (§ 68).

Ovo pravilo sledi iz načela navedenog u predmetu *Cumpănă i Mazăre* da:

iako je kažnjavanje u načelu stvar domaćih sudova, Sud smatra da će izricanje zatvorske kazne za novinarsko nedelo biti kompatibilno sa novinarskom slobodom izražavanja onako kako je garantovano članom 10 Konvencije samo u izuzetnim okolnostima, naročito kada su druga osnovna prava teško narušena, kao što je to na primer u slučaju govora mržnje ili podsticanja na nasilje (§ 115).

Ovaj nalaz o zatvorskoj kazni za „novinarsko nedelo“ je više puta ponovljen i primenjen, na primer, uopšteno, u pogledu „političkog govora“.¹²⁹

Kao što je navedeno u predmetu *Cumpănă i Mazăre*, Sud je naglasio negativan efekat koji strah od sankcija stvara, smatrajući da je „negativan, odvratajući efekat koji strah od takvih sankcija ima na primenu novinarske slobode izražavanja evidentan ... Ovaj efekat, koji ide na štetu društva u celini, podjednako je i faktor koji doprinosi proporcionalnosti, a time i opravdanosti sankcija izrečenih za podnosioc predstave“ (§ 114).

a. Opraštanje zatvorske kazne

U predmetu *Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije*, dva novinara su dobila sedmome-sečnu zatvorsku kaznu za klevetu, ali nikada nisu služili ovu kaznu jer ih je pomilovao predsednik Rumunije. Ipak, Sud je smatrao da će:

Takva kazna, po samoj svojoj prirodi, neminovno imati negativan uticaj, a činjenica da podnosioci predstave nisu služili takvu svoju zatvorsku kaznu ne menja taj zaključak, s obzirom na to da su pomilovanja koja su im odobrena mere koje podležu diskrecionom pravu predsednika Rumunije; osim toga, dok takav čin milosti oslobađa osuđena lica od izdržavanja kazne, njime se ne brišu njihove osude (§ 116).

b. Suspendovane i uslovne zatvorske kazne

U predmetu *Marchenko protiv Ukrajine*, jedan prosvetni radnik je dobio uslovnu jednogodišnju zatvorsku kaznu zbog klevete upućene jednom zvaničniku iz odbora za obrazovanje, što je značilo da ukoliko ne bude drugih prekršaja klevete počinjenih tokom perioda od godinu dana, kazna se neće služiti. Sud je smatrao da će „takva sankcija, po samoj svojoj prirodi, neminovno imati negativan uticaj na javnu raspravu, a ideja da je kazna podnosioca predstave u stvari uslovna ne menja takav zaključak, naročito pošto nije izbrisana i sama osuda“ (§ 52).

U predmetu *Mariapori protiv Finske*, izrečena je četvoromesečna uslovna zatvorska kazna za klevetu, što znači da ako ne bude daljih dela klevete počinjenih tokom ta četiri meseca, zatvorska kazna se neće služiti. Ipak, Sud je ponovo ukazao na neminovnost da će takva sankcija, po samoj svojoj prirodi, imati negativan uticaj na javnu raspravu. On je dodao da „činjenica da je zatvorska kazna za podnositeljicu

¹²⁹ *Otegi Mondragon protiv Francuske*, § 59.

predstavke bila uslovna, i da je ona nije u stvari služila ne menja takav zaključak" (§ 68). U predmetu *Şener protiv Turske*, „Državni sud za bezbednost u Istanbulu suspendovao je izricanje konačne presude podnositeljici predstavke, pod uslovom da ne počini nikakvo drugo nedelo kao urednica u roku od tri godine od dana donošenja ove odluke“. Predmetna odluka stoga nije uklonila „status ‘žrtve’“ sa podnositeljice predstavke (ibid., § 46). Sud je utvrdio da „suprotno, suspendovana uslovna kazna ima efekat ograničavanja rada podnositeljice kao urednice i smanjuje njenu sposobnost da ponudi javnosti stavove koji imaju svoje mesto u javnoj raspravi čije postojanje se ne može poreći“ (ibid., § 46). Sud je primenio u suštini iste razloge u predmetu *Krasulya protiv Rusije* (§ 44).

U predmetu *Otegi Mondragon protiv Španije*, za jednogodišnju zatvorsku kaznu koja je izrečena jednom političaru zbog vređanja kralja Španije, koja je odgađana tri godine, utvrđeno je da predstavlja kršenje člana 10. Sud je ponovio da će „takva sankcija, po samoj svojoj prirodi, neminovno imati negativan uticaj, bez obzira na činjenicu da je izvršenje kazne za podnosioca predstavke odgođeno. Iako je ta činjenica možda olakšala situaciju za podnosioca predstavke, njome nije izbrisana njegova osuda ili dugoročni efekti kaznene evidencije“ (§ 60).

c. Član 46: nalozi za neposredno oslobađanje

Članom 46 Konvencije o obavezujućoj snazi i izvršenju presuda predviđa se da:

1. Visoke strane ugovornice preuzimaju obavezu da se povinuju konačnoj presudi Suda u svakom predmetu u kome su stranke.
2. Konačna presuda Suda se dostavlja Komitetu ministara koji nadgleda njeno izvršenje.

U predmetu *Fatullayev protiv Azerbejdžana*, nakon zaključka da „okolnosti ovog predmeta ne otkrivaju nikakvo opravdanje za izricanje kazne zatvora za podnosioca“ (§ 103), Sud je iskoristio svoju retko korišćenu moć na osnovu člana 46 Konvencije da naredi neposredno puštanje na slobodu podnosioca predstavke. Sud je smatrao da „uzimajući u obzir posebne okolnosti slučaja i hitnu potrebu da se stavi tačka na kršenje člana 10 Konvencije, Sud smatra da, kao jedan od načina da ispuni svoju obavezu prema članu 46 Konvencije, tužena država ima da obezbedi neposredno oslobađanje podnosioca predstavke“ (ibid., § 177). Presuda je dostavljena u aprilu 2010. godine, a Vrhovni sud Azerbejdžana je presudio u novembru 2010. godine da je podnosioca potrebno osloboditi.¹³⁰

3.3.4. Profesionalne i druge posledice

Sud je presudio da novinari ne bi trebalo da budu lišeni mogućnosti da obavljaju svoj novinarski posao zbog osude za klevetu, kada se uvredljiva izjava odnosi na neko pitanje koje je od javnog interesa. U predmetu *Cumpănă i Mazăre*,

¹³⁰ Sekretarijat Komiteta ministara, „Komunikacija iz vlade po predmetu *Fatullayev protiv Azerbejdžana* (Prijava br. 40984/07)“, DH-DD(2010)604, 29. novembar 2010.

Sud je smatrao da je „rešenje koje ih diskvalifikuje u daljem obavljanju [prava da se bave novinarstvom] ... bilo posebno neprikladno u ovom slučaju, a nije bilo opravdano prirodom krivičnih dela za koja su podnosioci smatrani krivično odgovornima“ (§ 117).

U drugim slučajevima, Sud je takođe razmotrio (profesionalne) posledice koje krivična osuda ima za podnosiocce. Tako, u predmetu *Ceylan protiv Turske*, bilo je bitno za nalaz Suda o kršenju člana 10 da je podnosilac – kao rezultat njegovog osuđivanja – izgubio svoj položaj predsednika radničkog sindikata, „kao i broj drugih političkih i građanskih prava“ (§ 37). Sud je u utvrđivanju kršenja člana 10 u predmetu *Murat Vural protiv Turske*, razmatrao činjenicu da, zbog toga što je podnosilac predstavke bio zatvoren više od 13 godina, on nije bio u stanju da glasa više od 11 godina (§ 66).

U predmetu *Salumäki protiv Finske*, s druge strane, činjenica da presuda nije zavedena u kaznenu evidenciju¹³¹ podnosioca pokazala se uticajnom na zaključak Suda da je kazna bila „razumna“ i da član 10 nije prekršen (§§ 61 i 63). Taj nalaz Suda može da deluje da je u suprotnosti sa utvrđenom praksom Suda, što ukazuje na negativan efekat koji je uzrokovan samom činjenicom krivične osude: „ono što je važno jeste to da je novinar u stvari osuđen“.¹³²

131 U skladu sa domaćim zakonom, ovo je bilo zbog toga što se izrečena sankcija ograničila na novčanu kaznu.

132 *Jersild protiv Danske*, § 35.

Zaključak

U navigaciji kroz široke i ponekad nepovezane vode koje predstavlja sudska praksa Suda koja se bavi pitanjima klevete, važno je da se pokuša zadržati smisao smera i svrhe. Glavni kompas za ovaj navigacioni izazov je kontinuirana snažna podrška Suda u pogledu demokratskih vrednosti, slobode izražavanja, javne rasprave i važne uloge novinara i medija u ostvarivanju ovih ciljeva.

Od ključnog značaja ovde su i ciljevi prevencije negativnog, odvratajućeg efekta i obezbeđivanje proporcionalnosti u merama zaštite ugleda i merama za pravne lekove i sankcije kada dođe do povrede interesa ugleda. Po mišljenju Suda, krivične sankcije jasno imaju negativan efekat na slobodu izražavanja i javnu raspravu, i potrebno je da se koriste sa velikom uzdržanošću, ali i teški i komplikovani pravni lekovi mogu, takođe, imati negativan uticaj. Značaj javne rasprave treba da bude konstantno i centralno razmatran prilikom procene toga da li je došlo do povrede člana 10 Konvencije u vezi sa napadom na ugled.

Sledeći elementi se uzimaju u obzir i njima upravljaju načela slobode govora i proporcionalnosti: „pozicija podnosioca predstavke, položaj lica prema kome je njegova kritika usmerena, predmet objave, karakterizacija sporne izjave od strane domaćih sudova, formulacija koju koristi podnosilac, i kazna koja mu je izrečena”.¹³³

Takođe je važno podsetiti se razlike između činjenica i vrednosnih sudova, i da su suština i forma izraza obuhvaćeni članom 10; njihov doprinos javnoj raspravi, prema mišljenju Suda, treba da bude reper.

Određivanje onoga šta kleveta znači može da bude koristan način da se unapred onemogućí pogrešna upotreba ili zloupotreba preširokih termina ili zakona, na štetu slobode izražavanja. Na primer, Sud je razjasnio uslove i test za zaštitu ugleda na osnovu člana 8, koji uključuju ozbiljnost napada na lični ugled, prethodno ponašanje mete navodnog uvredljivog izraza i pravično uspostavljanje ravnoteže u vrednostima koje su zaštićene Konvencijom.

Sudska praksa Suda po pitanju klevete u internetskom okruženju – gde su relevantne specifičnosti pojedinih usluga koje su bazirane na internetu – još uvek nije uspostavljena. Sud još uvek iscrtaava svoj put kroz pravna pitanja koja proističu iz odgovornosti internetskog posredništva, internetskih arhiva, komentara koje kreiraju korisnici itd. Dužnosti i odgovornosti i pravna odgovornost se suočavaju sa novim nivoima složenosti, ali bi postojeća načela trebalo i dalje da nastave da obezbeđuju neophodne smernice.

133 *Krasulya protiv Rusije*, § 35

Sudska praksa

A. protiv Velike Britanije, br. 35373/97, ECHR 2002-X.

Airey protiv Irske, 9. oktobar 1979, Serija A, br. 32.

Albert-Engelmann-Gesellschaft mbH protiv Austrije, br. 46389/99, 19. januar 2006.

Alves da Silva protiv Portugalije, br. 41665/07, 20. oktobar 2009.

Artun i Güvener protiv Turske, br. 75510/01, 26. jun 2007.

Axel Springer AG protiv Nemačke, br. 39954/08, 7. februar 2012.

Axel Springer AG protiv Nemačke (Br. 2), br. 48311/10, 10. jul 2014.

Belpietro protiv Italije, br. 43612/10, 24. septembar 2013.

Bergens Tidende i drugi protiv Norveške, br. 26132/95, ECHR 2000-IV.

Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške, br. 21980/93, ECHR 1999-III.

Błaja News Sp. z o. o. protiv Poljske, br. 59545/10, 26. novembar 2013.

Bozhkov protiv Bugarske, br. 3316/04, 19. april 2011.

Brasilier protiv Francuske, Br. 71343/01, 11. april 2006.

Brunet-Lecomte i Lyon Mag' protiv Francuske, br. 17265/05, 6. maj 2010.

Busuioc protiv Moldavije, br. 61513/00, 21. decembar 2004.

Cârlan protiv Rumunije, br. 34828/02, 20. april 2010.

Castells protiv Španije, serija A, br. 236, 23. april 1992.

Ceylan protiv Turske, br. 23556/94, ECHR 1999-IV.

Chalabi protiv Francuske, br. 35916/04, 18. septembar 2008.

Chauvy i drugi protiv Francuske, br. 64915/01, ECHR 2004-VI.

Colaço Mestre i SIC – Sociedade Independente de Comunicação, S.A. protiv Portugalije, br. 11182/03 i 11319/03, 26. april 2007.

Colombani i drugi protiv Francuske, br. 51279/99, ECHR 2002-V.

Cordova protiv Italije (Br. 1), br. 40877/98, ECHR 2003-I.

Cuc Pascu protiv Rumunije, br. 36157/02, 16. septembar 2008.

Cumhuriyet Vakfi i drugi protiv Turske, Br. 28255/07, 8. oktobar 2013.

Cumpăna i Mazăre protiv Rumunije, br. 33348/96, ECHR 2004-XI.

Dalban protiv Rumunije, br. 28114/95, ECHR 1999-VI.

De Carolis i francuske televizije protiv Francuske, br. 29313/10, 21. januar 2016.

De Haes i Gijssels protiv Belgije, 24. februar 1997, Izveštaji o presudama i odlukama 1997-I.

Delfi AS protiv Estonije, br. 64569/09, 16. jun 2015.

Desjardin protiv Francuske, br. 22567/03, 22. novembar 2007.

Dichand i drugi protiv Austrije, br. 29271/95, 26. februar 2002.

Dyuldin i Kislov protiv Rusije, br. 25968/02, 31. jul 2007.

Dyundin protiv Rusije, br. 37406/03, 14. oktobar 2008.

Dzhugashvili protiv Rusije (odl.), br. 41123/10, 9. decembar 2014.

Editions Plon protiv Francuske, br. 58148/00, ECHR 2004-IV.

Eon protiv Francuske, br. 26118/10, 14. mart 2013.

Erla Hlynisdóttir protiv Islanda (br. 3), br. 54145/10, 2. jun 2015.

Europapress Holding d.o.o. protiv Hrvatske, br. 25333/06, 22. oktobar 2009.

Fatullayev protiv Azerbejdžana, br. 40984/07, 22. april 2010.

Fayed protiv Velike Britanije, serija A, br. 294-B, 21. septembar 1994.

Fedchenko protiv Rusije, br. 33333/04, 11. februar 2010.

Fedchenko protiv Rusije (br. 2), br. 48195/06, 11. februar 2010.

Feldek protiv Slovačke, br. 29032/95, ECHR 2001-VIII.

Fleury protiv Francuske, br. 29784/06, 11. maj 2010.

Flinkkilä i drugi protiv Finske, br. 25576/04, 6. april 2010.

Flux protiv Moldavije (br. 6), br. 22824/04, 29. jul 2008.

Fressoz i Roire protiv Francuske, br. 29183/95, ECHR 1999-I.

Fuentes Bobo protiv Španije, br. 39293/98, 29. februar 2000.

Garaudy protiv Francuske (odl.), br. 65831/01, ECHR 2003-IX (izvodi).

Genner protiv Austrije, br. 55495/08, 12. januar 2016.

Giniewski protiv Francuske, br. 64016/00, ECHR 2006-I.

Godlevskiy protiv Rusije, br. 14888/03, 23. oktobar 2008.

Gorelishvili protiv Gruzije, br. 12979/04, 5. jun 2007.

Goussev i Marenk protiv Finske, br. 35083/97, 17. januar 2006.

Grinberg protiv Rusije, br. 23472/03, 21. jul 2005.

Gutiérrez Suárez protiv Španije, br. 16023/07, 1. jun 2010.

Hachette Filipacchi Associés protiv Francuske, br. 71111/01, 14. jun 2007.

Hachette Filipacchi Associés (ICI PARIS) protiv Francuske, br. 12268/03, 23. jul 2009.

Handyside protiv Velike Britanije, serija A, br. 24, 7. decembar 1976.

Harlanova protiv Letonije (odl.), br. 57313/00, 3. april 2003.

Hrico protiv Slovačke, br. 49418/99, 20. jul 2004.

Independent News and Media and Independent Newspapers Limited protiv Irske, br. 55120/00, ECHR 2005-V (izvodi).

Janowski protiv Poljske, br. 25716/94, ECHR 1999-I.

Jersild protiv Danske, serija A, br. 298, 23. septembar 1994.

Jerusalim protiv Austrije, br. 26958/95, ECHR 2001-II.

Kanellopoulou protiv Grčke, br. 28504/05, 11. oktobar 2007.

Karakó protiv Mađarske, br. 39311/05, 28. april 2009.

Karhuvaara i Iltalehti protiv Finske, br. 53678/00, ECHR 2004-X.

Karman protiv Rusije, br. 29372/02, 14. decembar 2006.

Karsai protiv Mađarske, br. 5380/07, 1. decembar 2009.

Kasabova protiv Bugarske, br. 22385/03, 19. april 2011.

Keller protiv Mađarske (odl.), br. 33352/02, 4. april 2006.

Kharlamov protiv Rusije, br. 27447/07, 8. oktobar 2015.

Krasulya protiv Rusije, br. 12365/03, 22. februar 2007.

Kuliš protiv Poljske, br. 15601/02, 18. mart 2008.

Kuliš i Różycki protiv Poljske, br. 27209/03, 6. oktobar 2009.

Laranjeira Marques da Silva protiv Portugalije, br. 16983/06, 19. januar 2010.

Lešník protiv Slovačke, br. 35640/97, ECHR 2003-IV.

Lindon, Otchakovsky-Laurens i July protiv Francuske, br. 21279/02 i 36448/02, ECHR 2007IV.

Lingens protiv Austrije, serija A, br. 103, 8. jul 1986.

Lombardo i drugi protiv Malte, br. 7333/06, 24. april 2007.

Lopes Gomes da Silva protiv Portugalije, br. 37698/97, ECHR 2000-X.

Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete i Index.hu Zrt protiv Mađarske, br. 22947/13, 2. februar 2016.

Mahmudov i Agazade protiv Azerbejdžana, br. 35877/04, 18. decembar 2008.

Malisiewicz-Gqsior protiv Poljske, br. 43797/98, 6. april 2006.

Mamere protiv Francuske, br. 12697/03, ECHR 2006-XIII.

Marchenko protiv Ukrajine, br. 4063/04, 19. februar 2009.

Mariapori protiv Finske, br. 37751/07, 6. jul 2010.

Markt intern Verlag GmbH i Klaus Beermann protiv Nemačke, serija A, br. 165, 20. novembar 1989.

Matthews protiv Velike Britanije, br. 24833/94, ECHR 1999-I.

McVicar protiv Velike Britanije, br. 46311/99, ECHR 2002-III.

MGN Ltd. protiv Velike Britanije, br. 39401/04, 18. januar 2011.

Mladina d.d. Ljubljana protiv Slovenije, br. 20981/10, 17. april 2014.

Murat Vural protiv Turske, br. 9540/07, 21. oktobar 2014.

News Verlags GmbH & Co.KG protiv Austrije, br. 31457/96, ECHR 2000-I.

Nikowitz i Verlagsgruppe News GmbH protiv Austrije, br. 5266/03, 22. februar 2007.

Nikula protiv Finske, br. 1611/96, ECHR 2002-II.

Nilsen i Johnsen protiv Norveške, br. 23118/93, ECHR 1999-VIII.

Niskasaari i drugi protiv Finske, br. 37520/07, 6. jul 2010.

Oberschlick protiv Austrije, serija A, br. 204, 23. maj 1991.

Oberschlick protiv Austrije (br. 2), 1. jul 1997, Izveštaji o presudama i odlukama 1997-IV.

Observer i Guardian protiv Velike Britanije, serija A, br. 216, 26. novembar 1991.

Odabaşı i Koçak protiv Turske, br. 50959/99, 21. februar 2006.

Orban i drugi protiv Francuske, br. 20985/05, 15. januar 2009.

Otegi Mondragon protiv Španije, br. 2034/07, ECHR 2011.

Öztürk protiv Turske, br. 22479/93, ECHR 1999-VI.

Pakdemirli protiv Turske, br. 35839/97, 22. februar 2005.

Paturel protiv Francuske, br. 54968/00, 22. decembar 2005.

Pedersen i Baadsgaard protiv Danske, br. 49017/99, ECHR 2004-XI.

Pfeifer protiv Austrije, br. 12556/03, 15. novembar 2007.

Prager i Oberschlick protiv Austrije, serija A, br. 313, 26. april 1995.

Putistin protiv Ukrajine, br. 16882/03, 21. novembar 2013.

Radio France i drugi protiv Francuske, br. 53984/00, ECHR 2004-II.

Radio Twist a.s. protiv Slovačke, br. 62202/00, ECHR 2006-XV.

Raichinov protiv Bugarske, br. 47579/99, 20. april 2006.

Redakcija Pravoye Delo i Shtekel protiv Ukrajine, br. 33014/05, 5. maj 2011

Reznik protiv Rusije, br. 4977/05, 4. april 2013.

Riolo protiv Italije, br. 42211/07, 17. jul 2008.

Rumyana Ivanova protiv Bugarske, br. 36207/03, 14. februar 2008.

Ruokanen i drugi protiv Finske, br. 45130/06, 6. april 2010.

Rusu protiv Rumunije, br. 25721/04, 8. mart 2016.

Saaristo i drugi protiv Finske, br. 184/06, 12. oktobar 2010.

Saint-Paul Luxembourg S.A. protiv Luksemburga, br. 26419/10, 18. april 2013.

Salumäki protiv Finske, br. 23605/09, 29. april 2014.

Sapan protiv Turske, br. 44102/04, 8. jun 2010.

Scharsach i News Verlagsgesellschaft mbH protiv Austrije, br. 39394/98, ECHR 2003-XI.

Schwabe protiv Austrije, serija A, br. 242-B, 28. avgust 1992.

Şener protiv Turske, br. 26680/95, 18. jul 2000.

Skalka protiv Poljske, br. 43425/98, 27. maj 2003.

Smolorz protiv Poljske, br. 17446/07, 16. oktobar 2012.

Sorguç protiv Turske, br. 17089/03, 23. jun 2009.

Standard Verlagsgesellschaft mbH (br. 2) protiv Austrije, br. 37464/02, 22. februar 2007.

Steel i Morris protiv Velike Britanije, br. 68416/01, ECHR 2005-II.

Stoll protiv Švajcarske, br. 69698/01, ECHR 2007-V.

Süreç protiv Turske (br. 1), br. 26682/95, ECHR 1999-IV.

Tammer protiv Estonije, br. 41205/98, ECHR 2001-I.

Thoma protiv Luksemburga, br. 38432/97, ECHR 2001-III.

Thorgeir Thorgeirson protiv Islanda, serija A, br. 239, 25. jun 1992.

Tierbefreier e.V. protiv Nemačke, br. 45192/09, 16. januar 2014.

Times Newspapers Ltd. protiv Velike Britanije (br. 1 i 2), br. 3002/03 i 23676/03, ECHR 2009.

Timpul Info-Magazin i Anghel protiv Moldavije, br. 42864/05, 27. novembar 2007.

Tolstoy Miloslavsky protiv Velike Britanije, serija A, br. 316-B, 13. jul 1995.

Tønssbergs Blad AS i Haukom protiv Norveške, br. 510/04, 1. mart 2007.

Turhan protiv Turske, br. 48176/99, 19. maj 2005.

Tuşalp protiv Turske, br. 32131/08 i 41617/08, 21. februar 2012.

TV Vest AS & Rogaland Pensjonistparti protiv Norveške, br. 21132/05, ECHR 2008 (izvodi).

Tyrer protiv Velike Britanije, serija A, br. 26, 25. april 1978.

Uj protiv Mađarske, br. 23954/10, 19. jul 2011.

Unabhängige Initiative Informationsvielfalt protiv Austrije, br. 28525/95, ECHR 2002-I.

Vajnai protiv Mađarske, br. 33629/06, ECHR 2008.

Veraart protiv Holandije, br. 10807/04, 30. novembar 2006.

Vereinigung Bildender Künstler protiv Austrije, br. 68354/01, 25. januar 2007.

Vides Aizsardzibas Klubs protiv Letonije, br. 57829/00, 27. maj 2004.

Von Hannover protiv Nemačke, br. 59320/00, ECHR 2004-VI.

Von Hannover protiv Nemačke (br. 2), br. 40660/08 i 60641/08, ECHR 2012.

Węgrzynowski i Smolczewski protiv Poljske, br. 33846/07, 16. jul 2013.

White protiv Švedske, br. 42435/02, 19. septembar 2006.

Wingrove protiv Velike Britanije, 25. novembar 1996, Izveštaji o presudama i odlukama 1996-V.

Wirtschafts-Trend Zeitschriften-Verlagsgesellschaft m.b.H. protiv Austrije (br. 3), br. 66298/01 i 15653/02, 13. decembar 2005.

X i Y protiv Holandije, 26. mart 1985, serija A, br. 91.

O autorima

Tarlach McGonagle je viši istraživač i predavač na Institutu za zakon o informisanju (IViR) Pravnog fakulteta Univerziteta u Amsterdamu i viši istraživač na Fakultetu za istraživanje ljudskih prava u Holandiji. Redovno piše stručne izveštaje o slobodi izražavanja, medijskom pravu i politici i novinarstvu za različita odeljenja Saveta Evrope, OEBS, druge međunarodne organizacije i nevladine organizacije. Bio je izvestilac Komisije eksperata Saveta Evrope o pitanju zaštite novinarstva i bezbednosti novinara (2014-15), a trenutno je član Komiteta eksperata Saveta Evrope za medijski pluralizam i transparentnost vlasništva nad medijima. On je takođe i član istraživačke grupe *Euromedia Research Group*.

Marie McGonagle, ranije zaposlena na Nacionalnom univerzitetu Irske u Galwayu, objavila je brojne radove u oblasti zakona o medijima i komunikacija.

Ronan Ó Fathaigh je istraživač na Institutu za zakon o informisanju (IViR) Univerziteta u Amsterdamu, a specijalizovao se u oblasti slobode izražavanja.

CIP – Каталогизација у публикацији –
Народна библиотека Србије, Београд

343.63

342.727

340.142:341.645(4)

МЕКГОНАГЕЛ, Тарлак

Sloboda izražavanja i kleveta : studija sudske prakse
Evropskog suda za ljudska prava / Tarlach McGonagle u
saradnji sa Marie McGonagle i Ronan Ó Fathaigh ; uredila
Onur Andreotti. – Beograd : Savet Evrope, Kancelarija u
Beogradu, 2017 (Beograd : Dosije studio). – 73 str. ; 24 cm
Tiraž 1.000. – O autorima: str. 73. – Napomene i bibliografske
reference uz tekst.

ISBN 978-86-84437-68-8

1. Мекгонагел, Мери [аутор] 2. О Фаи, Ронан [аутор]

а) Слобода изражавања б) Кривична дела против части и
угледа с) Судска пракса – Европски суд за људска права

COBISS.SR-ID 240048652

Predstavništva za prodaju publikacija Saveta Evrope

BELGIJA

La Librairie Européenne –
The European Bookshop Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 231 04 35
Fax: +32 (0)2 735 08 60
E-mail: info@libeurop.eu
<http://www.libeurop.be>

Jean De Lannoy/DL Services Avenue
du Roi 202 Koningslaan BE-1190
BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 538 43 08
Fax: +32 (0)2 538 08 41
E-mail: jean.de.lannoy@dl-servi.com
<http://www.jean-de-lannoy.be>

BOSNA I HERCEGOVINA

Robert's Plus d.o.o.
Marka Marulića 2/V
BA-71000 SARAJEVO
Tel.: + 387 33 640 818
Fax: + 387 33 640 818
E-mail: robertsplus@bih.net.ba

KANADA

Renouf Publishing Co. Ltd.
22-1010 Polytek Street
CDN-OTTAWA, ONT K1J 9J1
Tel.: +1 613 745 2665
Fax: +1 613 745 7660
Toll-Free Tel.: (866) 767-6766 E-mail: order.dept@renoufbooks.com <http://www.renoufbooks.com>

HRVATSKA

Robert's Plus d.o.o.
Marasovićeveva 67
HR-21000 SPLIT
Tel.: + 385 21 315 800, 801, 802, 803 Fax: +
385 21 315 804
E-mail: robertsplus@robertsplus.hr

REPUBLIKA ČEŠKA

Suweco CZ, s.r.o.
Klecakova 347
CZ-180 21 PRAHA 9
Tel.: +420 2 424 59 204
Fax: +420 2 848 21 646
E-mail: import@suweco.cz
<http://www.suweco.cz>

DANSKA

GAD
Vimmelskafet 32
DK-1161 KRIBENHAVN K
Tel.: +45 77 66 60 00
Fax: +45 77 66 60 01
E-mail: reception@gad.dk
<http://www.gad.dk>

FINSKA

Akateeminen Kirjakauppa PO Box 128
Keskuskatu 1
Fi-00100 HELSINKI
Tel.: +358 (0)9 121 4430
Fax: +358 (0)9 121 4242
E-mail: akatailus@akateeminen.com
<http://www.akateeminen.com>

FRANCUSKA

Molimo kontaktirajte direktno Izdavaštvo
Saveta Evrope
FR-67075 STRASBOURG cedex
Tel.: +33 (0)3 88 41 25 81
Fax: +33 (0)3 88 41 39 10
E-mail: publishing@coe.int
<http://book.coe.int>

Librairie Kléber

1 rue des Francs-Bourgeois
FR-67000 STRASBOURG
Tel.: +33 (0)3 88 15 78 88
Fax: +33 (0)3 88 15 78 80
E-mail: librairie-kléber@coe.int
<http://www.librairie-kléber.com>

GRČKA

Librairie Kauffmann s.a. Stadiou 28
GR-105 64 ATHINAI
Tel.: +30 210 32 55 321
Fax: +30 210 32 30 320
E-mail: ord@otenet.gr
<http://www.kauffmann.gr>

MADARSKA

Euro info Service
Pannónia u. 58.
PF. 1039
HU-1136 BUDAPEST
Tel.: +36 1 329 2170
Fax: +36 1 349 2053
E-mail: euinfo@euroinfo.hu <http://www.euroinfo.hu>

ITALIJA

Licosa SpA
Via Duca di Calabria, 1/1 IT-50125 FIRENZE
Tel.: +39 0556 483215
Fax: +39 0556 41257
E-mail: licosa@licosa.com
<http://www.licosa.com>

NORVEŠKA

Akademika
Postboks 84 Blindern NO-0314 OSLO
Tel.: +47 2 218 8100
Fax: +47 2 218 8103
E-mail: support@akademika.no
<http://www.akademika.no>

POLJSKA

Ars Polona JSC
25 Obroncow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel.: +48 (0)22 509 86 00
Fax: +48 (0)22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
<http://www.arspolona.com.pl>

PORTUGALIJA

Marka Lda
Rua dos Correiros 61-3
PT-1100-162 LISBOA
Tel: 351 21 3224040
Fax: 351 21 3224044
Web: www.marka.pt
E-mail: apoio.clientes@marka.pt

RUSKA FEDERACIJA

Ves Mir
17b, Butlerova ul. – Office 338 RU-117342
MOSCOW
Tel.: +7 495 739 0971
Fax: +7 495 739 0971
E-mail: orders@vesmirbooks.ru
<http://www.vesmirbooks.ru>

ŠVAJCARSKA

Planetis Srl
16 chemin des Pins
CH-1273 ARZIER
Tel.: +41 22 366 51 77
Fax: +41 22 366 51 78
E-mail: info@planetis.ch

TAJVAN

Tycoon information inc.
5th Floor, No. 500, Chang-Chun Road
Taipei, Taiwan
Tel.: 886-2-8712 8886
Fax: 886-2-8712 4747, 8712 4777 E-mail:
info@tycoon-info.com.tw orders@tycoon-info.com.tw

VELIKA BRITANIJA

The Stationery Office Ltd PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel.: +44 (0)870 600 5522
Fax: +44 (0)870 600 5533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk <http://www.tsoshop.co.uk>

SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE I

KANADA
Manhattan Publishing Co
670 White Plains Road
USA-10583 SCARSDALE, NY Tel: + 1 914
472 4650
Fax: +1 914 472 4316
E-mail: coe@manhattanpublishing.com
<http://www.manhattanpublishing.com>

Izdavaštvo Saveta Evrope

FR-67075 STRASBOURG Cedex

Tel.: +33 (0)3 88 41 25 81 – Fax: +33 (0)3 88 41 39 10 – E-mail: publishing@coe.int – Website: <http://book.coe.int>

Sloboda izražavanja i kleveta: gde povući liniju?

Sloboda izražavanja je osnovna sloboda, jedan od kamena temeljaca demokratije u Evropi, sadržana u brojnim ključnim dokumentima, uključujući i Evropsku konvenciju o ljudskim pravima.

Međutim, granice između slobode da se kritikuje i povrede časti ili ugleda neke osobe nisu uvek vrlo jasne. Određivanjem javne uvrede i klevete, zakon može postaviti ograničenja slobodi izražavanja, koja nije apsolutna, niti bezgranična. Koliko daleko možemo da idemo?

Ova studija ispituje elemente sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava koja se odnosi na pitanje klevete. Istražuje obim suštinskih i proceduralnih pitanja koja je Sud razmatrao i pojašnjava koncept klevete, postavljajući ga u odnos sa slobodom izražavanja i slobodom javne rasprave. Takođe, objašnjava kako previše zaštitnički zakoni koji se odnose na klevetu mogu da imaju negativan, odvratajući efekat na slobodu izražavanja i javnu raspravu, i razmatra pitanje proporcionalnosti između zakona o zaštiti od klevete i njihove primene.

SRP

www.coe.int

Savet Evrope je vodeća organizacija za ljudska prava na kontinentu. Ima 47 država članica od kojih su 28 članice Evropske unije. Sve zemlje članice Saveta Evrope potpisale su Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, sačinjenu u cilju zaštite ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Evropski sud za ljudska prava vrši nadzor nad primenom Konvencije u državama članicama.

ISBN 978-86-84437-68-8